

بسم الله الرحمن الرحيم

كريمي، محمد رضا

ايليميزين آجيان ياراسي (شرح زندگي و آثار دکتر حسين محمدزاده
صديق) / اثر محمد رضا كريمي. — تهران: حسين محمدزاده صديق،
. ١٣٨٠.

٨٨ ص: عکس.

ISBN: 964-350-929-X ٥٠٠ ريال

١. محمدزاده صديق، حسين، ١٣٢٤ - . — سرگذشت نامه.
الف. عنوان. ب. عنوان: شرح زندگي و آثار دکتر حسين محمدزاده صديق.

٨٩٤/٣٦١١ PL ٣١٤/٢٣ م ٥٧

ک س/ ٣٤٦ م

كتابخانه ملي ايران

محل نگهداري:

١٩٧٤٠ - م ٨٠

ايليميزين آجيان ياراسي

(شرح زندگي و آثار دکتر ح. م. صديق)

يازان:

مهندسي محمد رضا كريمي

مؤسسة دانش سهند و سبلان

انتشارات تکدرخت

ايليميزين آجيان ياراسي

(

)

شرح زندگي و آثار دکتر حسين محمدزاده صديق

مؤلف: مهندس محمد رضا كريمي / ناشر: تکدرخت / تاريخ نشر: ١٣٨٧

محل نشر: تهران / نوبت چاپ: دوم / شماره گان: ١٠٠٠ / نسخه / چاپ:

آماده سازي: مؤسسه غير تجاري دانش سهند و سبلان / تلفن: ٦٦٧٢٥٥٥٩

شابك: ٣-٢-٩٥٤٩-٩٠٥٠-٩٧٨

ISBN: 978-600-90549-2-3

تکدرخت

تهران - ١٣٨٧

بو کتابی من دوکتور حسین محمدزاده صدیق
(دوزگون)ون یوزلر شاگردینه تقدیم ائدیرم کی دونیانین
هریئینده واردیلار و اونون مقدس آرمانلاریندان و آذربایجان
وارلیغیندان دفاع ائدیرلر.

م. کریمی

ائليمین آجيان ياراسیام من
ال قوى نبضيمه گئور هاراسیام من
پارچالانميش قلبين پاراسیام من
هردونا گيرسمده يشه دوزگونم
بو آديله حقيم واردیر ئويونم

- دکتر ح. م. صدیق (دوزگون)

www.duzgun.ir
<http://isamajidi.blogfa.com>

۴۹	آذربایجانین شهید عالیم‌لری
۴۹	سایالار
۵۰	مجموعه
۵۱	هفت مقاله پیرامون فولکلور و ادبیات آذربایجان
۵۲	قوسی تبریزی و میرزا شفیع واضح
۵۳	آرزوی و قمبر
۵۳	مقالات فلسفی میرزا فتحعلی آخوندزاده
۵۴	بوردغزل‌لری
۵۴	از انزلی تا تهران
۵۵	قصه‌های روباه
۵۵	قصه‌های کچل
۵۵	انقلاب بورژوازی در انگلستان
۵۵	مسائل زبانشناسی ایران
۵۵	انقلاب کبیر فرانسه
۵۶	مسائل ادبیات نوین ایران
۵۶	مقدمه‌ای بر فلسفهٔ تکاملی طبیعت و جامعه
۵۶	مسائل ادبیات دیرین ایران
۵۶	عاشقی‌لار
۵۶	آشنایی با رسالت کهن موسیقی
۵۷	کلام‌لار
۵۸	ایلاهی عدالت
۵۹	معاد تائیما
۶۰	قیسا سوزلر
۶۰	ارمنستان در زمان تیمورلنگ
۶۱	یوسف و زلیخا
۶۳	سیری در اشعار ترکی مکتب مولویه
۶۵	مقالات تربیت
۶۵	رند و زاهد
۶۶	آیت‌الله خامنه‌ای نین نطق‌لری
۶۶	قیریخ حدیث

ایچینده کیلر

۹	اون سؤز
۱۱	۱. بؤلوم - عالیمین حیاتی
۱۳	اوشاقيق دؤورانی
۱۴	معلم لیک دن زندانا قدر (۱۳۴۷-۱۳۴۲)
۱۶	حسینخانا ایللری (۱۳۵۱-۱۳۴۷)
۱۷	۱۳۵۷ دن يه قدر
۲۴	انقلاب ایللری
۲۵	باکی و تورکیه سفرلری
۲۸	۱۳۶۲ دن سونرا
۳۱	مطبوعات عالمینده
۳۴	۲. بؤلوم - عالیمین شعر دونیاسی
۴۰	۳. بؤلوم - بعضى نشر اولان اثرلری
۴۰	آثاری از شعرای آذربایجان
۴۱	نسیمی
۴۲	پنج نمایشنامه
۴۳	دیدی از نوآوری‌های حبیب ساهر
۴۳	واقف شاعر زیبایی و حقیقت
۴۵	نظمی شاعر بزرگ آذربایجان
۴۶	خاقانی
۴۸	جزء عمّ

۸۵	۲) تواضع کارلیق
۸۵	۳) علمی جسارت
۸۵	۴) معلمی لیک
۸۶	۵) شجاعت
۸۶	۶) خیرخواهیق

۶۷	معصوملازدان قیرخ حدیث (۱۴ جلد)
۶۷	گفتاری پیرامون زبانهای ایرانی رایج در آذربایجان
۶۷	اون دؤرد معصوم ترجمە حالى (۱۴ جلد)
۶۷	امام خمینی (ره) منظومەسى
۶۸	امام خمینی نین دیوانى
۶۹	اساسى قانون
۷۰	اسلامى جزالار قانونو
۷۰	برگزیده متون نظم و نثر ترکی (جلد ۱)
۷۰	برگزیده متون نظم و نثر ترکی (جلد ۲)
۷۰	تشريح و محاكمه در تاريخ آل محمد(ص)
۷۱	زبان و ادبیات تورکی
۷۱	دوقولهای ترک
۷۱	تورکجه دیل بیلگىسى
۷۱	فضولى نین غزللرینه شرح
۷۱	چىل مايدان
۷۲	ديوان غريبي
۷۲	ديوان فارسي و ترکى نباتى
۷۲	زندگى و اندىشه نظامى
۷۲	هامى ايچون اسلام
۷۲	اسلام احکامى
۷۳	شرح غزلهای صائب تبریزی
۷۳	يادمانهای ترکی باستان
۷۴	قارا مجموعه
۷۹	گلشن راز شبستری
۸۱	۴. بؤلوم - عاليم حاقىندا نشر اولان كتابلار
۸۳	۵. بؤلوم - نتيجه
۸۵	۶. بؤلوم - سون سۆز
۸۵	۱) حياتدا دوزگونلوك

يازچيميز او جمله دن آقاي «عزيز محسنی» اوستادين اثيلري آراشدير ماسينا مشغولدولار و ياخين گله جكده اوز اثيلرينى ائليميزه تقديم ائده جكلى. بىلە لىكلە اوستادى تانىما و اوونون اثيلرينى آراشديرما اوچون يول آچىلىپ و گونو-گوندن بول يول گىندهلى اوولوب، عاليم اوچون بير گورولولومىلى سويه سينده قورولتاي قورماق، يازچىلاريميزين چىگىنلىرىنده آغىرلىق ائدىر. عاليمىدىن تجلىل ائتمك، ملتيميزين وارلىغىندان حمايە ائتمك معناسىندا دير. من ده بول كىچىك هدىهنى - وظيفەمى اؤدەيىم دئىه- ایران توركلىرىنин غېرتلى گنجىلىرىنه و دىرچەلن مىللە حر كىتيميز ده چالىشانلارا سونورام.

م. كريمي - ۱۳۸۱/۱۱/۰۳

اون سۆز

«ائليميزين آجييان ياراسي» ۱۳۷۷ اينجي ايلده زىنگاندا چاپ اوولدۇ. بو اثر بونوع اثيلرين بيرينجي نمونهسى ايدى و آز بير زاماندا اوخوجولارين آقىشلارىلا اوز- اوزه گلىپ آقىشلاتدى. ايندى تقديم ائتدىگىم يېنى چاپدا نېچە بۆلۈم اوغا آرتىرىلمىشدىر. بو دۇرد ايل عرضىنده حۇرماتلى عاليم ساكيت او تورما مىش، يېنە دە تازا اثيلر يارادىب، ائليميزه تقديم ائتمىشدىر. بورادا بونلاردان آد آپارماماق اولماز. بوندان علاوه «ائليميزين آجييان ياراسي» كىتابى عاليمىن حاققىندا اثيلر يازماق اوچون يول آچدى. بير آز كىچىمە دن حۇرماتلى گنج يازچى مىز «بەھروز ايمانى» عاليمىن شعر دفترلىنى آراشدىرىپ «سۆز سوراغىندا» اثىرىنى اوخوجولا را چاتدىرىدى. آقاي «رضا همراز» آيرى گنج يازچى و قلم صالحىي «گوللر آچاجاق» عنوانلى اثىرىنى عاليم اوچون حصىر ائتمىش و اوونون سئچىلىميش شعرلىرىنى دە توپلامىشدىر. آقاي «ص. ائل اوغلو» دا يېنە دە عاليمىن شعرلىرى آراسىندا سئچىمە لر سئچىب، «بىر بۇلۇك دورنا» آدلاندىرىدى و تحلili مقالە يازدى.

بو نېچە ايل اىچىنده «قارامجموعە» نىن نشرى عاليمىن دەيەرلى اىشلىرىندن سايلىرىكى سىس-كويىسوز اولمادى. بونون اوچون مختلىف مقالەلەر مختلف درگىلىرde چىخدى و «پىك آذر» درگىسى بىر سايىسىنى دوكتوره و اوونون قارامجموعە اثىرىنە اختصاص وئردى. بىرده كى «گلشن راز شېسترى» آدلى چوخ قىمتلى بىر كتابى چىخدى. بو اىللار دە عاليم، نېچە دانىشىقلار آپاردى، بىلەم يوردلارىندا يورولمادان چالىشمىش و يېنى نائلىتلىر الدە ائتمىشدىر. «قارامجموعە» دن سونرا محمد صادق نائىي اوونون سۆزلىپىونوده حاضىرلايىپ چاپا تاپشىرىدى. أميد نيايش «دۇكتور صديق و هويت آذربايجان» آدللى اثرى تقديم ائتدى. عاليمىن غېرتلى اوغلو «ائلدار»، «مصاحبه‌های علمی پدرم» اثرى بازارا وئردى. دۇردونجو غېرتلى اوغلو «ستار» ايسە «قاراممجموعە و چالش‌های علمی» اثىرىنى حاضىرلايىپ نشر ائتدىرىدى. آقاي امير چهرە گشا تېرىزىدە «دۇكتور صديق و اوونون يارادىيچىلىغى» آدللى كتاب چاپ ائله دى. خانم لىلا حىدىرى «فرجام طرح بنىاد آذربايجان شناسى» آدىندا علمى بىر اثر نشر ائتدىرىدى. بىلەيگىم خېرلەر گئورە نېچە

تائیدیردی. هر قاپنی او زونه با غلادیلار یئنی بیر قاپی آچدی؛ کتاب یاز ماغی قویمادیقدا، در گی لره يول آچدی، رادیو - تلویزیادان الین کسیرسلر ترجمه یه ال آپاردى. هر حالدا دایانمادان چالشیر. صدیق اوزو اوچون يوخ بلکه ائل دردینی یاز ماغا جان آتیر، همی ده گوندن گونه اوز بیلگینی آرتیریر، شهرت ده آختارمیر، مختلف آدلار و امضالارلا کتاب، مقاله لر نشر ائدیر بو آدلاردان بونلاری سایماق او لار: ح. صدیق، حسین دوز گون، حسین سرخابلی، حسین محمود او غلو، حسین دده لی، ح. حق، صفردر شمایلی سرخابلو، میرزا حسن قره گونه چی، میرزا قالخان، حسین محمدزاده، حسین فاضل، حسین ترک تبار تبریزی، حسن محمد او غلو سرخابلی و

معاصر تاریخیمیزه بیر باخیش

اسلام - ترک ادبیاتی نین کۆکلری اولکەمیز ایراندا مین ایلدن بىر بوداق آتمیشدیر و بشیریت عالمینه دادلى - تاملى میوه لر وئرمیشدیر. شاه رژیمی نین اصول ادارەسى و اونون اربابلارى وئرەن دستورلار بىلە ایجاب ائدیردی کى فارس دیليندن آیرى دىللەری آرادان قالدیریب، اسلامین قول - بوداغین سیندیرسین. تور ک دىلى اسلامین گوجلو بير قولو و بو دىلەدە يارانان زنگین ادبیات اسلام دونیاسى نین افتخارى ايدى. اسلام دونیاسى تور كلر أليله گىشله نىب و اسلام بايراغى تور كلر اليندە اولموشلار. اسلام دوشمانلارى دينى دؤيوشلردن چكىلەرە ک، اونون بايراقچى سى اولان تور ک ملتى ايله دؤيوشمگە اوز گىردىلر. بو حرکت صليبي دؤيوشلرinden باشلامىشدیر. ايگىرمىنجى يوز ايلين اوللىرىندن بو دؤيوش سیاسى بو ياق آلاق پەھلوى رژیمی نین اساس مقصدى کیمی دىكتە اولوندو. انگليس استعمارى بو سیاستدە قولدور رضا شاه و او غلو محمد رضانى قودورقان بير قودوز کیمی ایران ملتىنه حاکيم ائتدى. بو دده - اوغۇل وار گوجلەرە اسلام مدنىتى نى باسماغا، اسلامى اثرلىرى محو ائتمگە باشладیلار. بو آرادان آنادیلمیز ياساق اولدو. تور كجه كتابلار كاتبا خانalar دان ائشىگە چىخارىلىب او دا چكىلدى. غير تلى آذربايچانلى لارين مدرسه لرده آنا دىللەرinden درس او خوماقلارى ياساق اولدو. ادارەلرده، مدرسه لرده تور كجه دانىشماق قالدیرىلدى.

۱۳۲۴ اينجي ايلده آذربايچاندا ملي حکومت ياراندىقدا شاه رژیمی داها قورخويما دوشدو، تور ک ديلينى آرادان آپار ماغا باشلاندى انگليس و آمريكا

آللاھین آدى ايله

۱. بؤلۈھ

عالیمین حیاتى

گيريش

آذربايچان اديب لرى ده آنايور دوموز و آنادیلمیز کیمی مظلوم او لموشلار. معاصير تاریخیمیزه بير او ترى باخیش بونو آيدىنلا دير کى يوردو موز و دیلمیزین ايللىك پارلاق و بشیریت خدمتىنده او لاراق، بو گون دوشمانلار طرفيندن چئشىدلە تھمت لرە، افترالارا معروض قالاراق، بو گون مختلف ساحەلرده چىچك لئنمەسى نين قاباغى آلينمىشدیر؛ اوز آنا دىللەرینە، آنايور دلارينا ماراق گؤسترەن اديب لرىمیزه بیلگىن لرىمیز و غير تلى وطن او ولادلارى دا بىر مظلومىت دن او زاق او لمامىشلار. *

۱۳۶۸ اينجي ايلدن «آذربايچان معاصير ادبیاتى»نى ياز ماغا باشладيم و ۱۳۷۵ ده سونا چاتدى ديم. بو اىكى جىلدلىك كتابدا مشروطیت انقلابىندان اسلامى انقلابا بادە ک، ايراندا تور كجه يازيلان كتابلارى، شعرلى آراشدىر ديم، شاعيرلى، ياز يچيilarى تائیدىر ماغا سىنلر توپلا ديم، بويولدا چالشانلار آز دىيل ايدى؛ مرحوم سەندىن، گنجىلى صباحى، حىب ساهر، دوكتو زهتابى، سەمد بەرنگى، اوستاد شەھريار و باشقىلارى بو يولدا زحمت لر چكىب ائل قايغى سىنى چكمىشلر، آما بونلارىن او نوندە گىندهن «دوكتور حسین محمدزاده صدیق» اولموشلار. صدیق جنابلارى سارسىلماز بير يازىجى، متعهد بير شاعير، كىسگىن قلملى بير مترجم كىمى شاه رژیمی نين قارشىسىندا دایانمىشى دئىلەندين - وطنىندا مدافعە ائدەرەك دوستاقلارا معروض قالاراق، هئچ زامان سوسمادى و قلم قىلىنجى نى يئرە قويمادى. بو تون وار گوجو ايله چالشىرىدى، ۱۶۰ جىلد دن آرتىق كتاب يازدى، يوزلر جە مقالە نشر ائتدى، كتابلار آنادىلەندن فارسجا ياي چسويردى، آذربايچان عالىم لرىنى

گوجونه آرخالانیب تور کجه کتابلارین یايلماسى ياساق اولدو. آمما گونش اوزونو پالچىقلا توتماق اولماز! تورك مدنىتى ائله جهه ده جانسىز دئيلدیركى بير قودوزون ايسته دىگى اوزره آرادان گتتىسىن. اوナ گئوره بوغونتولو و قارانقولوق ايلرده ادبىاتىمىز چىچكلىنه يه داوم وئرمىش و كول آلتىندا كۆزەرن اودلار نهايت آلوچكدى و ۱۳۵۷ اينجي ايلده اسلامى انقلابىمىز وولكان كيمى پاتلايىشىندا وار قوهایلە اشتراك، ائتدى. انقلاب ايلرېندە تورك ادبىاتى، تورك موسيقىسى انقلابىن اصىل اوجالارى اولان يۇنىورسитетىرەدە اوزونو گوستىرىدى. تورك ادبىاتى انقلابدان سونرا يىنى بىر دوران آچىپ و گىنىشلىنمكىدە دىر. ايندى ايسە گۆزەل - درىن و دەيرلى اشر يازىلاراق ائل ايچىنەدە يايلىر. دؤكتور صديق بوساحده هامى دان آرتىق چالىشىپ يارادىرىدى، انقلابدان سونرا دەيرلى اثرلىر يازماقا، ادبىلىمىزه اۇنجولويونو گوستەمىشىدىر.

دوكتور صديقين ياشايىشىنى نىچە دئورەدە نظردن كىچىركى و هر دئورە اونون علمى-ادبى ايشلىرنە باخماق اولار. دوورەلرى بىلە بؤلمك، ايستە يىرم:

اوشاقلقىق دئورانى ۱۳۴۲ دن ۱۳۴۲ اينجي ايلە دەك
معلم لىك دن زىندا دەك ۱۳۴۲-۱۳۴۷
حبسخانا ايللىرى ۱۳۴۷-۱۳۵۱

۱۳۵۱ دن ۱۳۵۷ دەك
انقلاب ايللىرى - مجلەلر
توركىيە و باكى سەرلىرى
1362 دن بىر گونه قادەر

اوشاقلقىق دئورانى

حسين محمدزاده صديق ۱۳۴۲ اينجي ايل تبريزين سرخاب محلەسىنەدە مؤمن و عاليم عائلەدە آنادان اولدو. آتاسى محمود، بالاجا حسىنى مكتب خانايا گۈندەردى. يىنى يىتمە ايكن تبريزدە مرحوم وقايىعى مشكوه تبريزى، آقا ميرزا غلامحسين هريسى، آقا ميرزا عمران يانىدا قرآن اوخوموش، اسلام فلسفةسى، فقه، احکام و ... ايلە تانىش اولاراق، جاوانلىقدا اوز محلەسى سرخابدا آقا مير على مچيدىنەدە ايللر

بويو پولسوز درس دئمكە گووه نيردى. بو ايلرده قرآنىن بىر چوخ سورەلرىنى حىفظ ائتمىشىدىر.

صديق اورتا تحصىلىنى تبريزدە قورتارمىش، ۱۳۴۲ اينجي ايلدە دانشسرادان فارغ التحصيل اولاراق معلم لىك باشلامىشىدىر.

گئوروندو بىو كىمى ۱۳۴۴ ايلى آذربايجان، اوزھللىك لە تبريزىن ديرچەلەش گونلىرى سايىرسا سونرا كى ايللىرى فيرتانلى و قورخونج سەنەلرى تانىنىرى. بىر ايلدە يارانان مدنى و فرهنگى ايشلر ايللىرى بويو اوز ائتكى سىنى ساخلامىشىدىر. محىطىدە ديرچەلن اوشاق بونلارдан تاثير آلما مجبورىتىنەدە اولار. بالاجا حسین دە مەذهبى بىر محىطىدە ياشاياركىن ملى دويغولارلا ديرچەلەرىدى. شاه رژىيمى نىن سوردو بىو زورا كىليقلار اونو دوشدوندوروردو، آنا دىلينىن مدافعە ائتمگە سوق وئرىرىدى. هەمین تحصىل زامانىدان شعر و ادبە ماراق گۇستىرپ اوزو دە شعر اوخوماقلا برابر شعر قوشماغا اوز گىتىرىپ. كلاسيك و معاصر ادبىاتىمىزلا تانىش اولور. گىنىش و درىن فولكلوروموزلا اوشاقلقىدا روحلانىر، ناغىل دونياسىنى تانىر، ايندى الينه قلم آلدېقىدا بو رنگارنگ دونيائىن بويالارينى تصویرە آلماق اىستەر. كەلەجكىدە قلم الينه آلاجا غىني اوشاقلقىدا دويور. مدرسه دە اوز آنادىلىنى حمايە ائتمكىدە هامىدان آرتىق ھوس گۇستىرىپ. شعر يازىر آمما دانشسرادا درس اوخوييان ايللىرى ديركى آنا دىلينىن مدافعە ائتمە بىي اوزونە بىر تكلىف كىمى بويونا آلىر.

معلم لىك دن زىندا قادەر (۱۳۴۷-۱۳۴۲)

معلم لىك دونياسى صديقى اويرنەمە يە و اوئيرتمە يە چاغىرىرى. او، دوشونجهلى اويرەتمەن اولاراق آذربايغان دىلى و فولكلورى ايلە ماراقلازىر، اوئيرەنير و فولكلورىيغماغا باشلايىر. ادبىاتىمىزى اوخويور، هەمین ايلرده ميرزا فتحىلى آخوندزادە، جعفر جبارلى، نريمان نريمانوف، جليل محمد قلىزادە، عبدالرحيم حقوق دىوف، ميرزا على اكىر صابرین اثرلىرىنى اوخويور. كىريل الفاسى ايلە تانىش اولور، داها بوندان سونرا سواس ايلە ادبى اثرلىرىمىزى اوخوماغا دوام ائدىر.

بو گنج معلمىن كئونلوندە ائلى نىن دردلرى آلىشىپ يانماغا باشلايىر. مقالەلرینى چاپ ائتمكە و يايماغا جان آتىر، ايلك مقالەسى «ميترافرشتهسى و مهر گان بايرامى»

آدیلا ۱۳۴۵ اینجی ایلده تبریزین تعلیم و تربیت اداره‌سی نین علمی مجله‌سینده نشر اوکور.

آدیلا ۱۳۴۴ اینجی ایلده تبریز دانشگاه‌هینا «فارس دیلی و ادبیاتی» بولومونه داخلی اوکدوقدا ادبی فعالیت‌لرینی آشکارا چیخاریر. بو ایللرده تبریز، انقلایین اوره‌بی کیمی چیرپینمادادیر. روشنفکرلیک، آیدینیق حرکت‌لر ایرانین حرکت‌لرینه کوکله سالیر. تبریزده صمد بهرنگی، علیرضا اوختای، بهروز دهقانی، بهروز دولت‌آبادی و اونلارجا انقلابچی، انقلابی حرکت‌لرینه ادبی سویه‌ده وئرمیش و ایرانین آیدین فیکرلی یازیچیلارینی اوزلرینه چکمیشدیر. بو ایللر، ایرانین سیاسی تاریخینده بیر دئنوش نقطه‌سی کیمی ساییلیر. دوسلار گوروشو «آدینه» آدلی نشریه‌نی اداره ائدیر. صدقی بورا دا ان چوخ مقاله و ماتریال حاضرلیر.

بو بالاجا گروب، تکجه تبریزده یوخ، بلکه بوتون ایراندا حرکت یارادیرلار، تهراندا نشر اولان «خوشه»، «امید ایران»، «وحید»، «ارمغان» و «راهنماي کتاب» و باشقا مجله‌لره آذربایجان دیلی و ادبیاتی حققینده مقاله‌لر یازیب گوندریرلر. تبریزده نچه کتابلار چاپ اوکور، بو حركاتین اثربینه «حیدربابا» یایلیر و آقیشلار؛ کوتله‌لر ایچینده آنا دیللرینه ماراق یارانیر، سهندین «سازیمین سؤزو» گئنیش صورت‌ده یایلیر، مختلف کتابلار چاپ اوکور و آذربایجان دیلی و ادبیاتی ایرانین مبارز یازیچیلاری ایچینده اوکزونه یئر آچیر.

صدقی بو ایللرده صمد، صمیمی دوستو کیمی ان چوخ مقاله‌نی یازیز. اونون آدی کنچن مجله‌لرده شعرلری و مقاله‌لری یایلیر. «آذربایجان شعر و ادبیاتی»، «امید ایران» نشریه‌سینده چاپ اوکور و بورادا بیر صحیفه‌نین اداره‌سی صدقی‌ین بونیندا دوشور. صدقی بو صحیفه‌نین ماتریال‌لارینی پوستا ایله تبریزدن تهرانا گوننده‌ریردی آما شاه رژیمی چوخ تئز لیکله همین صحیفه‌نین نشری‌نین قباغینی آلدی.

همین ایللرده اونون «محمدباقر خلخالی» عنوانیندا مقاله‌لری آردیجیل صورت‌ده تهراندا کی «ارمغان» مجله‌سینده و «داستان‌های دده‌قورقود» عنوانی مقاله‌لری «وحید» مجله‌سینده نشر اوکدو. دوستو صمد بهرنگی نین اوزمانا قدره چاپ اوکلموش ناغیلalarی حقینده ایلک و شاید ده یگانه علمی تحلیلی مقاله‌نی یازیز و اونو احمد شاملو «خوشه» مجله‌سی نین ۳-نجو ساییسیندا چاپ ائدیر.

۱۳۴۷ اینجی ایلده تبریزده «هنر و اجتماع» آدلی تورکجه فارسجا هفتہ‌لیکی نشر ائدی. او بو نشریه‌ده بوتون گوجونو وورور، آمما ۷ سایی دان سونرا ساواکین حمله‌سینه معروف قاپلیر.

بونشریه‌نین با غلامنامه توپ کیمی ایراندا سسلنندی. صدقی آلتی آی حبسه آلیندی. همین زامان صمد بهرنگی آرازدا بوغولدو. بو حادته‌لر ایران ادبیاتیندا اوز اشگی سینی بوراخدی و یازیچیلار و شاعیرلرین با خیشلاری تبریزه ساری دئندو. یاخین گله جکده «۱۳۴۹» ایلده مسلحه مبارزه‌لرین مرکزلری تبریز قوروکدو. صدقی سیاسی آتیشمalarدا دوشدویو اوچون، یونیورسیته‌ده اعلام‌مره‌لر آلدیغینا با خامایاراق ماذونیت لیسانس سندلرینی آلا بیلمه‌دی. بو سندلر ۱۳۵۰ انجی ایله قدره اوزاندی.

۱۳۴۸ اینجی ایلده استانبول یونیورسیته‌سی ادبیات فاکولته‌سی طرفیندن تورک دیلی و ادبیاتی بولومونده نامزدیک دئنمی کیچرمگه دعوت اوکونور، لakin شاه رژیمی طرفیندن ایراندان چیخماغا اجازه وئریلمه‌دی.

۱۳۴۹ اینجی ایلده تبریزده دوشن حادته‌لر، روشن‌فکرلری تبریزدن تهرانا سورگون ائدی. صدقی‌ده بو سورگونه معروف قالاراق تهرانا کوچدو.

حبسخانا ایللری (۱۳۵۱-۱۳۴۷)

بیزیم حسین صدقی دوزگونون حبسخانا ایللریندن یاخشی معلوماتیمیز یوخدور. ائشیتیدیگیمیزه گئره، او حبسخانا ایللری خاطره‌لرینی یازمیش که انشاء‌الله یا ییلاجاق و چوخ شیئر بیله‌جه‌ییک. ایندیلیک دییه بیلیریک کی او آلتی آی سیاسی حبسه محکوم اوکدو، و ۱۳۵۰ ایلين اردی بهشت آیندا حبسخانادان چیخدی و تبریزده یاشاماگی قدغن ائلديلک‌لریندن تهرانا کوچدو.

حبسخانا ایللرینده او تبریزین زندانیندا سیاسی محبوسلره «تورک دیلی» تدریس ائدیردی. همی ده بو زنداندا اوچ دفتر شعر یازمیشدی که بو شعرلر محبوسلارین اللرینده قالدی و ایندی معلوم دگیل که هارداددیر. بو دفترلرین بیری‌نین آدی «قادان قالایا» باشقاسی ایسه «هانی بس يولداشین اوردک» ایمیش.

- عبدالله ف. مسائل زبان‌شناسی ایران، تهران، بامداد، ۱۳۵۵.
- حسین اف، مسائل ادبیات نوین ایران، تهران، دنیا، ۱۳۵۵.
- زمرد شفیع او، مسائل ادبیات دیرین ایران، تهران، نوپا، ۱۳۵۵.
- آرزوی و قمبر، حبیب ساهر، تهران، مازیار، ۱۳۵۴.
- آثاری از شعرای آذربایجان، تهران، بابک، ۱۳۵۴.
- گفتاری پیرامون زبان‌های رایج ایرانی در آذربایجان، تهران، بابک، ۱۳۵۶.
- فوماتسوسکی، تیمورلنگ در ارمنستان، تبریز ساوالان، ۱۳۵۶.
- فریدون آشورف، نسیمی، تهران، ۱۳۵۵.
- محمود مالکف، تازی گویان آذری، تهران، نوپا، ۱۳۵۶.
- م. مبارز، زندگی و اندیشه نظامی، تهران، توس، ۱۳۶۰.
- دنیای قصه بچه‌ها، تهران، رز، ۱۳۵۶.
- نهضت حروفیه (م. کریمی ایله بیرلیکده)، تبریز، تلاش، ۱۳۵۷.
- دو قلمه‌ای ترک، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۵۵.
- چیل مایدان، تهران، رز، ۱۳۵۶.
- صدیق ۵۶ و ۵۵ اینجی ایللرده علمی و انقلابی کتاب‌لاردا ترجمه ائدیر. آلتدا کی کتاب‌لاری آد آپارماق اولار:

 - انقلاب بورژوای در انگلستان، تهران، ققنوس، ۱۳۵۶.
 - مقدمه‌ای بر فلسه تکاملی طبیعت و جامعه، تهران، ققنوس، ۱۳۵۶.
 - انقلاب کبیر فرانسه، تهران، امیر کبیر، ۱۳۵۵.

همین ایللرده تحقیقی ایشلری ده چوخ اولموشدور. بیر سیرا کتاب‌لاری ویراستاریق اتمیش بیر سیراسینی تصحیح ائدرک، بیر سیراسینا مقدمه یازمیشدیر. بو کتاب‌لاری آد سایماق اولار:

 - نمایشنامه‌های میرزا آقا تبریزی، تهران، طهوری، ۱۳۵۵.
 - مقالات فارسی آخوندزاده، تهران، نگاه، ۱۳۵۵.
 - مقالات فلسفی آخوندزاده، تبریز، ساوالان، ۱۳۵۶.
 - مولانا محمد فضولی، رند و زاهد، تهران دنیای کتاب، ۱۳۵۵.

- ### ۱۳۵۷ دن ۱۳۵۱ یه قدر
- دؤکتور صدیق بو دؤرده چالیشقان و متعهد بیر یازیچی کیمی چیخیش ائدیر. ایلک نشر اولان کتابی «واقف شاعر زیبایی و حقیقت» ایدی. بو کتاب ۱۳۵۱ (۱۹۷۲) اینجی ایلده تهراندا «پویا» نشریاتی طرفیندن فارسی دیلینده چاپ اولدو. بو کتاب‌دا آذربایجان ادبیاتی تاریخی قیسا اولاراق تائیدیریلمیشدیر. ادبیات سوهر آذربایجانی اوچون ایراندا ایلک کتاب سایلیر کی تاریخیمزی و شاعیرلریمیزی بیر باخیشدا گؤزدن کئچیریر. بو کتاب الدن‌اله کئچیر. آقیشلانیر. سونرا کی کتاب‌لار قصه روباء در ادبیات شفاهی آذربایجان» و «دادستانهای کچل در ادبیات شفاهی آذربایجان» و آیری کتاب‌لاری چاپ اولوب، آذربایجان مدنیتینی ایراندا یاير.
- بو ایللرده صدیق تهران اونیورسیته‌سینده «فوق لیسانس» دؤنمینه قبول اولوب، درس اوخوماغی دوام و ئەرک یازیچیلغا چاغیرلیلر. «کانون پرورش فکر کودکان و نوجوانان» طرفیندن ترجمە چیلیگە دعوت اولونور. بورادا اوشاقلار اوچون چوخلۇ کتاب‌لار و «دوقولوهای ترک»، «چیل مایدان»، «قارا آت» و «دوقولوهای ایرانی»نى حاصیرلایر و نشر ائدیر.
- «امیر کبیر» نشریاتی طرفیندن تأليف و ادیتورلۇغا دعوت اولونور همین مؤسسه‌ده ایشلر کن بیر سیرا شمالي آذربایجان عالیم لرى طرفیندن یازیلان کتاب‌لاری فارسجا يا چئورىپ، نشر ائتدى. دوغروسو بو ایللر صدیق جنابلاری اوچون وئریملی و محصولدار ایللر سایلیر. چشیدلى ساحلەرده کتاب‌لار حاضیرلاماق، چئورىمك و نشر ائتمك بو ایللرین محصولدور. بو کتاب‌لارین بیر سیراسینى ترجمە ایشلرى تشکیل ائدیر. بو ترجمەلرده آذربایجان ادبیاتی ایله فارسجا تانیشلیق وئریلر. تأسفله آذربایجان اوولادى آنادىللریندە يوخ، بلکە فارسجا دیلینده اۆز مدنیتلىرىنى اؤیرىنمگە باجاريقلارى چوخراق ایدى. بو سیرا کتاب‌لارдан بونلارى آد آپارماق اولار:

- بر تلس، نظامى شاعر بزرگ آذربایجان، تهران، پیوند، ۱۳۵۶.
- م. سلطانوف، افضل الدین خاقانى شروانى، تهران، آذر کتاب، ۱۳۵۵.
- ع. قولیف، از پیدا بى انسان تا رسايى فتوDallasم در آذربایجان، گوتبرگ، ۱۳۵۵.

اثرلری دونیانین اونملی و دیری دیللرینه چنولییدیر. آما دئمک او لار کی بو ساحده یازیلان مقاله و نظریه‌لرین یوزه سکسنسی یانلیش باخیشلار اولموشدور. نظامی بیر زاهد کیمی، و خاقانی بیر سارای شاعیری کیمی، تانینبردی و اونلارین ملی وارلیقلاری دانیلیردی. بیر سیرا ایرانلی شوونیست‌لر نظامی نی تورک یوخ، بلکه تورک دوشمانی کیمی قلمه آلیردیلار. بله خد علمی باخیشلار ایراندا نچه قات بويویوب علمی باخیش کیمی تانینتردی. دوشونجه‌لی، دردلی و آگاه بیر یازیچی لازیم ایدی بلکه بو بشریت دوشمانلارینا بیر جوالدوز باتیرسین. آذربایجان جمهوروسوندا علمی باخیشلارا اویغون مقاله‌لر کتابلار یازیلیب، دهیرلی کتابلار و نظریه‌لر میدانا چیخمیشدیر. ایراندا بله کتابلارا میدان وئریلمیردی. برتس، روس شرق‌شناسی ۱۹۴۰ اینجی ایلده بو ساحده گؤزل و دهیرلی بیر کتاب یازمیشدیر. صدیق بو کتابی فارسجا یا چئویرمک‌له بوتون شوونیست‌لرین اووجونا سو تو کدو. مترجم با جاريق و مهارتله بو اثری آخیجی و گؤزهل بیر دیل ايله فارسجا یا چئویرمیشدیر. شاعیرین آنادیلی تورکو اولدوغوغو، آذربایجان مدنیتیندن يارارلاندیغی نی گؤستریمیشدیر. انسانلارین گؤزهل و صمیمی رفتارلاری نین دهیرلندیرمه‌سی گؤز اوونونه آلینمیشدیر. انسانلاردا حورمت، گؤزه‌لیک‌لرین تعريفی، ياخیشلیقلارین دهیری تصویره آلیر. آذربایجان دیلی نین موقعیتی، گوجو و گؤزه‌لیکی، آذربایجانلی لارین متلیگینی مدافعه ائدیر.

بو کتابدا گؤستریلیر کی سلجوقلار دئرونده اورتا آسیادان کیچیک آسیایا قدهر، بئیوک امپراتورلوق دیلی کیمی فارس دیلی نی یايانلار، ایرانین تورک سلطانلاری اولموشلار. بو دیل اوللکه‌لر و ملت‌لر آراسیندا بیر واسطه کیمی ايشله‌نیب قبول اولونموشدور. دورانین سنت‌لرینه اویغون اولاراق علمی ادبی کتابلار فارسجا یا یازیلیردی. دوغرو دورکی فارس دیلی محلی و قوم‌لارین دیللرینی آرادان آپارماغا گوجو چاتمادی و با جارمادی اونلارین یئرینی توتسون، آما ادبی اثرلر دیلی موقعیتی نی آلدی؛ حتی بو دیللرده يارانان اثرلر فارس ادبیاتی نین قابدا – قانونلارینی منیمسه دیلر. فارس ادبیاتی نین درین ائتكی سی تورک دیلینه‌ده انکار اولونماز بیر حقیقت دیر. نظامی، هابئله بو سنت‌لره صادق قالاراق اثرلرینی آنا دیللرینده یوخ، بلکه فارسجا یا یازدیلار. تورکجه یازما ایسته ین شاعیریمیزه‌ده سارای اجازه وئرمدی و اونا گؤره نظامی و خاقانی نین اثرلری فارسجا یا ياراندی. آما بورادا قتید ائمک

- از انزلى تا تهران، تهران، بابک، ۱۳۵۶.
- مقالات تربیت، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۵۵.
- تحقیق و تأليف ائتدیگی کتابلارداد بونلاری سایماق اولار: واقف شاعر زیبا ی و حقیقت، تهران پویا، چاپ سوم، ۱۳۵۴.
- قصه‌های روباء، تهران، دنیای دانش، ۱۳۵۴.
- قصه‌های کچل، تهران، نی، ۱۳۵۵.
- دیدی از نوآوری‌های حبیب ساهر، تبریز، ساوالان، ۱۳۵۵.
- عاشیقلار، تهران، آذر کتاب، ۱۳۵۶.
- هفت مقاله، تهران، دنیای دانش، ۱۳۵۶.
- سایالار، تبریز، ایشیق، ۱۳۵۷.

بو دئوره‌ده یازیلان و یا ترجمه اولان کتابلارین هامیسیندا بیر علمی و تقیدی باخیش واردیر کی یازیچی نین انقلابی روحوندان جوشاراق کاغاذ اوسته گلییدیر. نچه علمی کتابلاری او جمله‌دن «انقلاب کییر فرانسه»، «انقلاب بورژوازی در انگلستان» و ... نظردن کچیردیکده بولارلا آذربایجان دیلی و ادبیاتی آراسیندا باغلی لیق گؤزه گلیمیر. آما قئید ائمک لازمیدیر او هیجانلی گونلرده – انقلاب ایللرینده ائللریمیز علمی – انقلابی باخیشلارا سیلاح‌لرنا میزی گره ک ایدی و مترجم بونلاری زامانین ایسته کلرینه جواب اولاراق نشر ائتمیشدیر.

ترجمه ائتدیگی ادبی کتابلار – نظامی، خاقانی، قوسی و ... حقینده دهیرلی و یئنی باخیشلا یازیلان اثرلر سایلیلر. شاه رژیمی نین گوجلنمه‌سی دوراندا – (۱۳۴۰) – (۱۳۵۷) آذربایجان دیلی، تاریخی و ادبیاتی چوخلو افترالار، تهمت‌لره و یانلیش نظریه‌لره معروض قالاراق، شوونیستی باخیشلارلا دیلیمیزی – ادبیاتیمیزی از مک ایسته ینلر چوخدور.

بوردو موزون نهنگ شاعیرلری – نظامی، خاقانی، صائب و باشقالاری دهیرسیز سؤزلرله آذربایجاندان آیریب فارسلارا اویغون و تورک دیلینه قارشی چیخان شاعیرلر کیمی تانیتیدیرلیمیردی. نظامی ايله خاقانی انتبه دئوره‌سی نین بئیویک شاعیرلری و فارس ادبیاتی نین تمل داشلاری کیمی دهیرلندیرمه‌لی ایدیلر. دونیا سویه‌سینده تانینان بو محتشم شاعیرلر حقینده دهیرلی مقاله‌لر، کتابلار یازیلیب و

لازيمدير كي فارسجايا يازيلان اثيلري فارس دليلي خالقلارين اديياتي سايمالي دي. بو گونه قدمه ادبيات عالمينده بير اثرين هارادا يارانماسينا، هانسي ملت و هانسي اولكده يارانماسينا باخيلمايب و بو باخيشلا ده يرلنديريلمه ميشدир. بوندان علاوه، بو گونکو ايران، تاریخ بویو مختلف دليلي و گنیشلى اولموشدور. هر زمان بو گونکو سرحدلره باغلانمایشدير. بو ادبياتين يارانماسيندا مختلف خالقلار اشتراك ائتميشلر، اوز آنا ديللرینه محبت بسليه رك فارس ادبياتينادا ماراق گؤستريپ و شاه اثيلر تقديم ائدييلر.

دؤكتور صديق بو كتابلاري ترجمه و نشر ائدهن ايللر، شونيسن لرین ميدان آچما دورانى ايدي. آمما بئله كتابلار صمييمى و پاك اديبلر اوچون، تشنە و عطشلى اوخوجolar اوچون بير قورتوم سرين سو ايدي؛ ائله اونا گئوره ده بؤيووك آليشلارلا اوز - اوزه گلدى. سارسليماز متريم بئله اثيلريله آذربايجانلى ايسته ينلىرين اوره گينى دؤيونتوده و چيرپىنمادا ساخладى. اوره كلر اونون قلميندن جان آليب نفس چكيردى.

«خاقاني» كتابى دا بئله بير ائتكى جامعه ميزده بوراخدى. بؤيووك خاقانى گنج ايكن سارايilarدا مديحه لر قوشورسادا، توپلو مسال دوشونجه يه ال تاپماقدا و سلطانلارين يانىندان اوز چئويرير و خالقا قوشور. بوتون ظاليملر سخاوتلى سيمالارى دالىدا طمعكار و ظاليم اوزلرى نين گيزلئمه سينى آيدىنلاadi. بونا گئوره دوستاقلارا معروض قالير، غربت ئولكەلرە قاچير، نهايت اوز ائلى نين قوينوندا آرام تاپير.

متريم اونمىلى بير مسئله يه اشاره ائدىر. بير زaman نظامى، خاقانى نين آناديلى اولان تورك ديليندن دانىشاندان فارس شونيسن لرین قاش-قباغى ساللانىرىدى. اونلار ايستمېرىدىلر بو شاعيرلرين توركجه يازدىغى اثيلردن سۆز آچىلسىن آمما همین دوراندا آذربايجان ادبيبلىرى بو ساحده چالىشماغا اوز گتيرىپ بو شاعيرلرين اثيلريله خالق شفاهى ادبياتى آراسىندا ايلكى لرى گؤستيرىدىلر. تورك مدنىيىندا يارارلايىب، فارسى ادبياتى نى زىگىنلە دىيلر. او جملەن نظامى دده قورقۇد ناغىللاريندان استفادە ائدبىپ «ھفت پىكىر» اثرينى ياراتمىشدير و يوزلوجه آتالار سۆزۈنۈ، يئرى گلده يكده اثيلرینە سېمىشدير.

صديق جنابلارى بو اثيلرین ترجمه سينده بؤيووك مهارت و جسارت گؤستريپ و آذربايجان ائليندن، ديليندن، مدنىيى نىدن لايقجه مدافعه ائتمىشدير. صديقين ترجمه لرى آراسىندا «آذربايجان ادبياتى تارىخي» يىندن قوسى تبرىزى و ميرزا شفيع واضح گئيش بير يئر توتور. بو كتابلارين ترجمه سى گؤزهـل و آخىجى اوـلاراـق تقدىرەلا يقدىـر. دوغـرـوـدانـ اـيلـكـ مـعـلـومـاتـىـ آـذـر~بـاي~جـان~ اـدـبـيـاتـىـ وـ سـيـمـالـارـىـ حـقـىـنـهـ صـدـيقـيـنـ كتابـلـارـىـنـدانـ آـلـمـيـشـيـقـ. چـونـكـىـ اوـ زـامـانـ كـيـرـيلـ خـطـىـ اـيـلـهـ نـشـرـ اوـلـانـ كتابـلـارـدارـانـ هـامـىـ يـارـارـلـانـاـ يـيلـمـىـرـ؟ چـوخـ آـزـ اوـخـوجـولـارـ بوـ خـطـ اـيـلـهـ تـانـىـشـ اـيـدـىـلـرـ هـمـدـهـ قـدـغـنـ اـيـدىـ.

دؤكتور صديقين ياراديجىلىق دونياسى نين بير بوجاغىنى آذربايجان ادبياتى تارىخىنندن بير سيرا گئوركملى سيمانى تانيدىرماسى و اونلارين اثيلرىن نين آراشىدirmاسى تشكيل ائدىر. عمادالدین نسيمى سيماسى بو ساحده يازيلان و يا ترجمه اولان اثيلرى آيرىجا قىيد ائتمگە لا يقدىـر. مـ كـرـيمـىـ (بوـ سـطـيـرـلـرـينـ يـازـارـىـ) اـيـلـهـ بـيرـلـيـكـدـهـ تـرـجـمـهـ اـئـتـدـيـكـلـرـىـ «ـنـهـضـتـ حـرـوفـيـهـ»ـ كـتـابـىـ بوـ سـيـرـاـ كـتـابـلـارـدارـانـ سـاـيـلـىـرـ. بوـ اـثـرـ آـلـقـىـشـلـارـاـ قـارـشـىـ گـلـهـ رـكـ،ـ بـيرـ آـزـ زـامـانـداـ اوـخـوجـولـارـ طـرـفـينـدـنـ سـئـولـىـلـىـ.

بوندان علاوه آشورفون تارىخى درامى اولان «نسىمى» پىهسى ترجمه اولدوقدا محبتله قارشىلاندى. «ـشـهـىـنـ قـوـامـىـ»ـ اـيـلـهـ تـرـجـمـهـ اـئـتـدـيـكـىـ بـوـ اـثـرـ دـهـ نـسـىـمـىـ نـىـ بـارـزـ

سيـمـاسـىـنـىـ گـوـزـلـجـهـ گـؤـسـتـرـهـ رـكـ بـشـرىـتـ اـفـتـخـارـىـ كـيـمـىـ دـهـ يـرـلـنـدـىـرـمـكـ لـازـيمـ اـيـدىـ. اـوـنـونـ اـنـسـانـ سـئـورـ،ـ اـنـسـانـلـارـلاـ دـؤـيـونـنـ اوـرـهـ گـىـنـىـ پـاـكـ دـوـيـغـولـارـينـىـ دـوـزـگـونـ صـورـتـدـهـ تصـوـيرـهـ آـلـماـقـ،ـ اـوـنـونـ دـوـشـمـانـلـارـلـاـ بـارـيـشـماـزـ،ـ مـبارـزـهـ يـهـ صـادـقـ قـالـانـ اـحـوالـ رـوـحـيـسـىـنـىـ قـلـمـهـ آـلـماـقـ،ـ بـؤـيوـكـ شـاعـيرـيمـىـزـ حقـىـنـدـهـ دـيرـ وـ تـقـدـيرـهـ لـايـقـ اـيـدىـ. دـوـغـرـوـدانـ دـاـ دـؤـكـتـورـ صـدـيقـينـ كتابـلـارـينـداـ تـانـىـدـيـغـيمـىـزـ نـسـىـمـىـ نـىـ بـيـزـ مـعاـصـir دـوـشـونـورـوـكـ،ـ سـانـكـىـ نـسـىـمـىـ نـىـ اوـرـهـ گـىـ بـوـ گـونـ بـيـزـ اـيـلـهـ دـؤـيـونـورـ.

دوغـرـوـدانـ دـاـ اـسـلامـ دـوـنـيـاسـىـنـداـ مـبـارـزـ وـ جـسـارـتـلىـ شـاعـيرـيمـىـزـ اوـچـ دـىـلـدـهـ عـربـجـهـ فـارـسـجاـ وـ تـورـكـجـهـ اـثـرـلـرـ يـارـادـيـبـ،ـ اـسـلامـىـ اـوـلـكـهـلـرـىـ گـزـىـبـ،ـ بوـتـونـ مـسـلـمانـ خـالـقـلـارـىـ اـيـچـىـنـدـهـ اـنـسـانـتـ توـخـومـونـوـ سـېـمـىـشـدىـ،ـ اـنـسـانـ سـئـورـلـىـكـ تـبـلـىـغـ اـئـتـمـىـشـ وـ آـنـاـ دـىـلـىـنـىـ مـقـدـسـ سـاـيـارـاقـ بـؤـيوـكـ حـجـمـلىـ بـيرـ دـيـوانـ يـارـادـارـاقـ تـورـكـ دـىـلـىـنـهـ عـزـتـ قـازـانـمـىـشـدـىـرـ وـ مـتـرـجـمـ حـسـىـمـىـ حـقـىـنـدـهـ تـرـجـمـهـ اـئـدـيـكـىـ اـثـيلـرـدـهـ اـيـرانـداـ آـذـرـبـايـجـانـ دـىـلـىـ وـ اـدـبـيـاتـىـ حـقـىـنـدـهـ بـحـثـ آـچـمىـشـدـىـرـ.

دؤكتور صديق جنابلاري نين بو ايلرده چاپ اولان اثرلري نين بيريسى و آذربايجان ادبياتىنى ايلك دفعه اولاراق ايران او خوجولارينا تانيتديرماق نيتى ايله يازيلان اثيرى «نمونه هايى از شعر معاصر آذربايجان» او لموشدور. مترجم بورادا آذربايحان شعرى نين گوزه لليگينى، درينلىگينى، گوسترمگه چالىشىر و دهيرلى شاعيرلىرىمېزىن گوززەل، آخىجى و درين دوشونجه، ملي دويغولو شعرلى ترجمە ائتمىگە ايراندا آذربايغان شاعيرلىرىندن ائرنكىلر گتىرىر، حىب ساهىر، مدينه گلگون، مرواريد دلبىرى، بهروز چاي اوغلۇ و باشقالارى نين شعرلىرىنى گتىرىر. بورادا دؤكتور صديق باجاريقلى، ياراديجى بير مترجم كيمى ايراندا مطرح او لور. اونون دهيرلى و باجاريقلى بير منتقد كيمى ده چىخىش ائتمىگىنى «دىدى از نوآورى هاي حىب ساهىر» اثرينده گۈرۈرۈك. بورادا منتقد ساهىر و درين معنالى شعرلىرى نين ائتكى سينى گوستيرir. اونون شعرىنى مشروطەدن نيمایا قىدەر - بو اورتاق شعرى نين ياراديجىسى - آيرى سۆزلە دئسەك مشروطە ايله نىما شعرى آراسىندا بير كۈرپۈ كيمى تانيتديرir.

صديق ايله مرحوم حىب ساهىر آراسىندا درين بير دوستلوق، مريد - مرادلىق باغلى ليق او لموشدور. بو باغلى ليغى و حىب ساهىر درين حؤرمىت سىب او لوب هلە ايندى ده دؤكتور صديق مرحوم حىب ساهىر دن حؤرمتلە آدآپارىپ، اونا منتدارلىغىنى گوسترىيدىر. «آرزى - قمبر» اثرى نين ترجمە سينىدە بو محبتى و حؤرمىتى گۈرمىك او لار. هابئله «يورد غزللىرى»نى ده اونا حصر ائتمىشىدۇر.

بو دوره ده دؤكتور صديق ترجمە دن علاوه تحقىقى ايشلرde گۈرموشدور. بو ايشلرین آراسىندا «هفت مقالە»، «سايالار»، «عاشىقلار» و باشقىلار يئر آلىر، «هفت مقالە» اثرينده، يازىچى دده قورقود حماسەسى حقىنەدە اوز آراشدیرمالارىنى آپارىر، عاشىقلار ادبياتى حقىنەدە علمى باخىشلارىنى گوسترىر و محمد باقر خلخالى بارهسىنەدە گوززەل و دهيرلى معلومات و ئەرەرك اونون «علييە» اثرينى تحليل ائدىر. ايشلرى آراسىندا «واقف شاعر زىبائى و حقىقت» اوزل بير يېر تو تور. بورادا يازىچى آذربايغان ادبيات تارىخىنى قلمە آلىر. واقفين ۲۵۰ ايللىك آتادان او لماسى نين مناسبىلە يازيلان بو كتابدا واقف سيماسىنى اونون اثرلرينى آراشدیراراق آذربايحان دىلى نين گوزه لليگينى و موقعىتىنى گوسترىمىشىر. بورادا كلاسيك شاعيرلىرىمېزىن ياراديجىلارى، معنوى دونىالارى بىحشه آلينير و واقفين آنادىليمىزى ياد دىللردىن

تميزىلمەسى دهيرلىر و گوسترىلىرى كى مولانا فضولى دن سونرا ان پارلا يىشلى سىما بىزىم ادبياتىمېزدا واقف او لموشدور.

انقلاب ايللىرى

اسلامى انقلابىن چىچكىنمه سى ايله، آذربايغان ادبياتى دا چىچكلىرى. نىچە - نىچە نشرىيە، مجلە، كتاب حاضيرلارىپ چاپ او لور. يئنە ده بو چارپىشمالار او راتاسىندا دوكتور صديق اوزونه مخصوص يئرى واردىر. صديق بىگ «آزادلىق» و «يولداش» مجلەلىرىلە تورك دىيل نشرىيەلرین اۇنوندە اوزونه يېر آچدى. اوزەلىكىلە يولداش مجىھەسى ھفتەلىك او لاراق گىتشىش صورتىدە كوتەلەر ايچىنەد يايىلىدى. ۲۱ هفتە، هر ھفتە مىن لر او خوجونون آلقىشلارىنى اوزونه چكەرک، تورك دىلى شاعيرلىرى و يازىچىلارى اوزونه جلب ائتدى. گۈززەل مقالەلر، ادبى متن لر، مبارزە دالgalى شعرلر ايرانىن هر بوجاغىندا «يولداش» سارى او خوندى. آمما گۈززەدار آداملار اونو احاطە ئىدھەر كى آردىجىل صورتىدە چىخىمسى نين قاباغىنى آلدilar، اودا چىكدىلر و نەيتەدە تعطىل او لدو.

يولداش يىخىلىدىقدا «انقلاب يولوندا» يول آچدى. بو نشرىيە ده ۱۴ نمرە ايران توركلىرى آراسىندا آلقىشلantى دە تورك يازارلارى اونون چئورەسىنە توپلاندىلار. بو مجىھە دە مختلف بەنانالارلا تعطىل او لدو. آمما سانكى صديق بىگ بو قرارا گلىمىشىدى قاپىدان قووسالار، پىنجرەدن سوخۇلا! ائلە اونا گئۋە اۆز وارلىغىنidan مدافعە ائتمىك اوچۇن ميدانى بوش قويىمادى: «ئىئى يول» مجلەسىنى فصلنامە او لاراق يايىدى. بو نشرىيە دە دۆرد نمرە دن آرتىق چىخىمادى. بورادا بير زادى قىد ائتمىك لازىم دىرى كى دؤكتور صديق چىخاران نشرىيەلرین هامىسى آدلارى كيمى ھېچ زامان «يول» سوز او لمامىشىدىر و بو «يول» ائليميز، ديليمىز گىشەن دىن يول دور. سوئىندىرىيەجى حالدىرى كى بو اثنىش قالخىش لارдан سونرا بو گون صدىقىن يولونو گىلەن انسانلارىن سايىسى چو خالىپ و بو يول مقصىدە چاتاناجان داوام تاپا جاقدىر. دؤكتور صديق انقلاب ايللىرىنده يىنى بير چالىشمالارا ال وورور. مجلە، نشرىيە يايماقلا برابر نىچە كتاب دا چاپ ائدىر. آشاغىدا آدى چكىلەن كتابلار بو ايلرددە چاپ نائلitiي الله گتىرىر:

1- كىچىك شعرلر، تهران، شىتاب، ۱۳۵۷.

- ۲- مجموعه (بشن شاعیرله بیرلیکده)، تهران، شبتاب، ۱۳۵۷.
- ۳- صمد بهرنگی (منظومه)، تهران شبتاب، ۱۳۵۷.
- ۴- اوچغون داخما، تهران، آذربایجان مدنیت جمعیتی، ۱۳۵۸.

باکی و تورکیه سفرلری

صدیق جنابلاری بیر دئنه باکی یا و بیر دئنه ده تور کیه یه سفر ائتمیشدیر. ۱۳۶۰ اینجی ایلده باکیدا قوروغان یشیدینجی آذربایجان یازیچیلار قوروغانیانا چاغیریلدی. آذربایجانین بویوک عالیمی پروفسور عباس زمانف دوکتور صدیقی چاغیر میشدیر. صدیق اورادا دوستلوق جمعیتی نین قوناغی اولموشدور. صدیق بو سفردن ایکی کتاب سوغات اولراق ایرانلی اوخوجولا را هدیه و ئرمیشدیر. بیرینجی «باکی لوحه‌لری» آدلی شاعیرین بو سفردن آلدیغی ایلهاملارلا یارانان شعرلر توپلومودور و ایکینجی سی بو سفرین یادداشتلاری سایلان «گونشلی وطن یادداشتلاری» دیر.

(«باکی لوحه‌لری» کیتايندا «دوز گون» تخلص ائدن صدیق شاعرین ۲۳ عنواندا شعرلری گلیر. ایلک شعر «آتایام، آتا» عنوانی شعر دیر کی اوز اوغلو «یاشار») خطاب بو سفرین دویغولارینی دوزموشدور. هر سفردن قایدان بیر کیشی سوغات اواما دهینه گوره، شاعیر اوغلونا سوغات گونشلی وطنیندن ایلهاملاری تحفه و ئرمک ایسته بیر. وطنینی تعریفله بیر و او مود بسله بیر کی:

عومور بیر کرواندیر کىچە جك اوغلوم
آرزولار، امللر چىچكىنه جك
باکیدان تبریزه ترن گله جك
اردبیل گوله جك، تبریز گوله جك

شاعیر باکیدا اولان زامان، شاعیرین عزیز وطنی ایراندا دؤیوش واریدی. استکبار الیله قوروغان ایرانلا عراق دؤیوشو داوم تاپیردی. آمما دؤیوشدن اینجین کیمی آذربایجان صلح و باریش دونیاسی نینجه‌لری گورور، او مود بسله بیر اوز یوردوندадا باریش حاکم اولسون، آمما نه ائتمک کی صدامین هر گونکو یاغدیردیغی بو مبالار ایران ملتی نین باشینا، شاعیرین وطنداشلارینی بو دونیادا آئیر میشدیر، باریت قو خوسو ایله ایرانی دولدور موشدو. صدیق چوخلو شعرلرینه دونیا استکباری نین

قردوغو قورقولارا قارشی چیخیب، دو شمانین ائشیگه چیخار دیغينا جان آتمیشدیر. شاعیر گونشلی وطنینده کی باریشی وطنی ایراندادا آرزيلاير. صدیق شعرلرین بیرینده فضولونون ھیکلی اۇنوندە دیزه چۈکور و پاک وطن دویغولارینی دیله گتیرir، شعریندە نظامی ھیکلی قارشىندادا و آرىيچا شعریندە نسيمي نين ھیکلی اۇنوندە شاعيرلرین يارادىجىلىغىندان دانىشاراق، اونلارین شعرلریندن ايلهام آلب قانادلاني، تارىخه بويلاتىر و فرحله اۆز وارلىغينا گووهنىر. شاعير اورادا گۇردويو شاعيرلرە او جملە دن مدينه گولگونه، حكىمە بلوريه و سەراب طاهرە خطاب اورە ک سۆزلىرى دیله گتیرir. وطنى نى «غريب آنا» سىللە بير و اورادا غربىتىدە قالان قارداشلارينى گۇردو كىدە شىكايىت ائدەر ک زمانەنى قارقىشلاير. صدیق «شاعير دئيلم» شعریندە شوشا فعلە لىرىنه اوز توتوب شاعير او لمادىغىندان؛ آمما وطن دردىندىن، ائل قايغىسى چىكمىكىن شاعير او لماسىنا اشارە ائدىر. آيرىليق حىكايەسىنده اۆز تأثیراتىنى يازىر. بو سفرین ایکینجى محصولو «گونشلی وطن یادداشتلارى» دىر. يازىچى بورادا آذربایجان جمهوروسوندا مادى حياتىن بوللۇغو و معنوی حياتىندا يوكسکك انسانى اخلاقا مالك اولماگى گۇستىرر و اينانىر کى اورادا يالانىن و جىلە گرلىغىن اولدوغۇنو هېچ زامان بىلە يىلمەين و اوونون فونكسيونو ايلە تانىش او لمایان آداملارىنى نين آز او لمادىغىنى گۇستىرر و آيدىن - آشكار دىير کى اورانىن اهل - وطنداشلارى يوكسک معنوياتلى دىرلار. بير - بىرلىرىنه چوخ مەربان، صىمىمى او لاراق پاک - تميز و محبتلى داورانىشلارى واردىر. يازىچى سرمادى دارلىغى سوسيالىزم ايلە مقايسە ائتىيىكىدە اورانى بىهنىر و دئىير کى ايران آذربایجانى انقلابدان سونرا ايشىقلى، نورانى و گونشلى گونلر گىچىرىر و شاه دئورانىنى قارانلىق دئوران حساب ائدەر و اسلام انقلابىنى تحسىن ائدىر.

يازىچى بو سفرىنده چوخلو شهرلری گىزىر، سارايلار، موزەلری، تارىخى آبىدەلردن گۇرۇش ائدەر و اۆز تأثیراتىنى قىلمە آلىر. بو سفر ده چوخلو عالىم لىرىله گۇرۇشور. ميرزا ابراھيمف - سرابلى شاعيرلە قتوشۇر، نبى خىزىر كىمى نهنگ شاعير ايرانىن اسلامى انقلابىندا حمايەلىرىنى يازىر، حكىمە بلورى، بختىار و هابزادە، سەراب طاهر، ابوالفضل حسینى (حسرت)، پروفسور احمد شفایى، پروفسور حميد

اولور. يازيقى اورادا اولاراق امام حسین عليه السلامين مولود گونونون بايرامينا شاهيد اولور.

بورادا امير يالىز مين ديسىسه لرىنى تصویره آلىر. آما نه ائتمك كى تبليغاتين گوجلو و گئيش اولدوغو، شاعيرين اينجە دويغولارىنى كدرلندىرىر. باكىدان قايدان يازيقى نىچە آيدان سونرا استانبول سفرينه گئتمكە معروض قالىر. صديق جنابلارى اورادا «اسكى تورك فيلولو گياسى» بۇلۇمۇ اوچون دوقتورا تىزىندىن مدافعه اوچون، بىر اوزون زامان اورادا قالماسى گىره كى ايدى. ارزروم يونيورسيتەسى طرفيندن ايسە «تورك ادبياتى» نىن آذربايجان قولوندا تدقىق ائتمكە دعوت اولونور. نهايت يازيقى اورادا قالىر، مختلف نشريه لرلەدە مصاحبه ائدىر و نهايت ۱۳۶۲ (۱۹۸۳) اينجي ايلده «ادبیات دوقتورو» عنوانى آلىر.

۱۳۶۲ دن سونرا

دؤكتور صديق بو ايللردن باشلاياراق جىڭى بىر صورتىدە آكاديمىك تحقيقاتا ال وورور، درين علمى سوئىيەدە كتاب يازماغا اوز گىرىر. بىر طرفدن فردوسى و مولويه مكتبي نى آراشدىرىر و مولوى نىن توركجه كتابلارين آشكارا چىخارىر، او بىرى طرفدن فردوسى نىن «يوسف و زليخا» اثرىنى مطرح ائدىر و ايلك توركجه يوسف و زليخانى «خواجه على خوارزمى» دن چاپ ائدىر.

دانشگاهلاردا تدريس اولماق اوچون صائب تبريزى نىن غزللىرىنه شرح يازىر. حىدر بابانىن فارسجا ترجمەسىنە درين مضمونلۇ معلوماتلا دلو بىر اۇن سئۇز يازىر؛ ابوالقاسم نبانى نىن ايکى جىلدده فارسجا و توركجه اثرلىرىنى چاپ ائدىرىر، بايرك قوشچو اوغلۇنۇ علم و ادب عالمىنە تانىتىراراق، اونون ايلاھى لرىنى چاپ ائدىر، يونيورسيتەدە تدريس اوچون ايکى جىلدده «متون بر گزىدە نظم و نشر ترکى» نى توپلايىر.

تكجه ادبیات ساحەسىنە يوخ؛ بلکە ترجمە ساحەسىنەدە چالىشىر؛ انقلابدان ئونجە آذربايغان دىليندن فارسجا چئويرىدى، ايندىسىse فارسجادان توركجه يە چئويرىر. آذربايغان جمهور سونرا ياشاياللار ۱۷۰ ايللىك دمير دىواردان بويونا بويلانىب باخىرلار؛ مذهب و دينى كىتابلار آختارىرلار، دؤكتور صديق بىر طرفدن

محمدزادە، غلام رضا جمشيدى، على توده و باشقالارىنى گۈرور. حكيمه بلورى ايله دانىشىقىندا، شاعير دن سور و شور:

- حكيمه خانم بورادا وضعىز نىچە دىر؟
- بورادا هر شئى وار، يالىز وطن يوخدور، وطنى ايتىرمىكىن آجى بىر شئى يوخدور.

حكيمه بولورى اسلامى انقلابدان سونرا وطنى ايرانا قىيمىتىقى آرزو سوندا اولاراق بو آرزو سونا چاتما مىشىدۇر. يازيقى بورادا دىلە گىلىر سور و شور:
«ئېيۈك و تحسىنە لا يىق انقلابىمىز دان سونرا، دونيانىن هر طرفيندن ايرانا آمرىكادان اوروپادان آتىلا - آتىلا دوروب گلن رىنگلى بويالى روشن فكرلەر كىيم يول وئردى، هانسىسى قوهملرسو تىلدە ياشا يان وطنداشلار يمىز اۇنۇن كىسىدىلر؟ قانع و انقلابچى احوال - روحىيە ايلە ترىپتى تاپان وطنداشلار يمىز و طە قايتىسايدىلار كىيم ضرر گۈرەردى؟»

قىيد ائتمك لازىمىدىر كى يازيقى آذربايغاندا اولان واختىلاردا بىنى صدر كىمىسى اۋازلىرىنى انقلابچىلار صيفىنە سوخان روشن فكرلەر بىر گونلردا ايراندان قاچىب مختلف بومبالارين پار تلايىشىنا سېب اولور دولار. او جملەدەن تىر آىي نىن يىشدىسى ناراحتلىقىنى گىزىلەدە يىلمەيىر.

يازيقى اورادا بوتون يازيقىلارين و شاعيرلىرىن ايران انقلابىندان حىمايە ائتىكلىرىن قىيەدە آلىر. او جملەدەن «على توده» دئىر:
«بىز ھمىشە تېرىز و عزىز ايران ايلە نفس آلمىشىقى. منيم اساس مۇضۇعالارىم وطنداير، حسرتدىر، وطن پپورلىك حس لرى دىر».

يازيقى باكى شهرىنە شىعى - دينى اورقانلارى ايلە تانىش اولماغا چالىشىر. يازيقى ايراندا ضد آذربايغان تبلىغات آپارانلارين يانلىش يول گئتىدىكلىرىنى اۋازو اۋاز گۆزىلە گۈرور، بىلەر كى بونلار يو ساحەدە چوخلۇ بوش بوغازلىقلار آپارىرلار. ائله اونا گۆرە يازيقى باكى نىن شيخ الاسلامين گۈرروب اونسان قۇنو شور و وطن يادداشتىلارى نىن نىچە صحىفەسىنە بونا يېر وئرر. اورانين روحانى ادارەلىيە تانىش

بونلارا لازيم دير، دئى، او بىرى طرفدن آنا ديليميز آزادلىغى اوچون تكجه يول بودور آنلايا ييلير و قلمىنى بو ساحده ايشه چكىر. اوسته اشاره ائتدىيگىمير كتاب عرصەسىنده دير. دوكتور صديق ايکى عرصەدەد چالىشىر، بونلارين يىرى قورولتايلاردا اشتراك ائتمىك و ايكىنجىسى يۇنيورسitime لرده توركىجە كلاسلار قورماقدىر. دوكتور صديق انقلابدان سونرا همىشە چالىشىردى يۇنيورسitime لرده توركىجە كلاسلار قورماقدىر. طلبەلرى بو كلاسلارى تشكىل وئرمگە ياراتماق اوچون ئىندىن گلنى اسir گمە يىر. طلبەلرى بو كلاسلارى صورتىدە اولماياندا، «فوق برنامە» اولاراق بئله كلاسلارى قورور و مادى منفعت گۈزلمەدن بورادا چالىشىر. بو كلاسلارى ديليميزين گرامرى، تارىخ و ادبياتىميسىن گۈزەللىگى، زنگىن لىگى آيدىنلاشىر؛ طلبەل دىل و ادبياتىميسىن اينجەلمەسى ايله تانىش اولورلار اوچون جزوھلر حاضيرلاني. هىچ كىم بو ساحده دوكتور صديق كىمى چالىشمايىدىر. آمما قشىد ائتمىك لازىمدىركى بوتون بو ساحھلىرين ھامىسىندا بؤيوك اذىتلر ايله اوز - اوزه گلەميشىدىر.

كىنگەرەلرde فعال جاسينا اشتراك ائدهن يازىچى، اذىتلرلە اوز - اوزه گلىرى. بىلەرىك كى انقلابدان سونرا مختلف ساحەلرde اولىكەمىزde قورولتايلار قورولتاي سىمنارلار كېچىرىلىدىر. صديق جنابلارىدا بى سىمنارلاردا، قورولتايلاردا اشتراك ائتمىك اوچون مقالەلر يازىب گۈننەرر، تحقىقەلر آپارىپ نتىجەلرین بونلارين ئىنه يېتىرىر. اوڭىچە مقالە يى تحقىقى سئچىلىرى و تصویب اولور و صديق جنابلارىندان چىخىش ائتمىك اوچون دعوت اولونور، آمما سونرا چىخىشىنا مانع اولورلار!

دوكتور صديق تبرىزىدە قوروغان «نظامى گنجۇرى»نىن بىنالخالق قورولتاي دعوت اولونور، مقالەسى سىئچىلىمىشىدىر، آمما چىخىشىنا مانعەلر يارانىر. حكىم فردوسى قورولتاي بىنالخالق قورولتاي دعوت اولونور آمما اوچاق يېرىنىدە چىخىشى قارشىندا دايابىرلار؛ حافظ قورولتاي دعوت اولونور آمما اوچاق يېرىنىدە «فرودگاهدا» شىرازا گىنەمە گىنەن قارشىسىنى آلىرلار. اورومىهدە «آذربايچان مكتبى فارسى ادبياتىندا» قورولتاي بىنالخالق قورولتايلاردا يازىچىنىن چىخىشىنى حذف ائدىرلر؛ آمما بونلارين هىچ يىرى يازىچىنى سارسيتىمير، آيقادان سالمىرى؛ بلکە اونو اۆز توتدوغۇ يولندا مصمم و محكم ائدىر؛ بو مظلومىت اونو توتدوغۇ

دوزگۇن يولدا داها درين تحقىقلىره جومىغا، اۆز ئائىنە خدمت ائتمىك اوچون آىرى بىر يول تاپماغا يۇنەلدىر. دوغرودان دانىيە بو چىخىشلار پوزولور؟ بو ظولم شخص دوكتور صديق اوچوندور؟ يوخسا آذربايچان اوچون؟

دوكتور صديق ديليميز و ادبياتىميسىداها گىنىش بىر ساحەدە يايلىماق و جانلاماچ اوچون «بعثت» قورولوشونا اوز گتىرىر، دينى و اسلامى كتابلارى ترجمە ائتمىگە اوز گتىرىر. دوغروسو بودوركى بو ايناما ال چاتىركى اسلامى انقلابى يايماق اوچون آذربايچان دىلى، توركىجە، دەيرلى و جانلى بىر وسileدەر. تأسفلە اسلامى ایران جمهوروسونون بىر سىرا مسئوللارى تورك دىللى اولىكەلرde - او جملەدەن قاباقكى سوئت اتفاقىندا اولان اولىكەلرە اسلامى يايماق اوچون، اونلارين اۆز دىللەيندە يوخ، بلکە فارس دىليندە يايماقى آرزيلايرلار؛ اونا گئورە مىليونلار تۇمن بىت المال دان تكجه فارس دىلينى ائيرتىمگە خرج ائدىرلر. بو يېر سىز ايش اولىكەمىزى ضعيف لەدەر. آمما دوزگۇن يول بودوركى اسلامى بو اولىكەلرە يايماق اوچون اونلارين اۆز آنا دىللەر - تورك دىلى ان ياخشى و ال وئرىشلى بىر وسile دەر. توركىجە كتاب چاپ ائتمىك اسلامى تبلیغ اوچون بو بؤيوك هدفه اوغۇن دور.

دوكتور صديق بودىدىلىرى تانىر، اونا گئورە اسلامى كتابلارى توركىجە يە چئۈرىر، بلکە تورك دىللى اولىكەلرەدە اسلام يايلىسىن و اسلامى انقلابىن يىرى آچىلىسىن. آمما بورادا دوكتور صديق اوچون تفضيقات واردىر. يازىچى بوللىرىدە نئچە - نئچە دەيرلى كتابلار ترجمە ائدىر آمما باخىن كى نەلر باشىنا گلىرى:

«اصول عقاید» كتابى نىن بشىنچى جىلدى اولان «معدان تانىما» اثرى آيت الله ناصر مكارم شيرازى ۱۳۷۰ دە چاپ اولور آمما مترجمىن آدى نىن اوستۇنو قارالىرلار! بو ايش اوندان اۆتۈر دوركى مترجم عالىم و قلم صاحبىي كىمى تانىنا يىلمەسىن.

امام خمينى (ره) نىن ۲۲۶ صحفە لىك (قيسا سۆزلىرى) آدى آلتىندا اثرى چاپ اولدوقدا، مترجمىن آدى گىتمىر.

ايش بورادا قورتارمىر؟ اوستاد، «سەھند» هفتەلىكىنى نەقدەر زەمت و اذىتلە چىخارىر، آمما اوستاددان آد آپارىلەرىم و باشقاسى نىن آدى «سەردىبىر» اولور!

«ديوان غريبي»، «يونس امرە»، «100 باياتى» كتابلارين نشرينىن اجازە وئىلەمىرى. آدى نىن هىچ كتاب اوزەرینە قويولما ماسىندا امر ائدىلەر!! يازىچى نىن هەمین اىلدى «دارالفنون» فاكولته سىنەن داشگاھلاردا اوستادىن درس كلاسلارى

لغو ائدیرلر. ایش اورایا چاتیر کی دو کتور صدیق ترجمه ائدن امام خمینی (ره) نین دیوانی نین «۶۴ غزل، ۶۴ رباعی و بیز ترجیع بند دن عبارت اولان اثری» نینی نشر او لماسی نین قاباغینی آلیرلار.

تهران یونیورسیته سینده شوونیست لرله اوز - او زه دایانماسی بهانه سی ایله تدریس ائتمه سی نین قاباغی آلینیر و هئچ یئرده اونا درس و ئرمەمە امری و ئریلیر! سونرا زورا کى بازنشسته اولماق تکلیفی ده و ئریلیر و ۱۳۷۳ ده اوزو ایسته مە دن بازنشسته و تقاعد اولونور.

بونلارا باخما یاراق، بئیوک عالیم رو حدان دوشمور؛ يئنه چالیشاق بیر حالدا یونیورسیته لره اوز گتیریر، بو دئنه طلبە لره آرخالانیر، اونلارلا ایشلەمک ایستیر و يئنه یارادیر و

مطبوعات عالمیندە

دؤکتور صدیق، ایران تور کلری نین ان فعل یازیچى، آراشدیریجى، شاعیر و مطبوعاتچى سی دير. انقلابین ایلک گونلریندە دیلمیزی احیا ائتمک اوچون قدم قاباغا قویوب و «یولداش» در گیسینی چیخارتدى. انقلاب گونلریندە، میللی روحیه بوتون آذربایجانی بورو موشدو و تورک خالقیمیز شاھلیق رژیمی نی آرادان قالدیر مادا بوتون ایرانلى لاردان آرتیق جان آلتیمیش و مبارزه ائتمیشدير. اونا گۇرەدە بوتون سیاسى، فرهنگى مئدانلاردا ھامیدان قاباقدا دایانیب اوز ایستە کلرینى ده مطرح ائدیر. همان گوندن آذربایجان خالقى دیوارى در گى لرلە استبداد قارشى و دیلينى ساخلاماق اوچون مبارزه يە قوشولدۇ. بو زامانلار نئچە - نئچە آز صحیفەلى آمما میللی دويغۇيلا دولو در گى لر بورا خىلدى؛ او جملە دن اولدوز، آيدىن، قارداشلىق، دده قورقۇد، اودلار يوردۇ، شفق، آزادلىق، کارگر، بیز مسلمانىق، ستارخان بایراغى، آذربایجان و ... چاپ او لوپ گئنیش صورتىدە يايلىردى. بو در گى لرین نئچە سی سیاسى گروھلارا باغلی اولاراق سیاسى موضع لرلە چیخىردى. آنا دیليندە دایشماق بوتون آذربایجانلى لارین ایستە کلری آراسىندا مطرح او لوردو. بو زامان صدیق نئچە جوان یازیچىلارلا «یولداش» در گى سینى چیخاردیب، گئنیش صورتىدە يايلى و خالقیمیز طرفیندن آلقىشلاندى. بورادا

ده یازیچىلار يیمیز و شاعیر لر يیمیز اشتراك ائدب، اثرلرینی يایردىلار. بورادا کورد، بلوچ، عرب و ترکمن خالقلارى نین دیل آزادىلیغى و بىرلىگى مطروح او لوردو. ایران یازیچىلارى نین انقلابى شعرلىرى چاپ او لوردو. شاملو، م. به آذىن و آریيلارى نین اثرلری ترجمە او لوردو. انقلابین خبرلری و ئریلیردى. در گى يە آرخاداشلىق ائدن یازیچىلار يیمیز اوستاد حیب ساهر، مجدفر، عمران صالحى، گنجعلى صباحى، حسن ایلدیریم، بورد اوغلۇ و اونلارجا دەھرلى یازیچىلار و شاعیر لر يیمیز چالىشىردىلار. يولداش گونو - گوندن سیاسى خبرلردن آریلیر دیل و ادبیات ساھە سیندە عملی آددىملار گۇزۇنوندە ایدى سیاسى شعرلر، سیاسى کاریکاتورلار هر زاددان قابارىق شکلیندە گۇزۇنوندە ایدى سیاسى شعرلر، سیاسى کاریکاتورلار هر زاددان قابارىق شکلیندە گۇزۇنوندە ایدى و نهایت ایگىرمى نئچە ساھى چىخاندان سونرا، سیاسى او ددا ياندى. در گى نى یازیچىلار تلفونلا تهدىد او لوردو لار، در گى نىن يابانلار تو تولوردو لار و ضد انقلاب قووهەلر بو در گى نىن قارشىنى آلماغا چالىشىردىلار. يولداش يە نىش جريانى نين قارشى آليندى، آمما تېرىزىدە كوراوغلو، دده قورقۇد باش قووزادى. وارىقى در گىسى ده همین زامانلاردان ایشه باشلادى.

يولداش در گى سینىن تعطیلینىدەن نئچە آى كىچمە مىش، يئنه دؤکتور صدیق ساکىت او تورا بىلەمە يېب «انقلاب يولوندا» در گى سینى نىشە باشلادى. بو دئنه ارشاد ادارە سیندەن رسمى مجوز ایله فعالىت گۆستەریر. بو در گى دە عينا يولداشىن داومى كىمىي ایرەلى گىندير. آمما شوبەھىزىز، انقلاب حرارتىن دوشەرک، بو در گى دە مطالبى دەھا باساراقدان دوشموش، سیاسى باخىشلار آزالىر و يېرىنە ادبى - فرهنگى حرکتلر جانلارىن. انقلاب يولوندا ۱۰ ساھىسى يولداش اندازە سیندە «وزىرى» قطعىدە چىخدى. سونرا استاندارد مجلە قطعى آدلانان اندازەلر ۴ ساھى چىخدى. آمما ارشاد ادارە سی طرفىندەن قاباغى آليندى. يئنه دە چوخ كىچمە دى كى صدیق ساکىت او تورمادى؛ «يئنى يول» در گى سینى فصلنامە شکىلەدە چىخارتىماغا باشلادى، بو فصلنامە دە ۴ ساھىدا چىخىردى. هر حالدا بونلارین هئچ يېرى «يول» سوز او لماسىش، آمما ھامىسىنى يولدان قويموشلار. بوندان سونرا دئر کى صدیق استانبول سفرىنە چىخىب، دانشگاهى قورتارماق و دؤکتورلوک (Ph.D.) مدرکىنى الده ائتمک اوچون چالىشىر.

استانبولدان قایتید يقدا، دؤکتورون ایدئولوژى باخیشیندا ده ييشیكلىك گۇرونور و بو دئونه بوتون وارليغى ايله تورك وارليغى آردىنجا گىدير. حتا «بعثت» قورولوشو آدلانان مذهبى بير مؤسسه نين مذهبى كىتابلارىنى چئويرىب يايماغا دا قووشور. دؤکتور صديق ايناملى و بىلگىن بير توركولوژىست كىمى ظهور ائدير.

۱۰. بؤلۈھ

عاليمىن شعر دونياسى

اىلە بىل شعر و شاعيرلىك بىز آذربايجانلى لارين قانىندا وار. بىلە بىر مثل واردىر كى «آذربايغانلى لار شاعير دوغولوب، شاعير ياشارلار». دؤکتور صديق ده بىر آذربايغانلى او لاراق شاعيردى ده. عاليمىن يارادىجىلىغى نىن بىر ساحه سى ده اونون شاعيرلىي دير.

آذربايغان شعر كروانى عصىرلوبويو آغىر زحمتلىر چكەن عاليملىرىن چىگىنинدە بىر يوك او لاراق ايرهلى گىتمىش و بىز بو گون بىر زنگىن ادبىاتا ئۆزوموزو مالىك گۇرورو ك. آمما بونا اينانمالى ييق كى بو ادبىات عاليملىرىمېزىن اش肯جه لرە، دوستاقلار، سورگونلەرە معروض قالدىقلاريندان يارانمىش و سارسىلماز بابالارىمېزىن بىزه امانت كىمى تاپشىردىقلارى ارتدىر. نمونه او لاراق دوكتور صديقين ياراتدىغى شعرلىرى گۇز ائونونه آلمالى ييق. صديق ده عۆمۇر بويو ياشايىشىن بوتون چتىن لىكىلرىنى چكەرك، نئچە شعر دفترى ترىتىپ وئرمىش و بو اثرلىرىنده ادبى - اجتماعى گۇرۇشلىرىنى او خوجولارينا چاتدىرىمىشىدیر.

پهلوى رژىمي ۵۰ ايللىك حاكىمتى دۇوروننە بوتون ايران خالقلارينا باجاردىقى زوراکىلىغى اىشە آپارمىش و استبدادىن لاپ او جونا چاتمىشدىر آمما آذربايغان خالقىنا مناسبتى داها قالىن و داها آرتىق ايدى. بو دۇوروده آذربايغاندان باش قالدىريان شاعيرلىرىن هامىسى بو تضييق لرە اشارە ائدىب و بو زوراکىلىق قارشىسىندا دايانيشىلار. سەند، زەتابى، صمد، اوختاي، صديق، حىبب ساهر، حتى شەريار كىمى يوموشاق خويلىو، يولا گلەن شاعيرين ديوانلارى شاه رژىميئە قارشى شعرلىرى دولودور و بىر چوخلو شاعيرلىمېزىن شعر يارادىجىلىغى شاها قارشى مبارزەنەن ضرورتىنەن دوغاموش و شعر دفترلىرى باشدان باشا شاهلا مبارزە مئىدانى دير. پروفسور زەتابى نىن بوتون منظومەلرى بىلە بىر خىصلت ايله يازىلمىشىدیر. سەندىن سازىمىن سۈزو، ائپسالارىمېزى تصویر ائدهر ك بو مبارزەنەن تمىزلى دير. حىبب ساهرين دفترلىرى ده بو مبارزەدن دولودور. اوختايىن ايشيق عنوانلى شعر دفترى ده بو

- ۱- صمد بهرنگی منظومه‌سی
 ۲- کیچیک شعر لر
 ۳- اوچغون داخما
 ۴- مجموعه (بنش شاعیرله برابر)
 ۵- باکی لوح‌لری
 ۶- یورد غزل‌لری
 ۷- زنگان لوح‌لری
 ۸- قاشقایی لوح‌لری
 ۹- شیخ محمد خیابانی منظومه‌سی
 ۱۰- اردبیل لوح‌لری
 ۱۱- تبریز یول‌لاریندا
 ۱۲- آناما هدیه
 ۱۳- امام خمینی منظومه‌سی

صمد بهرنگی منظومه‌سی، صمدین اولومونه حصر اولموش و ۱۳۴۷ اینجی ایلده یازیلمیشدیر. صمد ۱۳۱۲ نجی ایلده تبریزده بیر یو خسول عائله‌ده دونیایا گلمیش، دونیایا گوزون آچان گوندن یو خسول‌لوقلا تانیش اولوب، درد و غمله بئیوموشدور. تای - تو شلاری دا اوزونه تای یو خسول او شاقلا را اولموشدور. او او شاقلیق زامانیین چتین لیکله کنچیردیب بئیودو، آمما او شاقلا را و فالی قالاراق اونلار اوچون ناغیل لار یازدی و او شاقلا را یازیچی سی اولدو. ایران ادبیاتیندا بیر یشی بول آچاراق، ادبیاتدا بئیوک تأثیر قویدو و چو خلو تاریخچی‌لاری اوز دالیجا چکدی و چو خلو انقلابچی لار تربیت ائتدی.

صمد آنا دیلینه درین محبت بسله‌میش، آنا دیلی نین قدغن اولدو غونو اونون میلی حركته قووش‌ماغینا سبب اولور و بوتون اثرلرینده میلی دوشونجه‌سی اوزونو گوسته‌ریر. صمد معلم اولور، کندرله گندیر، قلم اله آلیر و قارانقولوک کلاسلا ردا امور چیراغی یاندیریر و زامانیمیز اوچون کوراوغلو بجه‌رددیر. بوتون انقلابچی‌لار و یازیچی‌لاری دؤورونه توپلایر و تکجه آذربایجاندا یوخ، بلکه بوتون ایراندا بیر انقلابی، فرهنگی سیاسی دوشونجه‌لی حركت یارادیر. ۱۳۴۷ اینجی ایلده صمد اولدو، آمما فیکری و دوشونجه‌سی دیریلدی. آذربایجان شاعیرلری او جمله‌دن حیب ساهر، سهند، اوختای، صدیق و ... صمد شعرلری یازدی‌لار. بوتون ایران یازیچی‌لاری دا صمده گئره شعر و مقاله یازماقلالشۇھەرە تە چاتدی‌لار. صدیق‌ده ان یاخین دوستو صمدین اولومونون بیرینجی ایل دئونومونه صمد منظومه‌سینی یازدی. بو اثر کاست‌لرده او خونوب اللرده گزیر. سونرالار تایپ اولور و پلی کپی شکلینده الدن - اله دولانیر و انقلاب عرصه‌سینده کیتاب شکلینده چاپ اولور. صدیق‌ین بو منظومه‌سی ۱۴ پوئمانی احتوا ائدیر و شاعیر چالیشیر صمدله

بارزه‌نین بئیوک بیر تمثیلی کیمی دیر. سۆزون قیسساتی معاصر شعریمیز باشدان باشا ظولمه، استبدادا، استعمارا قارشی مبارزه روح‌و ایله دال‌غالانیر. دؤکتور صدیقین تمام شعر دفترلری ده بئله دیر.

بیلیریک صدیق ایدئولوژی مبارزه‌یه گیریشمیش و سولچولوق ایدئولوژو سونون مدافعه چی سی ایدی. بیز عالیمین ۱۳۶۰ دان قاباق بوتون شعرلرینده بو ایدئولوگیانین ایزلرینی گۇرۇرۇك و شاها قارشی مبارزه‌ده سولچولوق مئیلی مبارزه اونا تابع سایلیر و صنفی مبارزه‌نین قهرمانی، سووئت حاكمیتی بیلینیر. دوغرودان دا او زامانلار دونیانین مترقى حرکت‌لری نین دایاغی سووئت حاكمیتی حساب اولوردو. آمما همین موضع تو تما سبب اولور عالیمین شعرلرینده شعار چیلیق، حتا تکرار باخیشلار هر زاددان آرتیق گۆز اۇنوندە گۇرۇنور. بو باخیشدان عالیمین شعرلری بئیوک تقييده اوز - اوزه گلیر.

دئدیگیمیز کیمی عالیمین شعره اوز گتیردیگی و شاعیر اولدوغو، زامانین ضرورتیندن دوغورور. اوندا بئیوک شعر استعدادی واردیر آمما سیاسی موضع تو تماسی بلکه اوندان دا آرتیق دیر. او، شعر قوشور بلکه دیلیمیزی دیریلتیسین؛ شعر دئیر بلکه تاریخی آیدینلاتیسین، شاعیر اولور بلکه شعرلە خالقیمیزی اویاتتیسین. شاعیرلیک روح‌و زامانین ایسته ییندن یارانیر؛ آمما بیلیریک بئله‌جه شاعیر اولماق فورمالیتە شاعیرلیک روحونو دیریلدەر. اونا گئرەدە بئر شعرلردن ذوق آز آلیر ساق دا، معلومات مختلف ساحه‌لرده چوخ آلا بیلەریک. بوغوناق و خفغان ایللریندە بئله شاعیرلر چوخ اولموشلار سادا، آمما شعر دفترلری آز اولموش و چو خلارى دا هله تانینما میش قالمیشلار. آمما دوکتور زهتابی و دؤکتور صدیق بو ضرورتدهن یارانیسالاردا، هم شعر دفترلری چو خدور، هم ده اثرلرینی جامعه‌میزدە قوبوبلار. بئله عالیم لر همیشه آذربایجان - ائل و دیل قایغى سینى چكىن شاعیرلر - شاعیره احتجاج تاپرسالار بونلار شاعیر اولورلار، آراشدیریجى آختاریرسا، بونلار آراشدیریجى اولورلار، صنعتکار لازیم اولورسا صنعتکار اولورلار، حتا گوله شمه لازیم اولان زامان یئنه بونلار گوله شمک اوچون ده مئیدانی بوش قویمورلار. ائله بونلار آذربایجانیمیزین آلنین آچیق، باشین او جالدیبلار. صدیقین نشر اولان شعر دفترلری بونلار دیر:

سياستلرينى افشا ائتمك، اونلارين تورك وارليغى ايله دارتىشمالارى اوز انعكايسىنى دوزگونون شعرلىيندە تاپمىشدىر.

آذربايجان قهرمانلارى شاعيرين دقت مركزىنده دايانيش، ستارخان، شاه اسماعيل تا صمد بھرنگى يه قدر اوونون شعر آلايلارىنى چولقامتىش و شاعير اوچون ايلهام قايناغى اولموشدور.

دئليكمىز كىمى دؤكتور صديق ١٣٦٠ ايليندە باكىيە گئدىر. بو سفردن چوخلۇ تأثيرلر آلىر، وطندىن وطنە گىتتىميش اولان شاعير يىنه دە ايدئولوژىياسىندان آيرى او لمایب اورادا حۋرمەت لر گۈرۈر، شعر ايلهامى گوجلنir و شعرلىرى حماسى بىر غرورلا بورونور و قارداشلارينى اوپىر. بو سفرىن اىكى سوغاتى اوولور: بىرى «باكى لوحەلری» آدلاناراق شعر دفترى و ايكنىنجى «گونشلى وطن يادداشتلارى» نشر ايله يازىلمىشدىر. اورادا گىزىب دولانىر، تارىخى آيىدەلرلى گۈرۈر. غور دويغوسو ايله دولو، مىللە شعرلر دئمە يە هوسلەنir، گاھدان كىدرلىنىدىگى دە طبىعى دىر چونكى ايرانداكى خالقىنى ملى باخىمدان اونلارا تاي خوشبخت گۈرمك اىستە يەرك، آمما بىلە گۈرمە بىپ اورە يىي اينجىر و كدرلەنir.

بو اثرينده دە گۈرونور عاليم تارىخى ياخشى بىلىر، گونون دورومونو تانىر، عالىلرین، شاعيرلرین اثرلىرىنى اينجىلە بىر و بورادا يازدىغى شعرلر تامام بى معلوماتدان خبر وئىر. يىز باكى لوحەلریندە شاعيرى شاعيرلىكىن علاوه بىر سياسى گۈروشلو يازىچى، تارىخ چى و دردىلى بىر اينسان گۈرۈرورك. صديق اورادا ادبىيات خادىلريلە گۈرۈشدى، دايىشىب و اونلارا شعرلر حصر ائتمىشدىر. مىنە گولگون، بالاش آذر اوغلو، حكىمە بولورى، سەھراب طاهر، عباس زمانف و ... اوونون شعر موضوعو اولمۇشلار؛ فضولونون، نسيمىن، نظامىنин هيكللىرى اونوندە شعر ايلهامى قايناغا گلىب اونلارا خيطاب شعرلر قوشموشدور. باكى لوحەلرى بىر طرفدن سوۋەت آذربايجانى نىن سوسيالىزمە مەدىون اولدوغۇنۇ سۆبلە يەرك نائىلىتلىرى الده ائتدىكىنە گۈرە سئۇينر، او بىر طرفدن شعرلىرىنى نىسگىل لر چولقا لاير.

صديق بو دفترلردن سونرا بىر زامان شурدن اوزاقلاشىر تا زامان يئتىشىر و بىر سира آيرى بىر احوال - روحىيە ايله يورد غزللىرى، زنگان لوحەلرى، قاشقائى لوحەلرى،

اولان خاطيرلەرىنى ياد ائدەر ك آذربايجان دردىنى، آذربايجان تارىخىنى و ظولمه قارشى مبارزەنى مطرح اتتىن.

شاعيرين ايكنىنجى شعر دفترى «كىچىك شعرلر» عنوانىدا انقلابدان سونرا چاپ اوولورسادا، اوونون يارانىش ايللەر ١٣٥٠ - ١٣٤٠ آراسىندان اولموشدور. بو دفتر «آناوطن» شعرى ايله باشلازىر. وطنى اؤپور، خالقينا محبت بىسە يېب، ياد ائللەر ظولموندن جانا گلەن كىمى باغىرير و آنا وطن - آنا وطن دئىير. تېرىزى دە ايكنىنجى شعرىنە مقدس يوردو ساير و يىنه وطن پرورلىك، استبدادا قارشى احوال - روحىيە، امپرياليزمە قارشى حرڪت لر جانلانىر.

بودفتردە ليرىيک شعرلردن خېر بوخ؛ عشق و محبت دن دانىشاندا ائل قىزلارى تعريفى گلىر. سۆگى دن سۆز دوشىنەدە خالقىنى نظردە تو تور.

اوجونجو شعر دفترى «مجموعە» آدلاناراق حىب ساھر، عمران صلاحى، بهروز دولت آبادى (ب. چاى اوغلو) و قافلاتنى ايله بىر گە شعرلىرىنى گتىرمىش و انقلابدان سونرا چىخان ايلك كىتالاردان ان گۈزەلى تانىنير.

صديقين «اوجون داخما» شعر دفترى ١٣٦١ ايليندە چاپ او لاراق، شعرلىرى ٤٠ - ٤٠ ايللەر ٢٠ آراسىندان يازىلدىمىش دىر. «آجى جنگ» بو دفترين ياخشى شعرلىرىندن سايلىر، آمما اوونون ايدئولوژى مبارزەسىندن بىر اثردىر. بورادا شعارچىلىق اۆزۈنۈن قاباريق شكلىنىدە گۈستەرير. بورادا بىز يوردو موزۇن باشىندان كىچەن اولايلارى، دردلرى و قهرمانلارى گۈرۈر ك آمما بونون ئظاھرى چوخ دا قاباريق او لاندا اورەيي وورور، داها جلب ائدە بىلمىر و شعرىت دن اوزاقلاشىر. اوجون داخمانىن شعرلىرى ايدئولوژى و سوسيال رئالىزمەن ايلهام آلالارق يازىلدىمىشدىر. بورادا خالقا خدمت، زىمەتكىش لردن مدافعە و سوۋەت اولكەسىنى اورد گاه بىلەر ك اوندان حمايت ائتمك بىر نوع ملىت چى لىك، اورتايى گتىرىر كى سونرالار سوۋەت حاكىمتى نىن چورىلمەسى ايله داها اوز دە يەرىنى الدهن وئىر و بىلە شعرلىرىن داها زامانى كىچمىش سايلىر.

شبەسىز وطن دردى، ائل قايغى سى و آذربايجانچى ليق شاعيرين آرزى و آماللارىنى باشدان باشا بوروموشدور. فارس ظولموندن دانىشماق و تورك ائللەر نىن ازىلمەسى «دوزگون» ون شعر دفترلرینى دە چولقامتىشدىر. شۇونىستلىرىن

اردبیل لوحه‌لری، آناما هدیه، شیخ محمد خیابانی منظومه‌سی آدلی کیتابلاری یاز ماغا مجال تاپیر.

ایندی بو سایدا اثرلری آراشدیرمادا گۇرۇرۇك عالیم چالىشىب مىللی دویغولونو آچقلاپىب، اۇز خالقىندا دا مىللی دویغۇ ياراتىسىن. زنگان لوحه‌لری بلکى ده بو اثرلرین بېرىنچى سى سايلا. عالیم ۱۳۷۸ ایليندە زنگان آزاد اسلامى دانشگاھيندا تدریسە مشعول اولدۇ. او، تدریس ايلە ياناشى علمى - ادبى فعالىتى گرگىن صورتىدە داوام وئردى. زنگانلى يازىچىلار و شاعيرلر اونون باشينا توپلانىب، ادبى يىغىنچاقلار و گۇرۇشلر ترتىب وئردىلر؛ او جملەدن «حکيم ھيدجى» عنوانىندا ادبى انجمن قورولوب دوستلارين ائولرىنده توپلانىب و شعرلى اوخونوب، ادبى بحثلر آچىلىرىدى. «اميد زنجان» درگىسى ده بو حركىتلرە يېر آچىردى. آمما بو ايل شهر يار اوچون طنطەلى بىر قورولتاي زنگان آزاد دانشگاھيندا، دؤكتور صديق تشىىت و همتى ايلە قورولدو و آذربايچانىن آدلى - سانلى عالیملىرى: پروفسور حميد محمدزادە، پروفسور زهتابى، دوكتور محمد على فرزانە، ناظر شرفخانەاي، ساوالان و اونلارجا دە يەرلى عاليم، شاعير و يازىچى بورادا چىخىش ائدىب، زنگان اوچون اوندولماز بىر علمى - ادبى گون يارادىب، شهر يارين ياشايىشى و يارادىشىنى خاطيرلا ياراق، زنگان شهرىنىن تورك ادبياتى عالمىنده زنگىن بىر گون ثبت ائتدىلر. شبەسىز بو حادثە، دؤكتور صديقىن همتى و غئيرتى ايلە اولا بىلدە. زنگان لوحه‌لری ده همين خاطيرللى گونلەن دانىشلاراق بىر اثرى يارادىر. فشقايى لوحه‌لری، «اردبیل لوحه‌لری» و باشقان اثرلرده بونون آردىجا گەلمەلى ايدى.

شیخ محمد خیابانی منظومه‌سی ده بو اىللەرده عالیم ده يارانان مىللی دویغولار اساسىندا، ھابئله بوتون ایران بىلەم يوردلارىندا مىللی اويانىش و شیخ محمد خیابانى يە اويانان مىللی دویغۇ ھاوسىلا يازىلمىشىدیر. بو اىللە عاليمىن شعر دونياسينا بىر ده باشдан اوز گىتىرىدىگىنى دوپۈرۈق.

شبەسىز عاليمىن شعر دونياسىدا، اونون علمى دونياسىندا آيرىلەمەر و خالقىندا وطن سئەرلىك، دىل سئوگىسى ياراتماق اوچون يارانىر و عاليمىن بوساحەدە دولقون استعدادىنى گۇستەرير. ايندى «حسين دوز گون» عصرىمیزین قەرمان ملى شاعيرى كىمى حئورمت قازانمىشىدیر.

۱۱۰. بۆلۈم

بعضى نشر اولان اثرلرى

آثارى از شعراء آذربايچان

مقدمه و ترجمە ح. صدىق، انتشارات بابك تهران، ۱۳۵۱.

۱۳۵۱ اينجي ايلده تهراندا ۱۵۰ صحيفەدە نشر اولان «چاغداش آذربايچان شعرىنдин اورنكلر» (نمونه‌های شعر معاصر آذربايچان) كتابى نين توپلانىب، فارسجايا ترجمەسى و نشرى، گئىش اوخوجو كوتلەسى نين مالى اولدۇ. اۇچونجو چاپدا سانسور چولار كتابىن آدين دە گىشىدىلر:

«آثارى از شعراء آذربايچان» (آذربايچان شاعيرلرinden شعرلر) ائتدىلر.

اثرین ترجمەسى حيرت ائدىجى قىدرە شاعيرانە و گۇزەل ايدى. باكىدا «ادبيات و اينجه صنعت» ژورنالىندا بو كتاب حققىنده مقالە چىخدى، ايراندا اىللەر بويو دوكتور صديقى بو كتاب ايل تانىرىدىلار.

كتاب، «حبيب ساهر» ايلە آچىلىر. سونرا مدینە گلگۈن، رسول رضا، مروارىد دلبازى، نگار رفيعىگى، بختيار وهايزادە، على آقا كورچايلى، زىنال خليل، نريمان حسن زادە، بهرۇز چاي اوغلو، فكرت صادق دان سئىچىلەن ئەن گۇزەل حسرت مضمۇنلو شعرلى ترجمە اولونوب. اينديه دە كە معاصىر آذربايچان ادبىياتىندا فارس دىلىنده بو قىدرە گۇزەل تأثير ائدىجى بىر مجموعە ترتىب ائدىلمە مىشىدىر.

اثرین شاعيرانە ترجمەسى و سحر ائدىجى دىلى، مترجمى بىر يارادىجى مترجم كىمى ايراندا تقدىم ائسى. مترجم بودەرلى كتابىن اۋن سۈزۈنە گوجلو و باجارىقلى شاعيرلرین زامان ايستە گىنه جواب وئرمك اوچون يىتىلىك گىتىرمك باجارىغينا صاحاب اولماقلارىنى گۇستەرير. بو شاعيرلر اۇز دۇرلەرنىن عصيان سەسى، درد و غەلەر، شنىك و شادلىقلارىن، حسرت و نىسگىلەرنىن دوزگۈن انعکاسى كىمى مناسب فورمالار تاپىپ و ادبى سنتلر يارادا بىللىر. بو گونكۇ

شاعیرلریمیزد بوجونون ایسته کئلینه جواب اولاراق اومنازیمی یاشاتاماغا چالیشیب، عصیان وئرهن نیسگیل، حسرت، غم، هجرانی دا تصویره آلیب و لیریسم محتوالی رئالیست شعرلر یارادیلار. ادبیاتیمیزین معاصر ثروتی دونیا ادبیاتی نین قاباقجیل ساحه سینده دهیرلی بیر حیصه نی اوزونه آلیر. دؤکتور صدیق بو کتابا سئچدیگی شعرلرینی گوزله لجه ترجمه سی بو اذعانی یئرینه یئتیره بیلمیشدیر.

نسیمی

فریدون آشوروف، نسیمی (درام تاریخی در سه پرده و چهارده صحنه)، ترجمه حسین صدیق، انتشارات باغان ۱۳۵۳ و ۱۳۵۷.

ناشر بو اثرين نشري حقينده يازير: «بو حمامی تاماشا دئرد - بئش ايل قاباق ترجمه و چاپ اولدو؛ لاکین شاهین سانسور چولاری او حمله دن آذربایجان خالقی نین دوشمنی ابراهیم صفایی و باش سانسور چو فرامرز برزگر اثرين يالیماسی نین قاباغین آلدیلار. اثری ایکی دفعه داها «عمادالدین نسیمی» و «ابن شیطان» آدلاریلا سانسور اداره سینه آپارديق، لاکین يتنه اثری تانیدیلار و نشر اجاذه سی وئرمە ديلر. ايندی سئوبنیریک کی ایران ملتی نین قهرمان جاسینا مبارزه سی آردینجا معاصر آذربایجان ادبیاتی نین شاه اثرلریندن بیریسى نین ترجمه سینی فارسجا اوخويانلارا تقدیم ائدیریک.»

متترجم اثرين ترجمه سینی نسیمی نین دونیادا بايرام ائدیلن دوغومونون ۶۰۰ عنجو ايل دئنومونه اتحاف ائتمیشدیر و يازدیغی ۱۴ صحیفه لیک درین علمی مقدمه ده حروفیلیک و نسیمی نین ایدئولوژیاسی حقینده او گونه قدر ایراندا دئیلمه سی ياساق اولان، حتی فارسlarین يازدیقلاری قایناقلاردان آلينان علمی فاكتورلارا دایاناراق بحث آچمیشدیر:

متترجم مقدمه ده دئیر:

«نسیمی غربی تورکجه میزین اسلامی کلاسیك دئرولونون آن بئریوک شاعیری دیر و کلاسیك ادبیاتیمیزین عرفانی قاپیلاری اونون أليله آچیلیر. او دیلیمیزد چوخ حجملی دیوان يادگار قویوب، گئتمیش و مقدس دیلیمیزه عزت باغیشلامیشدیر و اوئز يوردونون شعرینی آن اوجا ذیروه يه چاتدیرا بیلمیشدیر و

آذری لیریسمینده انسانا توجه ائتمگى آن بئریوک مسأله كیمی يارادیجیلیغی نین اساس دقت مرکرینه چئورمیشدیر.
همین ترجمه حقینده ایراندا سکوت توطئه سی قورولدو. ترجمه تاجیکستان فارسلاری طرفیندن اۋچ دفعه صحنه يه چیخمیشدیر.

پنج نمایشنامه

میرزا آقا تبریزی، پنج نمایشنامه، بکوشش ح. صدیق، چاپ دوم، تیرماه ۱۳۵۶، تهران، نشر آینده.

بو اثر فارس دیلینده بیرینجى دفعه «پیهس» يازان میرزا آقا تبریزی نین ترجمە حالى ايله بئش پیهسیندن عبارت اولان ۲۶۰ صحیفه لیک بیر کتابدیر. پیهسلرین دئوردو بیرینجى دئنه - ۱۳۴۰ اینجى ايلده برلن شهرینده و میرزا ملکم خان ناظم الدوله آدىنا منسوب چاپ ائدیلمیشدیر. بو دئورد پیهس میرزا ملکم خان يوخ، میرزا آقا تبریزی نین اثرلری اولدوغونو ایلک دئنه مرحوم ابوالفضل حسینی اثبات ائتمیشدیر. مؤلف بئشینجى پیهسی ايسه تهراندا، مرکزی کتابخانادا ساخلانیلان میرزا آقا تبریزی نین «رساله اخلاقیه» اثری نین ایچیندن تاپمیشدیر.

مؤلف اثره ۲۴ صحیفه لیک عالیمانه بیر مقدمه و اوچ ضمیمه آرتیرمیشدیر. مقدمه ده ایراندا تاماشاخانالار تاریخی، آخوندزاده نین تمیلاتی، ایلک فارسجا پیهس، و میرزا آقا تبریزی کیمدىر؟ بئشینجى پیهس، رساله اخلاقیه عنوانلارى گئىدیر. بیرینجى ضمیمه ده میرزا آقانین آخوندزاده ايله يازيلاشماسى و آخوندزاده نین اونا مكتوبو، ايکىنچى ضمیمه ده میرزا آقانین اثرلری نین باشلىق و سونلوغو و برلين چاپى نین اوئن سۆزو تحلیل اولونور. اوچونجو ضمیمه ده ايسه میرزا آقانین أليازما سیندان يئددى سند وئریلیر. دئردونجو ضمیمه «كتابنامه» آدلانىر. بورادا مؤلف، ایلک اۇنچە آذربایجان توركجه سی اولان كتابلارین سیاهه سینى وئریر، سونرا فارسجا، روسجا و فرانسیزجا كتابلارین دوزور.

اثرين نشري انقلابدان اۇنچە اجتماعیتیمیزد سسلنمیشدیر و اثر حقینده مقاله لر يازیلمیشدیر. بو مقاله لرین بعضى سینى «حمید سالك» تبریزد ۱۳۵۷ اینجى ايلده «درباره نمایشنامه های میرزا آقا تبریزی» آدلی كتابدا توپلايىب، نشر ائتدى. بو كتابى

دو کتور صدیقین علمی ایشلری حقینه نشر اولان ایلک کتاب آدلاندیرماق اولاز.
کتابی تبریزده «نوبل» نشریاتی نشر اتمیشدیر.

دیدی از نوآوری‌های حبیب ساهر

تبریز، انتشارات ساوالان، ۱۳۵۷.

ح. صدیق انقلابدان اونجه حبیب ساهرين «آرزى و قمبر» منظومه سیني ترجمه ائدره ک اونون اوچون بير مقدمه يازمیشدیر. ساهرين آيرى کتابلارینادا - «نمونه‌هایی از ادبیات منظوم ترک» و «کتاب شعر ساهر-۱» کتابلارینا مقدمه يازمیشدیر. بو مقدمه لر ساهر حقینه گؤزهله بير معلومات وئره رک معاصر ایران ادبیاتینا گوزهله ده قوخونوردو و ساهرين يئرینی معاصر ادبیاتیندا گؤستیردی، اوندان علاوه اونون دوشونجه عالیمینی شاه اوصول اداره سی ايله تضاددا اولدوغونو آيدنلاشیدیردی. بونا گؤره مؤلفین دوستو و فيکيرداشی «نبی» نشریاتی نی برپا ائدهن آقای مایلی خامنه‌ای بو مقدمه نی «آرزى و قمبر» کتابلله بيرلیکده نشر ائتدی. آما ساواکین دسیسه سی ايله اونون نشریندن مقدمه چیخاریلدی. «کتاب شعر ساهر-۱»ین ایکینجی جیلدی ده نشر اولدو و لاکین مقدمه نین نشرینه اجازه وئرمە دیلر.

انقلاب عرفه سینده، مؤلفین دوستلاریندان آقای «پور قاسمیان» تبریزده «ساوالان» نشریاتی برپا ائدینجه، همین مقدمه نی ۳۲ صحیفه لیک بير کتاب حالیندا نشر ائتدی.

مؤلف کتابدا ساهرين فارسجا شعرلری حقینه بحث ائدير و نتيجه آلیر کی «کؤشن» و «لیریک شعر» اثرلریله آذربایجان ادبیاتی نین ان اوجا ذیروه سینه چاتا بیلن ساهر، فارس ادبیاتی نین يئنى شعر آدلانان شعر دونیاسی نین تمیلینی قویموشدور. سونرا نیما، فروغ فرخزاد و باشقالاری اوندان اؤبره نیب فارس ادبیاتیندا يئنى شعر يازماغا باشلامیشلار. ساهرين فارسجا شعری، مشروطیت کلاسیك شعری و نیما یوشیج آدى ايله تانینان يئنى شعر آراسیندا بير گوربیو حساب اولور.

واقف شاعر زیبایی و حقیقت

حسین صدیق، چاپ اول تبریز، ۱۳۴۷، دوم تهران، ۱۳۵۲، سوم تهران، ۱۳۵۴
انتشارات پوریا.

۸۴ صحیفه لیک بو اثر آذربایجان ادبیاتی نین هوسکارلاری اوچون دهیرلی و اولمز اثردیر. او خوجو بو کتابدا تکجه واقف له يوخ بلکه آذربایجان ادبیاتی ايله تانیش اولور. مؤلف آذربایجان دیلى و ادبیاتی نین موقعیتی نی، شاعیرلرین شعر دونیاسی، معنویات عالم‌لرینی گؤستیرد.

صدیق بو اثری شاعرین ۲۵۰ ایل بوندان قاباق دونیایا گؤز آچماسی نین ایل دئۇنومونه گۈرە يازمیشدیر. واقف آذربایجان ادبیاتیندا رئالیسم مکتبی نین تمیلینی قوران شاعیر کیمی تانیدیرلیر. بو اثردە بو معلومات وئریلیر کی واقف ۱۱۳۰ ھیجری ده «قیراق صلاحلى» کندیندە «آقا مهدی» ائویندە دونیایا گلیر سونزالار قاراباغا گۈچوب، معلم لیک ائدهر ک لیاقینى دويان ابراهیم خان، واقفى اۆزونه وزیر کیمی سئچیر، واقف ایش اوسته کىچدیکدە، قاراباغین آبادلیغى اوغرۇندا بئیوک ایشلر گۈرور. واقفين علمده شهرتى اوئرە چاتیرکى آدى آتالار سۆزونه قاتیشیر و بوگون «ھر اوخويان ملا پناھ (واقف) اولماز» ضرب المثلی شاعرین علم عالیمندە احاطه سینه اینانماغى گؤستیرد.

واقف خانلارین بېرىشمه سی پرسیسیندە، آذربایجانین آبادلیغى و استقلالی اوغرۇندا چالشیر. آنا يوردونا تزارلار و قاجار طرفیندن اولان يوروشلارین قارشیندا قاراباغ اھلى بېرىلیکدە دایانماغا امکان ياردیر.

فضولى دن سونرا، آذربایجان ادبیاتی نین ان پارلايىشلى سیماسی واقف اولموشدور. واقف آذربایجان دیلى نی آیرى دىللردن آراییب، تمیزله دى، قوشما، گرایىلی و دىگر شعر فورمالارینى کلاسیك شعر فورمالارى اولان غزل، قصیدە، مثنوى و ... يئرینه گتىرەر ک آذربایجان ادبیاتیندا بير دئۇنۇش نقطە سی يارتادى. دوکتور صدیق بو دهیرلى اثرلریله آذربایجان ادبیاتی ماراقلۇ لارینى اۆزونه سارى چىكى و زامانىن اىستەکلىينه دوزگون جواب اولاراق بوتون ادبیات سئورەلری سوئىندىردى.

بو کتابدا سیاسى زمینه، اولوم و ائلوم، ادبى زمینه، فولکلوردان يارارلانما، رئالیزم، ادبى رول، واقف حقینه يازىلان شعرلر و ... باشلىقلی يازىلار داخل دىر. بو کتاب تورکىيە ده ترجمه و چاپ اولوبدور. ترجمە نین رهبرى خانم پروفسور حليمە انبارچى اوغلودور.

نظمی شاعر بزرگ آذربایجان

س. ا. برتس، نظامی شاعر بزرگ آذربایجان، حسین محمدزاده صدیق، تهران، ۱۳۵۷، انتشارات پیوند.

نظمی آذربایجان انتبه دوره‌سی نین نهنگ شاعیری دیر. بو بئیوک شاعیرین حقینده دونیا سویه‌سینده اولمز اثرلر یاراتمیشدیر. نظامی نین «خمسه» سی بو گونکو گون ده بئنی بیر معاصر لیک داشییر. بوتون حاکیم لری قامچیلاییر. نصیحت آدیلا اونلارا پرسنیپ لری اوزونده ساخالاییر. بوتون حاکیم لری قامچیلاییر. نصیحت آدیلا اونلارا توخونور، قورخمازلیقلا ظالیم لری اسدیریر، سارایلاری تیتره‌دیر. نظامی نین قادینا بسله‌دیگی حؤرمت بو گون ده هله ادبیات ساحه‌سینده بیرینجی یئری توتوه. بو اثرين اوخوماسی ايله، اوخوجو هم برتس و هم صدیق اوچون محبت قازانیر خسروشیرین حیکایه‌سیندهن آلدیغی ایله‌امی، برتس ائله اوخوجویا چاتدیریر کی اوخوجونو اثرين اصلیني نظامی دیلى ايله اوخوماغا ماراقلاندیریر.

دوکتور صدیق گۆزەل بیر ترجمه ايله اوخوجونو دالیجه چکیر و سونا قدره اوخوماغا علاقه یاراديير. برتس ين خسروشیریندن تفسیر و تحلیل ائتدیگی متن چوخ ماراقلى، انسانى و گۆزەلدىر. بو دراماتیك اثرين هیجانلى آنلارىنى گۆزەل گۆسترمکده مهارت گۆستير. عشقدن آچدیغى معنا چوخ گئنیش و ده یرلیدir. دوغودان دا بئله اديبلرین اولماسى ايله ادبیاتمیزین تانینماگى لازیمدیر، يوخسا استعمارى ئىلى اولان ادوارد براون دان نه چیخار؟! تأسف لرکى فارس ادبیاتى نین ایراندا چوخ بگەنلىن تاریخ يازارى براون و اوونون كىمى لرى اولموشدور!

خاقانى

م. سلطانوف، افضل الدین خاقانى، ح. صدیق، تهران، آذر کتاب، ۱۳۵۴.
دؤکتور صدیقین «آذربایجان ادبیاتی تاریخی» ندن ۱۹۶۰ اینجى ايلده باکيدا چاپ اولان اثىرن نېچە - نېچە شاعیرین ياشایيشى و ياراديجىلىغى حقینده سئچىب، فارسجا يا چوپىرىپ و چاپ ائدهن اثرلردن بىرىسى ائله بو کتاب اولموشدور. بو ترجمه‌ده اۋز زامانىندا آذربایجانلى لار و بوتون ادب سئوه‌رلر اوچون بىر قورتوم ايچىمەلى سوايدى و بويوك آلقىشلارلا اوز- اوze گىلدى. بو سارسیلماز مترجم بئله اثرلرله آذربایجان ادبیاتى نين اوره يىنى هميشه دؤيونتسوده و هميشه

دوز دئيلىدىر كى هر فارسجا يازىلان اثر فارس دىللى خالقلارین ادبیاتى سايىلسىن. بو گونه قدره بو نكته يه دقت اولونمايىدىر كى بير اثرين هاردا، هانسى خالق آراسىندا و هانكى اولكە ده يارانماسى دقت مرکزىنده اولمالى دير. اوندان علاوه، بو گونکو ايران، او گونکو ايران تورپاغى ايله چوخ فرقلى دير. بو زنگين دئسه كى نظامى تورك روحونو فارسجا يازىلادى.

دوز دئيلىدىر كى هر فارسجا يازىلان اثر فارس دىللى خالقلارين ادبیاتى سايىلسىن. بو گونه قدره بو نكته يه دقت اولونمايىدىر كى بير اثرين هاردا، هانسى خالق آراسىندا و هانكى اولكە ده يارانماسى دقت مرکزىنده اولمالى دير. اوندان علاوه، بو گونکو اiran، او گونکو اiran تورپاغى ايله چوخ فرقلى دير. بو زنگين

چیرینمادا ساختایریدی. بو اوره ک اونون قلمیندن جان آلب نفس چکیردی. بئله بوغونتولو ایللرده صدیقین مبارز قلمی هامیه جان باعیشلایریدی.

مغورو و بئیوک شاعیریمیز اوللرده سارایلاردا شعر دیرسه‌ده، اوندان اوز چویریر و خالقا قووشور. بوتون ظالیم لرین سخاوتلى اوزلری دالیندا طمعکار و ظالیم اوزلری نین گیزلمه‌سینی آیدیناچیخاریر. بو نا گوره‌ده دوستاقلار چکیر، غربت ائللرە قاچیر و نهايت سارایدان ال اوزوب اۆز ائلی نین قوجاغىنا پناه گتیرس. يارادیجیلیغى نین دهیرلى اولماسى دا ائله بورادان باشلايير. بو بئیوک شاعیر، انسان منیگىنى دهیرلندىرەن، انسانى هر شئى دن اوستون توتان معظم بىر شاعیر دىر. شاعیر شعر صنعتىندين، ادبى باجاريقدان مهارتله يارارلانماقلابرا، دهیرلى انسان ارزشلىرين دىرىلدىر. انسانا آيرى دوزگون باخىش باعیشلاماغا جان آتىر.

بىر زامان - شاه دۇرونده - نظمى نين دىلييندن دانىشاركىن شۇونىستلر قاش - قاباق ساللايىپ حاضىر اولمور دولار بو شاعيرين توركجه يازدىغى اثرلردن سۈز آرایا گلسىن. آمما ادييلر دايامادىلار، اونون اثرلری نين آذربايجان شفاهى خالق ادبىياتى ايله ايلگى لرينى گؤسترىمكە چالىشىدிலار و نهايىته بو سيرادا اونون آنا دىلينه بىسلەدىگى محبىتى و ياراتدىغى اثرلردن اورنىكلەر گتىردىلر. بىلەلىكە آيدىنلاشدى كى آذربايجان ادبىياتى اوچونجو يوزايىلدەن توركجه اولموش و بو يوزايىلدەن اثر يارانمىشىر. دەدقورقۇد كتابى، نظمى، خاقانى و ... باشقالارى نين يارادیجیلیغى بونلار اوچون بىر اوئرنك دىر.

آذربايغان ادبىياتى بو عصرىدە اىكى اساسدا يارانىپ گتىشلە نىردى؛ رسمي ديوان ادبىياتى - شفاهى خالق ادبىياتى. شفاهى ادبىاتيمىزدا عاشيقلار اۆز ياراتدىغى شعرلر و حكايەلرله بئیوک اولمز اثرلر يارادىردىلار و خالق كوتله‌لرى آراسىندا يايىلان بو ساحه اولوردو. و رسمي ديوان ادبىياتى فارس ادبىياتى ائتكىسى نين آلتىندا قالىردى، آمما نظامى و خاقانى كىمى نهنگ شاعيرلىرىمېز شفاهى خالق ادبىاتىندا يارارلانىب فارسجا ادبىياتىندا قاتىرىدىلار. دوغودان دا نظامى، هابئله خاقانى نين آذربايغان شفاهى خالق ادبىاتىندا فارس ادبىاتينا بخش ائدهن حىصە چوخ بئیوک و دهيرلى دىر. بو ساحه ده ايراندا اولان تحقيقات اولمادىغى كىمى سايىلابىلر. بو ساحه ده تكجه دوكتور صدیقین چكدىگى زحمتلى آيرىجا قىيىدە آلماق گرە كدىر. دوكتور صدیق بوتون يازىچى لىق دۇرونده فارس ادبىاتىندا خدمت ائدib و بو تحقيقلىرى

ايله فارس ادبىاتينا دوزگون باخىشلا باخماگى فارس ادبىلرینه ائيرتمە يە چالىشىدىر و فارس عاليملرى نين بئیوک معلمى سايىلir و البه اونا افتخار ائتمك يئرینه باشىنا نه بلالر گتىردىلر

صديق بو اثرى ترجمە ائتمكە له هم فارس و هم تورك ادبىاتينا - دوغروسو ايران ادبىاتينا بئیوک خدمت گوسترمىشىدیر.

جزء عم

قرآن اوخوما قاعىدەلرى خلاصەسى ايله، چشوپىرهن حسسين سرخابلى، بعثت قورولۇشو، تهران، ۱۳۷۰.

قرآن مجیدين اوتوز جزءونون توركجه مىزه ان سلىس ترجمەسى دىر. ترجمە يە ۱ صحىفەلىك قرآن اوخوما قاعىدەلرى آرتىرىلمىشىدیر. بورادا قيسا حر كەلر، اوزون سىلر، سىلسەن سىزلىر، حرفلىرىن مختلف شىكىللىرى، تتوين، تشدىد، وصل، وقف و بو كىمى بحثلر گىشىدیر. ترجمەنى دارالقرآن الکريم ۱۳۷۰/۱۱/۲۰ تارىخىنده تأييد ائتمىشىدیر. بو ترجمە ده سۆزلىر تام قرآنى مفهوم و آتلارىشىلارى انتقال ائتمك اوچون سئچىلىمىشىدیر. بو ترجمە ايندىدە ك نشر اولان بوتون توركجه ترجمەلردن اوستوندور؛ چونكى مترجم تهران دانشگاھلارىيندا ايللر بويو «متون تفسىرى قرآن» و «ترجمەهای قرآن» درسلىرىنى تدریس ائتمىشىدیر. او، قرآنى يئنى يئتمە اىكىن تبرىزىدە مرحوم «وقايعى مشككەت تبرىزى»، «آقاميرزا غلامحسين هريسى» و «آقا ميرزا عمران» يانىندا اوخوموشدور. او جوانلىغىندا تبرىزىن سرخاب محلەسى نين آقا مير على مسجىدەنده ايللر بويو، پولسوز قرآن درس دئمكىلە گوونهنىرىدی و جوان اىكىن قرآنىن بير چوخ سورەلرینى حفظ ائتمىشىدیر.

بو كتابدان «الأنفطار» سورەسى نين ترجمە سىنى اوخويات:

رحمان و رحيم آللاھين آدىلا

گئى چاتلايىب، يارىلدىغى زامان(۱) اولووزلار داغلىيپ يايىلدىقلارى زامان(۲) دەنizلىر قاينايىب قارىشىدىقلارى زامان(۳) مزارلار آلت - اوست اوللۇقلارى زامان(۴) كىمسە بىليرىنه يىي اونچە گئوندەرمىش، نه يىئریندە، بوراخمىشىدیر(۵) اى انسان!

اوستون کرم صاحبی رئیسه قارشی سنی غرورلاندیران نه دیر؟^(۶)
ائله رب کی سنی یاراتدی، سنه بیچیم وئردی و سنده تعادل
تئوره‌تدی^(۷)

آذربایجانین شهید عالیم‌لری

حسین سرخابلی، بعثت قورولوشو، تهران، ۱۳۷۰.
بو اثرده آذربایجان دین عالیم‌لریندن شهید اولانلار: شیخ عبدالغنی بادکوبه‌ای،
میرزا علی ثقه‌الاسلام، حاج میرزا ابراهیم خوئی، سید محمد خلخالی، سید اسدالله
مدنی، شیخ جلال تبریزی، سید عبدالرحمن کواکبی، حاج میرزا عبدالکریم، سید
عمادالدین نسیمی، آیة‌الله قاضی طباطبائی و حکیم سید شاه فضل نعیمی‌نین حال
ترجمه‌لری و شهادت ماجرالاری یازیلمیشدیر. مؤلف، کتابی تأییف انتمه‌ده بیر
چوخ قایناقلار، او جمله‌دن علامه امینی‌نین عربجه یازدیغی «شهداء الفضیله»
کتابلاریندان استفاده ائتمیشدیر. بو کتابدا عالیملریمیز حقینده بیرونی دفعه دئییلن
بیر چوخ دهیرلی سؤزلر واردیر. مؤلف عبدالرحمان کواکبی اردبیلی‌نی
تائییدیرار کن یازیر:

«اردبیلی بیر عائله‌ده بئیویوب بویا – باشاچاتان کواکبی،
تورکجه، عربجه و فارسجانی یاخشی بیلیردی و عرب ادبیاتیندا
گوجلو ایدی. اسلامی علم‌لر، فلسفه و تاریخی اؤیرنیدیکدن سوئرا
ملت‌لرین طالعی حقینده دوشونمگه باشلاادی. عائله‌سی نین تمیز
تریبیه‌سی نتیجه‌سی و علمی آختاری‌شلارینا گئرە، گئنیش نظر،
اوجا همت و یتگین اخلاق صاحبی او لموشلور. بىله کی حلب
اھالیسی اونا «ابالضعفا» لقبی وئرمیشدیلر و اونو محتاجلارین و
فضل اهلی نین ملچاء و پناهی حساب ائندیردیلر. عالیم‌لر و فاضل‌لر
یائیندا خاضع، عصیانکار و مستکبرلر اؤنوندە ایسه تکبرلو ایدی».

سایالار

ح. صدیق، ۱۳۵۷، تبریز، نشر ایشیق.

بو اثر ۵۸ صحیفه‌ده ۱۳۵۷ اینجی ایلده تبریزده چاپ اولدو و ایکی بئلومدن
تشکیل تاپیر: بیرونی بئلوم دوکتور صدیقین سایالار حقینده آپارديغی تحقیق‌لر و
ایکینجی بئلومده سایالارین متني گلیر. بو ایکی بئلوم ۱۳۴۷ اینجی ایلده‌ده مقاله‌لر
صورتینده مختلف نشریه‌لرده یازیلمیشدیر.

بو مقدمه‌ده دوکتور صدیق «سایا»‌نین نه اولدوغونو آراشدیریر. آذربایجان
خالقی نین درین و گئنیش فولکلورونو اینجه‌لر و سایالارین آن قدیم مراسم‌لردن
یاراندیغی، بو شعرلرین اسلامدان اونجه – بلکه‌ده زردشتاندا اونجه‌کی رسم
عننه‌لریندن ایلهام آلاراق یاراندیغی نی گئستریر؛ سونرا آغیزان آغیزان، اوره‌کدن
اور گه، ایللر بويو، قرینه‌لر بويو ائل ایچینده یاشاییب، قول – بوداق آتدیغی نی
ایزله‌لر. صدیق جنابلاری سونرا فولکلور شعرلرینی تحلیل ائدرک اونلارین وزن
– آهنگیندن دانیشیر، عاشیقلارین سیماسینی دوزگون صورتده تصویره آلیر، سونرا
نتیجه اولاراق سایانی تحلیل ائدرک سایاچیلاری تانیتیدیریر.

بو کتاب انقلاب گونلرینده ۵۰۰۰ نسخه‌ده چاپ اولاراق نئچه آی ایچینده
فورتولدو. بو علمی اثر عالیمین گنجیلیک ایللری‌نین محصولودور.

مجموعه

تهران، ۱۳۵۷، (بئش شاعیرین شعرلری)
بو کتاب نئچه دهیرلی شاعیریمیزین شعرلر سئچمه‌سی دیر. بورادا چای اوغلو،
حسین دوزگون، حیب ساهر، عمران صلاحی و قافلاتنی نین دهیرلی و معاصر
موضوعلارینی هدف توتان شعرلری دیر. کتابدا مقدمه یئرینه، صمد وورغونون
«یاندیریلان کتابلار»‌ی قویولموشلور. بو کتاب انقلاب گونلرینده آذربایجان
ادبیاتی نین ایلک نمونه‌لری اولاراق، ادبی مجلس‌لرده گوروتو ایله آلقیشلاندی؛
نظرلری اوزونه چکدی، دوغروندان شعر سئور انسانلارین گئزو اۇنوندە ایشیقلی،
ایشیغا آچیلان بیر پنجره آچدی. بو کتابدا گلن شعرلری آراشدیرمادا گئردوک کی
شاه رژیمی الی ایل آذربایجان دیلینی قدغن ائتدیکده، آنا دیلیمیز گئری قالمامیش،
بلکه بئیوک دیرچه‌لیش صاحبی او لموش و گونون ایسته کلرینه جواب وئرمەدە
با جاريقلی و گئزەل قالمیشدیر. بورادا گلن شعرلر ئئنى بیر باخیشلا
دهیرلندیرلەمەلیدیر.

انسانلار اولدوغونو گؤستير؛ سونرا ديليميزين گؤزهللرگىنдин، آخارلىغى و گوجوندىن، گتىش سوز آچىر. دده قورقۇد اثرى آذربايجانىن ايلك مكتوب اثرى تانىنير و اونون شفاهى خلق ادبىاتىنidan ايلهام آلاراق يارانماسى شبهه سىزدىر. دؤكىتور صديق بو ساھىدە ناغىل لاردان اورنىكىلر گتىرير، سونرا بو اثرين شعرلىنى، نىزلىرىنى توتوشدوروب، آنا ديليميزين بورادا ايشلەمن سوز خزىنهسىنى آراسدیرىپ درين معلومت وئىر.

يىددىنجى مقالە محمد باقر خلخالى - ناصرالدين شاه دئورونون دەيرلى و اجتماعى شاعيرينين ياشايىشى، يارادىجىلىغى و اونون شاه اثرى اولان «تىلىيە» اثرىنى آراسدیرىپ.

قوسى تبرىزى و ميرزا شفيع واضح

ح. صديق، قوسى تبرىزى و ميرزا شفيع واضح، تهران، ۱۳۵۶، سەھنە. بو ايکىي ادبى مقالە «آذربايغان ادبىاتى تارىخي» آدلانان و ۱۹۶۰ اينجى ايلدە باكىدا يايylan كتابدان فارسجايا چئورىلەمىشدىر. قوسى تبرىزى شكارىلەر و فريادلار شاعيرى آدلانىلىر. اونون شعرىنinde صميمىت، سادهلىك، گؤزهللرگى دالغالانىر. سەسى اوره كىدن چىخىپ اوره يەدە ياتير و اوره يەنن صميمى هىجانلارىنى، چرىپىتى سىنى تصويره چكىر. قوسى تبرىزى آذربايجانىن بئيووك شاعيرى و فارس ادبىاتىندا آذربايغان مكتبىنى يارادان صائب تبرىزىنин چاغداشى اولموشدور. قوسى نين ديوانى آذربايغاندا دۇنه - دۇنه چاپ اولورسادا، ايندە قەدر ايراندا چاپ اولمامىشدىر.

بو كىتابىن ايكىنجى مقالەسى، كىچىن يوز ايلدە آذربايغانىن بئيووك فيلسوف و سۆز بىلگىنى ميرزا شفيع واضح دن سوز آچىر. بئيووك فيلسوف و شاعير، ميرزا فتحىلى آخوندزادەنин اوستادى دىر.

دوكتور صديقين بو ترجمەسى ده شاه دئورونون بوغونتولو و خفقان ايلرىنinde بىر قورجاناق كىمى ائليميزين دوشونجهلى و آيدىن فيكىرىلى آداملارى طرفىنдин آلقىشلاندى.

هفت مقالە پيرامون فولكلور و ادبيات آذربايجان
ح. صديق، هفت مقالە پيرامون فولكلور و ادبيات مردم آذربايغان، چاپ دوم، ۱۳۵۷، تهران، انتشارات دنياي دانش.
بو اثر ۲۰۲ صحيفە دى يايلىمىشدىر. بو اثر ده توپلاتان عاليمين يىددى مقالەسى، قاباقجا تهران و تبرىزين مختلف درگى لرىنده چاپ اولموشدور. مقالەلر سира ايله بىلدەر: پيرينجى مقالە: «پيرامون حماسه‌های دده قورقۇد» ص ۴۲ تبرىز، هفتەنامە مهد آزادى، هنر و اجتماع.
ايكىنجى مقالە: «سخنان منظوم و ترانە‌های بومى آذربايغان» ص ۶۱ - ۶۳، تبرىز، هفتەنامە مهد آزادى، هنر و اجتماع.

اوچونجو مقالە: «اسانە‌های ملى آذربايغان» ص ۶۲ - ۶۶، تهران، مجلة خوشە.
دئوردونجو مقالە: «ادبیات عاشيق‌ها» ص ۸۷ - ۹۲، تهران مجلە پىام نوين. بىشىنجى مقالە: «ادبیات عاميانه مردم تركمەن صحراء» ص ۹۳ - ۱۱۹ تهران، مجلة خوشە.
آلتينجى مقالە: «پيرامون بىرخى مواد فولكلوريك در دهات اطراف هريس» ص ۱۱۷ - ۱۴۰، تهران، مجلة خوشە.

يىددىنجى مقالە: «محمد باقر خلخالى و مشوى تىلىيە» ص ۱۹۸ - ۱۴۳، تهران، مجلە ارمغان. دؤكىتور صديق بيرينجى مقالە دده قورقۇد حقىنەدە و اونون خالق اىچىنە يايلىدىغى حقىنەدە گۈزەل و دەيرلى معلومات و ئېرىر و علمى سوييەدە تحليل ائدىر. بو مقالە ده تارىخى تحليل ائدىر. گۈستەر كى تورك دىللى خالق آذربايغاندا اسلامدان اونجە يوردو موزدا يوردو موزدا يوز ايلرددە (میلادى يوزايلر) قطعىت لە آيرى دىللى آزادان قالدىرىيدىر. سلجوقلار بورا گلنده توركler بورادا ياشايىر دىلار. دده قورقۇد كتابى يازىلما يىرى آذربايغان دير. بو دا بللى دىر كى بىلە بىر اثر يوز ايلر جە كۈك سالمىش بىر مدنىت دن يارانا يىلر. اونون ايزلىرىن مىن ايلر اولماسادا، يوز ايلر اونجە ده تاپماق لازىمىدىر. بو گۈستەر كى يوزلر ايل اونون يازىلماسىندان قاباق توركler آذربايغاندا مسكونلاشىشلار.

مؤلف دده قورقۇد اثرى نين مختلف اليازما نسخەلرى، بو اثرين حقىنەدە تدقىق ائدهن محققلىرىن كىم اولدوقلارى، چاپا حاضيرلانماسى حقىنەدە دەيرلى معلومات و ئېرىر. ۱۲ بىو اولان بو اثرى تحليل ائدىر؛ اونون قەرمانلارىنى، آذربايغان خالقى نين بهادرلىغىنى، قىزلارىنىن گۈزەللرگىنى، ائليميزين نجىب، صميمى و پاك

آرزو و قمبر

حیب ساهر، آرزو و قمبر، ح. صدیق، تهران، ۱۳۵۳، مازیار.
حیب ساهر کئچن ۵۰ ایلين سارسیلماز آذربایجان ادبیاتی نین گئور کملی و
ده بیرلی شاعیری دیر کی فولکلوروموزدان فایدالاناراق، آرزو و قمبر ناغیلینی نظمه
چکیب و شاعیر لیک مهارتی ایله او خوجولارا تقدیم اثتمیشدیر. صدیق بو اثری
حیب ساهرین دیليندن فارسجا چویریب و اونا گؤزهل بیر مقدمه یازمیشدیر. بو
مقدمه اؤزو بؤیوک و ده بیرلی بیر اثر ساییلیر؛ چونکی بو مقدمه ده حسرتلى و
نیسگیل له دولو ائلی نین دردرلینی، مدنیتی نی و ادبیاتی نی قلمه آلمیشدیر. بورادا
حماسی، عشقی و حمامی - عشقی بؤلومه بؤلونن ناغیل لاریمیزی سیرالایب،
اونلارین اوژه لیک لرینی تحلیل ائدیب و ۱۲ صحیفه لیک مقدمه یازمیشدیر.

حیب ساهرین تور کجه یازدیغی بو اثر هله لیک چاپ او لماییدیر، آمما دو کتور
صدیقین ترجمه ائتدیگی اثرينده گؤزه لیکلر دویورو و شاه دؤرونده
تور کی میزین یاساق اولدو غونا دؤکتور صدیق فارسی دیلی و سیله سی ایله بیزی اؤز
مدنیت میزله تائیش ائدیردی و دوشمنین جانینا قورسالیردی.

مقالات فلسفی میرزا فتحعلی آخوندزاده

ویراسته ح. صدیق، جلد دوم، تبریز، ۱۳۵۷، ساوالان.
آخوندزاده نین مقاله لری ایکی جیلده، دو کتور صدیق جنابلاری نین مقدمه و
همتی ایله دورولوب و چاپ او لوبدور. بو آدی چکیلن کتاب بو زمینه ده ایکینجی
جیلد ساییلیر. بیرینجی جیلد آذربایجان انتبه دؤرونون بؤیوک بايراقچی سی اولان
آخوندزاده نین ادبی نقدی، سؤز تائیما و استیک نظریه لری، فیلسوفون ادبی
گئروشلری حقینده یازیلمیشدیر.

بو اثره ائدیتولوق ائدهن صدیق جنابلاری ۳۰ صحیفه ده آخوندزاده نی
تائیتی دیر؛ اونون انقلابچی گئروشلرینی آراشدیریر، موقعیتی نی عصریمیزده
گئوستیر و فلسفی باخیشلارینا اشاره ائدیر؛ اونون مبارزه سینی اینجه له بیر؛ اثرلرینی
آراشدیریر و خالقینا ائتدیگی خدمتلردن سؤز آچیر.

ایکینجی فصلده، اوستادین فلسفی مقاله لری گلیر. بو کتابین مقاله لری بونلار دیر:
میرزا یوسوفا مکتوب، انگلتره حکیمی یوما جاواب، یئنه انگلتره حکیمی - جان
استوارت میل حقینده، بایه ایناملارینی نقد، علی اکبر سالیانی ایله مناظره (عربجه)
بوردغزللری

دو کتعرح م. صدیق، تهران، ۱۳۵۶، نشر کلام.
حسین دوز گون بو کتابا ۱۰۳ سیاسی غزل داخل ائدیدیر. بو غزللری اوستادی
حیب ساهر ئولدو کدن سونرا یازمیش و هر يئرده اونو خاطیرلایر. بو کتابدان بیر
غزل با هم او خویاق:

منه ده یجک، تۆکچک یاش، دولو تبریزلى گئوزون،
چک گئوزو مدن گئوزونو، قان اولو تبریزلى گئوزون!
با خیشین نقطه سی نین راز نهانین بیلیرم،
گئوزله بیر قرنلر اولدو یولو، تبریزلى گئوزون.
سنە تسليم یاراشماز، یادا باج و ئەمنى سەن،
سئچە جک با غدا کى كولدان كولو تبریزلى گئوزون.
وار او مید کیم قاییدا قهرمان او غلوون ائونیه،
آختاریر بور بوجاغى، ساغ سولو، تبریزلى گئوزون.
هانگى ماؤایا گئدیب هارادا پناھگاه تا پاچاق،
دوز گئونو سالسا گئوزوندن اولو تبریزلى گئوزون؟

از ازلى تا تهران

با مقدمه محمدزاده صدیق، ترجمە نرس از متن ارمى، تهران، ۱۳۵۶، انتشارات
بابک.

ارمنی پیریم خان مشروطیت انقلابی نین ایکی او زلى سیمالاریندان بیری دیر. بیر
ياندان دموکرات و انقلابی بیر سیما تانینیر، او بیری ياندان مشروطیت انقلابی و
انقلابین بؤیوک قهرمانلارینا تھلکه يارادیر و مشروطه نین آرادان آپار ما سینا ياردیم
ائدیر.

بو کتاب دا قاباغدا دئدیگیمیز کیمی زامان نیازالارینا جواب اولاراق ترجمه اولموشدور. ترجمه‌لرین تاریخی ماهیتی واردید. ادبی بیر اثر او لمادیغیندان، دانیشماق ایسته‌میریک.

مسائل ادبیات نوین ایران

انتشارات دنیا، تهران، ۱۳۵۵.
دانشگاهی و علمی بیر کتابدیر که مدرن ادبیات اثرلری باره‌سینده‌دیر.

مقدمه‌ای بر فلسفهٔ تکاملی طبیعت و جامعه

اقتباس و ترجمه، ح. صدیق، تهران، ۱۳۵۶، ققنوس.
یعنی یتممه‌لر اوچون تورکجه‌دن فارسجا یا چویریلمیشدیر.

مسائل ادبیات دیرین ایران

انتشارات نوپا، تهران، ۱۳۵۵.
دانشگاهی و علمی بیر کتابدیر که قدیم ادبیات اثرلری باره‌سینده‌دیر.

عاشقلار

آذر کتاب، تهران، ۱۳۵۳.
ایراندا ایلک دفعه اولاراق، عاشقلار حقینه‌ی یازیلان بیر کتابدیر. بو کتابین نشری او زاماندا چوخ مهم ایدی. کتابی تورکیه‌ده آنکارانین دیل و تاریخ جغرافیا دانشکده‌سی ترجمه ائدیدیر. و بو کتاب باره‌سینده چوخ دانیشماق او لار و گله‌جکده دانیشاجایق. ایندی قایناق کتاب ساییلیر. صدیقین هر کتابی کیمی بو کتاب باره‌سینده سکوت توطئه‌سی واردید.

آشنایی با رسالت کهن موسیقی

برای تدریس در دوره‌های موسیقی ایران برابر با سرفصل‌های شوراری عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم و آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران. تهران، ۱۳۷۵.
نشر کلام

آما، انقلابی دوزگون تانیماق اوچون، انقلابین موافق و مخالف سؤزلرینی ائشیتمک و او خوماق لازیم‌دیر. بو آرادا بله آداملازین یادداشتلاری اوزونه مخصوص بیر دهیری و گوزه‌لیگی واردید. بو کتابدا یئرلشن یادداشتلاردا دهیرلی و درده‌دیندیر. صدیق جنابلاری بیر مقدمه ایله پیریم خانی تانیتیدیر و اونون چیرکین سیماسینی افشاء ائدیدیر.

قصه‌های رویاه

ادیات شفاهی آذربایجان، ج ۱، تهران، ۱۳۵۲.
فولکلور و موزدا تولکو ایله علاقه‌دار ناغیللاری توپلامیش و نشر ائتمیشدیر.

قصه‌های کچل

ادیات شفاهی آذربایجان، ج ۲، تهران، ۱۳۵۲.
فولکلور و موزدا اولان ساتیریک کچل ناغیللاریدیر.

انقلاب بورژوازی در انگلستان

یفیموف، ترجمه حسین محمدزاده، تهران، ۱۳۵۸، ققنوس.
بو کتاب «دونیا تاریخی یعنی عصرده» کتابی نین بیرینجی بؤلومودور. ایرانین اسلامی انقلابین قیزغین انقلاب گوئنلرینده بله بیر تاریخیله تانیشلیق نیازی گورونور و صدیق جنابلاری دا بو نیازلارا جواب اولاراق بو کتابی فارسجا یا چئویریر کی اوز زامانیندا دهیرلی و درده‌ده‌یندیر.

مسائل زبانشناسی ایران

اقتباس و ترجمه ح. صدیق، انتشارات بامداد، تهران، ۱۳۵۵.
۱۵۰ صحیفه‌لیک و کتابدا دیلچیلیگه عائد چوخ دقیق علمی بحثلر گندیدر.

انقلاب کبیر فرانسه

انتشارات ققنوس، تهران، ۱۳۵۶.

ایران عرفانی ادبیاتیند، تور کجه اسطوره‌لر، اهل الحق کیم لر دیرلر؟ باير ک قوشچو اوغلونون دیوانی نین ترتیبی کیمی باشلیقلار گئدير. اثره قیسسا انگلیزجه مقدمه و ایضاحی فهرست ده آرتیریلمیشدیر.

مؤلف کتابدا قوشچو اوغلونون تور ک دیلی و ادبیاتی نین عارف و بیلگین بیر مدافعه چی سی تانیتیریر و بو شعرلرینه:

اگر تور کی سؤیلیر اولسام، دوشرا ننر بئینینه
نچجون سیزه آجی گلیر، دادلى سؤزون حلاوتی
منکر نه دیر قوشچو اوغلوننا دئیه مجوت سؤیلمه
مگر دئیه بیلمیرم من تور کی دیلده مجوتی؟

اشاره ائدهر ک دئیر: «قوشچو اوغلو تور کجه میزین مدافعه بايراغینی هئچ زامان چیگینیندن يئه قويمادي. بو مقدس بایراق، سونرالار، «امیر على شیرنوايی»، «يونس امره»، «ملا محمد فضولی» و «عاشقیق پاشا» نین چیگین لریندە حمل اولوندو». بو اثر ۱۳۶۹ اونجو ایلدە نشره حاضرلار نمیشدیر ولاکین مؤلف ۱۳۷۶ اینجى ایلدە محدود نسخه‌لرده اثری يابايلدى. ایران مطبوعاتی هر زامان اولدوغو کیمی اثر حقیندە سوسدولار. يالنیز تبریزدە «مهد آزادی، فجر آذربایجان» و زنجاندا «امید زنجان» نشریه‌لریندە اثر حقیندە ده بیرلى مقاله‌لر يازیلدی. مؤلف بو اثرینی قاباقجا «سهند» هفتھلیگیندە نشر اتمیشدیر. اثر تور کولوژی عالیملری اوچون چوخ مهم سایلیر و تور کیه ده آلقیشلاندی.

ایلاھی عدالت

آیة الله مکارم شیرازی، يئنى يئتمەلر اوچون ایلاھی عدالت درسلری، چسویرەن حسین سرخابلی، بعثت قورولوشو، تهران، ۱۳۷۰.

«اصول عقاید» کتابی نین ایکینچى جىلدی بىله آدلانیر. بو ترجمه‌دە ده مترجمین آدى ايله نشر اولان كتابلارا اجازه وئریلمە مەسىنه گئرە، او، «حسین سرخابلی» تاخما آدیندان استفاده اتمیشدیر. اثر ۸۰ صحیفە و ۱۰ فصلدار. فصل لرین عنوانلاری بىلەدیر: عدالت نه دیر؟ آللاده عدالتینه دليل، آفتلر و شرلر فلسفه‌سی، حیاتین خوشا گلمز حادثەلری نین فلسفه‌سی، آفتلر و بلالار فلسفه‌سی، جبر و

مؤلف، اثری بیر درسلیک کیمی نشر اتمیشدیر. آغیر متن لرى احتوا ائدهن بو درسلیکدە، اسلامین شرق اولکەلری و آذربایجان - ایران موسیقى چىلری: ابن زيله، صفى الدین عبدالمؤمن اورموی، عبدالقدار مراغه‌ای، قطب الدین محمود شیرازی و على ابن محمد معمار بنایی نین حال ترجمەلری، اثرلری نین علمی تحلیلی ايله برابر، الا دور، شرح الا دور، جامع الالحان، مقاصد الالحان، كنز التحف، كنز الالحان، زبدة الا دور، زواید الفواید، درة الناج لغرة الدجاج، رساله فى الموسيقى كتابلاریندان استفاده ائدهر ک، دانشگاه لاردا موسيقى بۇلۇمۇ طلبەلرینه اۋيرتىمە اوچون متن لر سئچیلمیشدیر.

مؤلف، بو اثری «دانشگاه سوره» نین سفارشى ايله يازميش و اۆزۈدە درس وئرمیشدیر. كتابین تأليفيتىدە تور کجه، عربجه، فارسجا و انگلیزجه قایناقتان يارار لانمیشدیر. بو قایناقتار ایچىنده باكىدا ۱۹۹۵ اینجى ايلدە نشر اولان زنفيرا صفروانین «صفى الدین اورموی» اثری و تور کيده نشر اولان «تور ک موسيقى نظریه سی» و «بئیوک تور ک موسيقى سی انسکلوبىئىسی» کیمی اثرلر گۈرونور. بو كتاب حاققىندا ایراندا سو سقۇنلوق سیاستى يورودولدو. اثرين اۇنملى ده يىرى بوندادىر کى مؤلف ایراندا موسيقى حاققىندا يازىلان تور کجه اثرلرده معرفى ائدىر و اثرين سونونا ضميمە ائتىيگى بىر سياهەدە اونلارى سيرالاير و يانلىش آنلاشىلان «موسيقى ایرانى» اصطلاحىنى ذهن لردن يوماغا چالىشىر. بو اثر گؤستریر کى مؤلفين علمى شخصىتى چوخ جهتلى و حىرت ائدىيچى دير.

کلاملار

باير ک قوشچو اوغلو، کلاملار، با تصحیح و مقدمة: دكتر حسین محمـلزاده صدیق (برای تدریس متون نظم اسلامی - ترکی در دانشگاه‌ها) تهران، ۱۳۹۶، نشر کلام.

۹۲ صحیفە دن عبارت اولان بو كتاب، مؤلف او خوجولا را بىرینجى دفعە اولاراق كشف ائدیب علم عالمینه تانیتىردىغى هجرى ۹-اينجى يوزايلىن شاعيرى يعقوب اوغلو باير ک قوشچو اوغلونون ۱۱۱ ایلاھى سی و فارسجا يازدىغى ۲۲ صحیفە بىرمقدمه تقديم اتمیشدیر. مقدمە ده: ديل اسرار انگىز ایلاھى منظومە، دىللرین بولگوسو، تور کجه میزین اسلامدا يىرى، اسلامى تور کجه يازىلى اثرلر، تور کجه میز

اختیار، اراده و اختیارین آزادی‌عینا آیدین بیر دلیل، امر بین‌الامرين نه دیر؟ هدایت و آزغینلیق آللله‌ینده‌دیر، آللله عدلی و خلود مسئله‌سی.
ترجمه‌دن بیر اورنک:

«آللله صفت‌لری آراسیندان، عدالتین اوقده‌ر اهمیتی
واردیرکی بیر چوخ باشقا صفت‌لر اونا قاییدیر. چونکی عدالت،
گئنیش معناسیندا، شر شیئی اوز یئرینده قویماق آنلامیندادیر. بئله
لیک‌له، حکمتلى، روزى وئرهن، باغیشلايان، محبتلى و بو کیمی
صفت‌لر، هامیسی اونون اوزه‌رینده یئرلشیر».

معاد تانیما

آیه الله ناصر مکارم شیرازی، یئنی یئتمه‌لر اوچون معاد تانیما درسلری، چئویرەن دکتر ح.م. صدیق، بعثت قورولوشو، تهران، ۱۳۷۰.

«اصول عقاید» کتابی نین بشیشنجی جیلدی دیر. مترجمین آچیق آدى یازیلمیشدیر و لاکین آدین اوزه‌ری فارالانمیشدیر. بودا مترجمین عالیم و قلم صاحبی کیمی تانینماماسی اوچون ایدی. همین ایللرده دوقور صدیق اوچون چوخ تضییفات یارانی. اونون کتابلاری آراسیندان «متون نظم تر کی»، «دیوان غربی»، «پونس امره»، «۱۰۰ بایاتی» کتابلارینا نشر اجازه‌سی وئریلمیر. آدى نین دا هنچ کتاب اوزه‌رینه قویماماسی امر ائدیلیر. همین ایلده اونو «دارالفنون» فاکولته‌سیندن چیخاریرلار، بوتون دانشگاه‌لاردا درسلری لغو ائدیلیر. امام خمینی (ره) نین ترجمه ائتدیگی ۶۴ غزل، ۶۴ رباعی و بیر ترجیع بندی نین نشره حاضیر او لماماسینا باخ‌مایاراق نشري نین قاباغی آلینیر. تهران دانشگاه‌هی نین نماینده‌لری (حاکمی، تجلیل، ابوالقاسمی) اوچلوگو اونون علمی صلاحیتینی دانشجو‌لارین ذهنیتی منحرف ائتمه بهانه‌سیله! رد ائدیرلر و هئچ یئرده اونا درس وئرمەم امری وئریلیر. زوراکی بازنشسته اولماق تکلیفی ده اونا وئریلیر و

كتابین نشيندن اورنک: «هر زامان اولوم، انسانلارین گؤزو اووننده، بير قورخونج هييكل كيمى دورموشدور و حياتين دادلى شربتىن بير چوخ انسانلارين عاغلىنىدا و دوشونجەسیندە آجي ائتمىشدیر».

قیسا سؤزلر

امام خمینی (ره)، قیسا سؤزلر (ئويودلر و حکمت‌لر)، امام خمینی اثرلرى نىن تنظیم و نشر مرکزى، تهران، ۱۳۷۴.

۲۲۶ صحیفه‌لیک، وزیری شکلینده چیخان بو کتاب، مترجمین آن مخصوص‌لدار ترجمه‌لریندن سايلىر. کتابدا همیشه اولدوغو کیمی، مترجمین آدى گئتمیر. کتاب امام خمینی (ره) نین بير بيت شعرى نين ترجمەسى ايله باشلايىر:
کوثر آغزىندا يام اي دوست، عطشىن يانىرام،
سن کنارىمدا، آمان، هجر ايله من اودلانىرام!

بو آخيجي، فصاحتلى ترجمە‌دن نىچە اورنک:

- تانرى اولياسى و تانرى پىغمېرىسى اوچون حاصلىل اولاں بوتون يېتگىنلىك‌لر باشقاسىندا اوره ک اوزمك و اونا باغانلماق‌دیر.
- او گون بىزىيم بايرامىمىزدىرىكى بىزىيم يوخسوللارىمیز، مستضعف‌لریمیز، دوزگون رفاهلى ياشايىش و دوزگون اسلامى و انسانى تربىيە يه ال تاپار.
- يوخسوللوق، محروم‌لوق و كاسىسيتىق دادىنى دادانلار خطىن سونونا ده ک بىز ايله دىرلر.
- محروم صىنیف‌لر رفاهينا چالىشماگى هامىيا وصيت ائدیرم کى سىزلىرين دونيا و آخرت خىيرىنىز، جمعىتىن محروم‌لارى حالىنا يانمادادىر.
- سىز حق سىنيز و باطل قارشىسىندا دايانمىشىنىز، حق ايسه غلبه چالار.
- من دونيادا چىكىنلىرنە مبارزه يوکونو آلان و تانرى يولۇندا و مسلمانلارين عزىزلىگى اوچون جهاد عزمى ائدەن عزىزلىرين ئىsin - قولون اۋپورم و اۋز خالص سلامىمى بوتون آزادلۇق و يېتگىنلىك غنچەلرینە نثار ائدیرم.
- بو ترجمە‌لرینه گۈزه‌للىگى، محكم لىگى بيريانا، بو قىسسا سؤزلرى موضوع اوزره سيرالاماسى گۈزه‌للىگى. مترجمين بئله ايشلىرى تارىخ بويو قالمالىدیر.

ارمنستان در زمان تيمورلنك

اثر فوماتسوپسکى، ترجمە ح.م. صدیق، انتشارات ساوالان، تبریز، ۱۳۵۶.

دؤكتور صديق بير چوخ يئرلرده يازيب كى تاريح بويوندا ارمنستان آديندا بير مملكت يوخىدى و ۱۹۲۳-اوجو ايلده بو دؤلت قورو لووب. آمما ارمنستان آديندا منطقه لر اولموشدور. نىچە كى تبريز شهرىنده بير نىچە خياوانا «ارمنستان» دئيللر. يعني ارمىنى لرين ياشادىغى يئرلر. بو كتابى دا اوزو يازىرىكى بير مسيحي كشىشى يازىيدىر و او زمانكى تارىخى ياخشى يilmك اوچون فارسجايا دوكتور صديق ترجمە ائديب و چوخ دېرىلى و علمى ايضاحاتدا آرتىرىمىشدىر. بو كتابدا گۇستيرىكى ارمنستان آدلانان ايندىكى يئرلرين هاميسينا يىزىم بابالاريمىز توركلر حاكىم ايدىلر و توركلر ايله ارمىنلر بير يئرده ياشاردىلار. بودا داشناكلارين ادعاسىنى كى ارمنستان فقط ارمىنى لرين محلى دير پوچا چىخاردىر. اثرين علمى مقدمەسى ده واردىر.

يوسف و زليخا

حكيم ابوالقاسم فردوسى، يوسف و زليخا، خواجه على خوارزمى، يوسف و زليخا، با مقدمه و تصحيح دكتور حسين محمدزاده صديق، تهران ۱۳۶۹، انتشارات آفرىش.

حكيم ابوالقاسم فردوسى «شاهنامه» اثريله دونيادا تانينميش بير شاعيردىر. فردوسى بو اثري ياراتماقا ۳۰ ايل عمرونون گنج ايللرينى قوييموشدور؛ آمما سونرا پشمانلانىپ، يالانچى افسانه لردن اوز چئويرىپ، قرآندان ايلهام آلاراق يوسف و زليخانى يازماغا اوز گتتىرىپ. بو اثري ۶۰۰ بىتىن آرتىقدا يازمىشدىر. ايراندا بو اثرين فردوسى طرفيندن يارانماسينا قارشى نظر و تئوري ده مطرح اولور. دؤكتور صديق بو اثرين اليازما نسخه سى نين اساسيندا – تهران يونيورسيته سى كتابخاناسيندا ۵۰۶۳/۱ نمرهلى ساخالانىلان نسخه – چاپىنا نائل اولموشدور.

شاه رئىمى نين شونونىست اديب لر و محقق لرى بو اثرين فردوسى طرفيندن يارانماسى نى دانىرىدىلار. بير حالدا كى مؤلف دئىر ۱۳۱۷ اينجى ايلده تهران دا اثر چاپ اولموشدور و اوونون اونجه مختلف شهرلرده و اولكەلرده او جملەدن لاھور، لنکھەوو آلماندا دفعەلر له چاپى اولموشدور. مختلف تذكرەلرده او جملەدن لطفلى يىگ آذر يىگىلى، رضا قلى خان هدایت، كاتب چلبى، محمد على مدرس تبريزى، محمد على تربيت، بدیع الزمان فروزانفر و ...، فردوسى نين يوسف و زليخاسى

حاقىندا معلومات وئرمىشىدىلر؛ آمما شاهلىق و بلکەدە شاهنشاھلىق ادعاسى ائدهن و اوزونه ۲۵۰۰ ايللىك سلطانلىغىن وارثىلىگى سندلرى يىغان آريماھرىن اديب لرى و ساتقىن محقق لرى طرفيندن بو اثر انكار اولونور. اونلار شاهنامە دن سند ياراتماق دىله دىلر و شاهنامە يالانلارى ايله ۲۵۰۰ ايللىك شاهلىغينا قايناق و پشتowanه دوزەلدىرىدىلر. اونلار فردوسى نين پاڭ سيماسىنى شاهنامە قاراسى ايله اوز پلەيد ايشلرىنە سند آختارىرىدىلار. آمما يوسف و زليخادا فردوسى دئىر كى داها اىستەمير يالان سۆزلى دئىسین، عمرونون يارىسىنى رستم آدىنى دۇنيا يايماقدا غلەط يولدا چالىشىدىغىنى داها داوام وئرمك اىستەمير، بلکە پىغمېرىلردن دانىشماگى تكلىف سەچىر.

دوغرودان دا شۇونىست اوچىلمە دن مجتبى مىنوى، ذىبح الله صفا باجارا بىلمىزلىر بو اثرى فردوسى دن بىلەلر؛ چونكى فردوسى بو اثرين مقدمە سىنده شاهنامەنى يالان افسانەلر بىلەر، داها شاهلاردان يوخ بلکە پىغمېرىلردن سۆز آچماق اىستەمير؛ افسانەلردن يوخ، قرآندا يازماق اىستەمير. اسلام دوشمانلارى، تورك دوشمانلارى بو اثرين يايلىماسى نين قاباغىنى آلىلار؛ آمما بوگون بئويوك فردوسونون قلمىنى تانىيالار بىلەر كى بو اثرى يازماق تكجه فردوسى كىمى قدر تلى بير شاعير اليىدىن گلر:

بر اين مى سزد گر بخند خرد
زمن خود كجا پىند خرد،
كە يك نىمة عمر خود كم كنم
جهانى پرازنام رستم كنم!

فردوسى خراساندا دۇنيا ياكى گۈز آچىر، غزنوى لرين سارايينا يول تاپىر و اونلارين حمايەسىندين يارارلانيز. آمما سونرالار غلەط و يالان افسانەلرە اويماقلا و اونلارى يايماقلارى غزنوى لر ايله سۆزلىرى ترسىنە گلىر و سارايidan قاچىر و سونرا اوز خطا سينا يىنائىپ، توبه ائدىر و قرآندا يارارلانماغا چالىشىر، بو آرادا يوسف و زليخا اثرينى يارادىر. فردوسى دۇنيا سوھىسىنده شهرت قازانمىشىدىر؛ دوز دوركى بوگون دۇنيادا فردوسونو شاهنامە اثريلە تانىيالار، آمما عمرونون سون ايللىرىنده يارانان «يوسف و زليخا» اونون اصيل منلىگىنى گۇستيرىر.

بو ڪتابدا، یوسف و زليخانين ڪامييل متني چاپ اولاندان سونرا، دو ڪتور صديق آذربايجان تور ڪجهه سينده يارانان ايلك یوسف و زليخا اوزره دانيشير. بو اثر ٦٣٠ نجي ايالده «خواجه على خوارزمي» طرفيندن يارانميшиدير. خواجه على يندينجي یوز ايالده خوارزم و خراساندا ياشايib ياراديردي. بو اثر قيسسا اولورسادا بو گونکو ديليميزين سلفي کيمى آدى وئير. بو اثر ١٢١٨ هـ (١٨٣٩) اونجو ايالده قازان شهرينده، ١٢٦٨ هـ (١٨٨٩) ايالده آلمانيا دا، ١٣٢٩ (١٩٢١) ايالده، ١٣٠٠ (١٩٥٠) چاپ اوولوبدور. بو اثر حاقيندا دونيانين بؤيوک محقق لرى او جمله دن هو تسمه، برو ڪلمان، شيخ محسن فانى، پروفسور سعادت جختاى، پروفسور فاخرايىز، زمينه حاجى او، پروفسور اسماعيل حكمت و باشقلارى درين معلومات وئير، بو اثرى آراشديريب و علمى مقاله لر و كتابلار يازيليلار.

دؤ ڪتور صديقيين بو علمى چالىشماسى گرچه اونون باشينا بلالر گتيردى، آما دونيا وار كن علم و ادب دونياسيندا اوز علمى دهيرينى ساخلايib، اونون يوكسک مقامينى حيقظ ائده جك دير.

سيري در اشعار تركى مكتب مولويه

دكتر حسين محمدزاده صديق، سيري در اشعار مكتب تركى مولويه، تهران، ١٣٦٩، انتشارات ققنوس.

جلال الدین محمد بلخى، شمس تبريزى نين مریدى و مولوى لقبى ايله دونيا ادبياتيندا شهرت قازانىب، اوز ادبى ياراديجيلigi ايله دونيا ادبياتيندا بير پارلاق اولدوز کيمى ايشيق ساچير. ادب و مدنىت له تارتىشان کيمىسى اونون ائتكى سيندن ياخا قورتارايلمز. او، بير تورك عائله سيندن اولاراق تور كانه شعرلر يازىب، تور ڪجهه، فارسجا، رومجا و يونانجا ياراتماسى اولموشدور.

دوغروداندا گورونور تورك خالقى بوتون بشريته خدمت ائدهر کي اسلام دو شمانلارى طرفيندن تهمت لره، افترالار و تحقيقلره معروض قالىيدير. توركلر اسلامى قبول ائتيكىدن سونرا، جان و دل ايله بوديني يايماغا جان آتىب، چين دن آوروپا يازماسى درين بير معلوماتا مالك اولان دؤ ڪتور صديق کيمى عاليمين الييندن گلر.

آليلار اسلام دينيني گئونولله قبول ائدهن ملت، گئونولله يايماغا چالىشىر. ائله اونا گئوره ده تورك لسر دينلىرىندين مدافعه يولوندا جانلارينى قوربان ائدىرلر. آوروپالي لارين اسلاملا آيدىن - آشكار دوشمنىك ائتمەدن چكىنه رك، اونون بايراقچى سى اولان تورك لره نفترلى باخىشلارى اولور. اسلامدان اولان گىزلى نىفرتلرىنى، تورك لره نسبت آشكار ائدىرلر. بو دشمن چى ليك لر ايراندا اوروپا يارا غلى اولان شۇونىست اديبلىرى نمىزىدە ده اولموشدور. تور ڪجهه يارانان ائتلر ايراندا عمدى اولاراق دانلىب و يا گىزىلە نىلىدىر. مولوى تور ڪجهه شعرلر يازىب ديوان ياراديدىر. آما توركى شعرلرى عمدا گىزىلە نىلىب و بئله دئدىكىمiz اديب لر طرفيندن دانلىدىر.

تورك لر، اوزه لىيك له آذربايجان شاعيرلىرى عربجه و فارسجا ائتلر ياراتماغا گوونيلر. ديل بير و سيله اولاراق هنر دونياسيندا ياراديجيلiga دهيرلى بير و سيله دير. آذربايغان شاعيرلىرى بو باخىشلا فارسجانى قوللاتىب و بو ديلده دهيرلى ائتلر يارادىيلار. بو شاعيرلىرين سيرا سيندا نظامى، خاقانى، مولوى، صائب، فضولى، نسيمى، واقف، بتاتى، راجى، شهريار و ... آد آپارماق اولاركى فارسجايادا بئيوک ائتلر باغيشلاييلار.

دؤ ڪتور صديق بوازىنده گۈزەل و درين بير مقدمە دن سونرا مولوى نين نئچە تور ڪجهه غزلىنى، ملمع و قوشماسىنى گتيرىب شرح ائدىر. بو اثر ده تكجه مولوى يوخ، بلکه مولويه مكتبي نين شاعيرلىرى نين ائتلرى ايزلە نىلىر. دؤ ڪتور بو ڪتابدا شاعيريميزين دوز گون مریدلرini تانىتىرير، اونلارين ائتلرىنى گوستره رك، شرح ائدىر. بو شاعيرلىرى سيراسيندا، سلطان ولد، افلاكى دده، عاشيق پاشا، اللوان چلبى، بايرك قوشچو اوغلو، سعيد امره، قايغوسوز آبدال، يونس امره، عمالالدين نسيمى، روشنى دده، ابراهيم شاهدى، محمد چلبى، ساغرى، ابو حامد، شاه ختايى، حاج بايرام ولى، يوسف سينه چاك، ابراهيم گلشنى و غرييى ددهنى تانىتىرداراق شعرلىرىندين ائرنك لر گتيرىر.

بو كتاب، دهيرلى، قيسسا و يېغجام اولورسادا، تورك ادبىاتى نين بير بوجاغينى گوسترىر. بئله اثرين يازماسى درين بير معلوماتا مالك اولان دؤ ڪتور صديق کيمى عاليمين الييندن گلر.

صدیق جنابلاری بو اثر ایله ائله بیر اثر یارادیر کی شوونیستلرین گؤزون چیخاریر، هیچ کس ده هئچ زامان اونو دانماغا امکان قویمور. و او نا گئوره ده اثر باره سینده ایراندا سکوت توطنه سی دوام ائدیر.

مقالات تربیت

بە کوشش: ح. صدیق، تهران، ۱۳۵۴، انتشارات دنیای کتاب.

بو کتاب مرجع و قایناق بیر اثردیر. مؤلف مرحوم محمد علی تربیتین فارسجا يازیلان مقاله‌لرین علمی بیر شکلده تهیه ائله میش و بیر مقدمه و فهرستر ایله چاپ ائتمیشدیر. مرحوم تربیتین بیرده «دانشمندان آذربایجان» کتابی واردید. «مقالات تربیت» ده او کتابدان سونرا، ایکینجی مرجع بیر کتابی اولوبدور. مرحوم تربیتین مقاله‌لری مختلف علمی - ادبی مجله‌لرده پراکنده ایدی. اونلاری بیر بئرە بیغان مؤلف، هامی سینا علمی ماھیت وئریبدیر. بو کتابی ياخین ايللرده بیر نفر دوباره نشر ائتمیش و اوستادین زحمتلرین اوز آدینا قورتارمیشدیر! من گله جلکدە بیر آیرى اثریمده دۇكتور صدیق زحمتلریندن اوز نغفلرینه سوءاستفاده ائدلردن آچىق - آیدین دانیشاچاقم.

بو مقاله‌لرین ایچیندە «مشوی گویان آذری» هر باخیمدان مهم بیر اثردیر. بو کتابین نشرینه شاه سانسور چولارى اوچ ایل اجازه وئرمەمیشلر.

رند و زاھد

اثر ملا محمد فضولی، بکوشش ح. صدیق، تهران، ۱۳۵۴.

صدیق بو کتابدا مرحوم ادیب کورکچو اوغلونون تصحیح ینی بیر مقدمه و قیمتلى بیر فهرست ایله چاپ ائدیدیر. شاه سانسور چولارى کتابین مقدمه سینى حذف ائتمیشلر و لاکین بیر نئچە نسخەد ناشر مقدمەنی ده نشر ائدەبیلدی. کتابا آرتیریلان فهرستدە فضولی نین «رند و زاھد» کتابی نین خطى نسخەلری نین لیستى نى يازمیشدیر.

بو نسخەلرین لیستى علمی و کتابشناسی علمرىنە مناسب بیر شکلده يازیلمیشدیر. بودا دوكتور صدیقین کتابشناسی علمیندە احاطە سینى گؤستیر.

آیت الله خامنه‌ای نین نطق لری

ترجمه ائلن دکتر ح.م. صدیق، بنیاد بعثت، تهران، ۱۳۷۲.
بو کتابا معظم انقلاب رهبری نین ۵۰ سخنرانی لیقلاری گۈزل نش ایله ترجمە ائدیلمیشدیر. بودا عالیمین انقلاب رهبرینە علاقە و احترامینى گۈستیر.

قیرخ حدیث

ملا محمد فضولی، بنیاد بعثت، تهران، ۱۳۷۱.
شرق عالی و اسلام دونیاسی نین چوخ بئیوک متفکری اولان ملا محمد فضولی، حضرت پیغمبردن عبدالرحمن جامی طرفیندن سئچیلمیش قیرخ حدیثى توركجه ترجمە ائتمیش کى چوخ مشهور دور. بو کتابی ایراندا چاپا حاضرلیان دوكتور صدیق بیر مقدمه يازیب و او مقدمەدە دئىر:
قیرخ حدیث کتابی توركجه ادبیات تاریخینه هیجرى ۵-
نجى عصردە وارد اولموشدور. لاکین مع الاسف ۱-نجى عصردە ياشایان «ضریر ارزنه الرومی» زامانینا قىدەر يازیلان توركجه منظوم و مشور حدیثلرین هئچ بیرى الیمیزه گلکىپ چاتماشیدیر ...
توركى دىلیندا ان مهم منظوم قیرخ حدیثلردن بیرى «اربعین فضولی» دىر ... اثر بیزیم دىل تاریخیمیز ایچون ده چوخ مهم بیر ماھیت داشیماقدادىر.

نمونه:

و ھن كلامه: كثرة الفحـكـ تـمـيـعـ القـابـ

ھر كيم ايستر حيات قلب مدام
دمبىم هرزه - هرزه چوخ گولمزر
قلبه قطعى حيائىدیر گولمك
قلبي چوخ گولمېنلرین ئولمزر

معصوم‌لاردان قیرخ حدیث (۱۴ جلد)

بیغیب ترجمه ائدن: دوکتور صدیق، بنیاد بعثت، تهران، ۱۳۷۱.
بو کتاب اوون دؤرد جلد دیر. هر ۱۴ معصوم علیهم السلام‌دان ۴۰ حدیث بیغمیش
و عربجه‌دن ترجمه ائدن دوکتور صدیق هر کتابی مستقل بیر وضعیته چاپ
ائتمیشیدیر. ترجمه سیندن نمونه:

«ایکی اوزلو و ایکی دیلی بیر آدام چوخ پیس بنده دیر.
دوستلاری ایله قارشیلاشدیغی واخت، اونلاری ملاح ائدر،
دالیندان دا دیل اوزالدار. آلالاه اونلارا بیر نعمت وئرسه، حسل ائدر،
چتینیگیکه دوشنده، اونلاری تنها قویار»

ص ۱۱ جلد ۹ (حضرت موسی کاظم حدیث‌لری)

هر کتابا مؤلف، او معصومون قیسا ترجمة حالینی دا اضافه ائتمیشیدیر.

گفتاری پیرامون زبانهای ایرانی رایج در آذربایجان

تهران، انتشارات بابک، ۱۳۵۱.

بو کیچیک کتابدا علمی شکیله اثبات ائدیر کی هنج زامان آذربایجاندا فارس
دیلی ایله قوهوم اولان دیل اولما میشیدیر و بئله بیر نظریه جعلی و قوندار مادر و
آذربایجانین عمومی دیلی همیشه تور کی ایدی.

اون دؤرد معصوم ترجمة حالی (۱۴ جلد)

یازار دوکتور صدیق، بنیاد بعثت، تهران، ۱۳۷۲.

مؤلف تور کجه‌میزه هر معصوم اوچون بیر ترجمة حال کتابی قازاندیریب. بو
چوخ مهم مسأله دیر. مؤلف بئله دوشونوب کی دیلیمیزه دینی ادبیات اولمالیدیر.
او دورکی بو اوون دؤرد کتابی یازمیش و چاپ ائتدیرمیش. اونلارین بعضی
جلدلرینی ده اوز طلبه و دانشجو لاری الیله ترجمه ائتدیرمیشیدیر. گله جکده «دوکتور
صدیقین دانشجو لاری» آدلی کیتابیمیز چیخا جاقدیر.

امام خمینی (ره) منظومه‌سی

قوشان: حسین دوزگون، تهران، سهند هفتله‌لیگی، ۱۳۷۲، تهران

دوکتور صدیق امام خمینی‌نى چوخ سئون و اوونون انقلابی يولونو چوخ بگن بیر
عالیم و شاعر دیر. امام خمینی نین ۶۴ غرلینی و ۶۴ رباعی سینی و بیر ترجیع بندی‌نى
دیلیمیزه منظوم ترجمه ائتمیش و همی ده امامین و صیت‌نامه‌سینی (سون سؤز)
عنوانی ایله و (قارباچفا مکتوب) کتابی‌نى و (منشور روحانیت) و (قیسا سؤزلر) اثربی
ترجمه و چاپ ائتدیرمیشیدیر.

هم ده امام خمینی نین انقلاب‌دان قاباچکی مبارزه‌لری حاقیندا اوژون ۸۰
صحیفه‌لیک بیر منظومه (پوئما) یازمیشیدیر. بو منظومه‌دن سطرلر:

طاغوت دئییر: «نمیم کوروش باهام وار
ایکی مین بئش یوز ایل شاهله‌یق ائتمیشیک
محوا ائله - محوا ائله هر دیر بیلیگی
مصیره - یونانا قله‌ر گشتیشیک ...

تجهیز ائتمه ایچون ایران آرتشین
اسراتلیل قوشونو تهران دولور
شیرازدا، مشهدده، تبریزده، قمدا
انقلاب قاوزانییر، قیاملار اویلور.

یکصد ا دئییرلر قیام ائلنلر:
سیاسی لر آزاد اولونمالیدیر
زندانی داغیدیب، حبسی بیخاریق
جاپمیز، قانیمیز قرآن مالیدیر ...

امام خمینی نین دیوانی

ترجمه حسین دوزگون، دفترنشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۳، تهران
امام خمینی نین ۶۴ غرلی، ۶۴ رباعی سی و بیر ترجیع بندی‌نى حسین دوزگون
شعرلرین وزن و قافیه‌لرینی بیر چوخ یئرده ساخلامیش و دیلیمیزه ترجمه ائتمیشیدیر.
ترجمه‌لری دفتر نشر آثار امام خمینی چوخ بئیوک خطاط اولان «جواهری»
و سیله سیله یازدیرمیشیدیر و اثر چاپا گشتیشیدیر و لاکین «حسین دوزگون» آدینی

کتاب اوستونه قویماماق مجبوریتیندہ قالدیقلارینا گۆرە، اثرين نشر ائدیلمە سیندن
واز کىچمىشلار!

ترجمەلدەن نمونە:

بىر رباعى
تا «جىلوه»سى اۋۇزلىو گۈزىلەن ئالمازسا سنى،
تا «صقۇغ» گلېپ شىفتە قىلمازسا سنى،
يۇزلىرى كەرە «لن ترانى»نى دويارسان يالنىز
فانى سن، اۋۇزون اۋۇزىلەن ئالمازسا سنى

ترجیح بند:

سالىكلىرىن حلقە سیندە يارىم
اول رىند صبور و راز دارىم
وارلىقدان اۋۇزلىمۇش اىچىگى اىچمىش
راھب صفت اول اولۇنگارىم
معنى دە مىحوس، اۋىزىدە دىندا
مى خوارەلر اىچەرە اول خمارىم
دونيادان او ايسىترايدى بىر جام
قلېبى يارالى شراب خوارىم
فرىبادا گلېپ بۇ عشق و مى دن
تىكراڭا ئىللەدى او هەرنە وارىم؛
اي وارلىغىن عطفى راز قالگىل
ياردان ئىنه شراب آلگىل

اساسى قانون

ترجمە قانون اساسى جمهورى اسلامى ایران، زىرنظر دكتر حسین محمدزادە
صاديق، مترجم رسمي زبان ترکى استانبولى و ترکى آذربایجانى جمهورى اسلامى
ایران، دفتر نشر قوه قضائىيە، ۱۳۷۲.

اسلامى جزالار قانونو

ترجمە قانون مجازات اسلامى جمهورى اسلامى ایران، زىرنظر دكتر محمدزادە
صاديق مترجم رسمي زبان ترکى استانبولى و ترکى آذربایجانى جمهورى اسلامى
ایران، دفتر نشر قوه قضائىيە، ۱۳۷۲.

هر ايکى كتاب دؤكىتور صديقين نظارتى و قلم صاحبى شاگىرىدى «بەھروز
ايمانى»نин علمى امگى محصولدور. بو ايکى كتابدا چاپ اولموش و لاکىن
نظارت ائدن مؤلفين و اختيندا منوع القلم اولدوغو ايچون نشر اولماشىدىر.

برگزىدە متون نظم و نثر ترکى (جلد ۱)

انتشارات السٌّت، تهران، ۱۳۷۳،

اثر یونیورسیتەلدە تورك دىلى و ادبىاتى دورەلرى اوچون يازىلدىش. وايلك
علمى توركجه درسلىكىدىر.

برگزىدە متون نظم و نثر ترکى (جلد ۲)

دانشگاه صنعتى شريف تهران، ۱۳۷۴.

يوخارىداكى اثرين ايكىمېنجى جىلدى دىر.

تشريح و محاكمه در تاريخ آل محمد(ص)

قاضى بەھلول بەھجت، متنى چاپا حاضيرلايان و مقدمە يازان: دوكتور حسین
محمدزادە صاديق، بنىاد بېشت، تهران، ۱۳۷۳.

توركى دىليندە قاضى بەھلول بەھجت يوزايىل بوندان قاباق، حضرت پىغمبر اسلام
و اون دؤرد معصوم بارەسىنده «تشريح و محاكمه» آدلى بىر قىمتلى تحقىقى اثر
يازىدىرى. بو كتايىن فارسى ترجمەسىنە مرحوم طالقانى و ميرزا مهدى ادip (فارسى
مترجم) بىر مقدمەلر يازىبىلاركى تھراندا چاپ اولوب. دوكتور صاديق دە بو كتايىن
توركى اصلينى تاپىپ و فارسى مقدمەلر دە توركى يە ترجمە ائدیب بىر يئرده چاپ
اثلىدىرى. بو كتاب بىزىم دىلىمېزىن نثر تارىخى اوچون مهم دور.

كتاب اوستونه قويماماق مجبوريتىنده قالدىقلارينا گۆرە، اثرين نشر ائدىلمە سىندە
واز كىچمىشلار!

ترجمەلدەن نمونە:

بىر رباعى
تا «جىلوه»سى اۋۇزلىو گۈزىلەن ئالمازسا سنى،
تا «صقۇغ» گلېپ شىفتە قىلمازسا سنى،
يۇزلىرى كەرە «لن ترانى»نى دويارسان يالنىز
فانى سن، اۋۇزون اۋۇزىلەن ئالمازسا سنى

دیوان غربی

انتشارات رودکی، تهران، ۱۳۷۱.

«غربی تبریزی» نین دیوانیندان فقط بیر نسخه‌واردیر، اودا مجلس شورای اسلامی کتابخاناسیندادیر. مؤلف بیر سخنرانیقدا بو کتابی معرفی ائدب (نشریه هفتادمین سالگرد تاسیس کتابخانه مجلس) و کتاب ۴۰۰ صفحه‌ده چاپ اولوب. بو اثری دوکتور صدیق کشف ائدبیدیر.

دیوان فارسی و ترکی نباتی

انتشارات احرار، تبریز، ۱۳۷۲

بو اثر ایکی جیله چاپ اولوب. نشر زامانی کتابین یوز صحیفه‌لیک مقدمه‌سی سانسور اولوب. چوخ مهم علمی بیر اثردیر و «حکیم نباتی» کنگره سینه تقديم اولونوب. هر ایکی جیله آرتیریلان آچیقلاما و علمی ایضاحات عالیمین نهقدره گوجلو علم و بیلیک صاحبی اولماسینی گؤستیر.

زندگی و اندیشه نظامی

چاپ اول انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۵۴ و چاپ دوم انتشارات طوس، تهران، ۱۳۶۰، ۲۰۰ ص.

هامی ایچون اسلام

یازان: رضا اصفهانی، ترجمه ائدهن دکتور ح.م. صدیق، ناشر مؤسسه روزنامه اطلاعات، تهران، ۱۳۷۲.

بو کتابادا مترجمین آدی سالیناماشدیر.

اسلام احکامی

صفدرشمایلی سرخابلو، تهران، ۱۳۷۱، بنیاد بعثت و بیر سیرا چوخلو کتاب کی بلکه من گئوره بیلمه میشم. مؤلف مجبور اولوب اونلاری نشر ائمک ایچون تاخما آدلاردان استفاده ائله‌سین.

زبان و ادبیات تورکی

تألیف دکتر حسین محمدزاده صدیق، دانشگاه ارومیه، ۱۳۷۱، ارومیه (درسلیک)، ۴۰۰ صفحه بو اثر هم گرامر و همی ده نثر و نظم پارچالاریندان تشکیل تاپیب و ارومیه دانشگاهی طرفیندن درسلیک کیمی نشر اولونوب.

دوقولهای ترک

نوشته جاهید اوچوق، ترجمه ح. صدیق، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۵۴، تهران بو کتاب دا دفعه‌لر نشر اولونوب و «هانس کریستین» جایزه‌سی آلب و ایراندادا تانینیب.

تورکجه دیل بیلگیسى

دانشگاه امام صادق (ع)، درسلیک، ۱۳۷۴ بودا دانشگاه امام صادق (ع) ده درس دئمک اوچون یازیلمیش و همان دانشگاه طرفیندن نشر اولوب.

فضولی نین غزللرینه شرح

دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ۱۳۷۳، درسلیک بودا فضولی نین «سو» قصیده‌سی و اون غزلی نین شرحی دیر که اوستادین شاگیردی «مقصود سلیمانپور»ون علمی امگی ایله درسلیک کیمی نشر اولونوب.

چیل مایدان

افسانه اسب از فولکلور آذربایجان، نقاشی از یعقوب عمامه پیچ، انتشارات رز، تهران، ۱۳۵۶.

عالیمین اوشق ادبیاتی ساچه‌سینده کی اثرلری سیراسیندادیر.

شرح غزل‌های صائب تبریزی

(برای تدریس در دوره‌های دکتری ادبیات) تالیف دکتر حسین محمدزاده
صدیق، انتشارات است، تهران، ۱۳۷۱.

يادمان‌های تركی باستان

دؤكتور صديقين دهيرلى اثرلرinden بيريسى همين اثردير. بو گون ائليميزين فرهنگى ديرچه ليدىگنى بير دؤوراندا، هر زامان آرتيق علمى سندلر الله ائتمگە احتياجيميز وار تا بو فرهنگى حركتler درينله شىب، دوزگون و محكم آددىملارارلا ايرهلى گندھېيلەك. اورخون و يئنى سنى آبىدەلرینى دريندن دوشونمك و دونيايا يايماق بىزىم اوچون دهيرلى و اۋئنملى دى. عاليم بو اثرىنى يازمادا «دؤكتور حسین ناميق اوچون» اثرى اولان «اسكى تورك يازيتلارى» ندان يارالانىپ و كتىيەلرین متنلىرين «پروفسور ارگىن» چاپىندان آليب اونا دؤرد فصلده مقدمە ده يازمىشدير. ايلك فصلده شاه دؤورونون «باستان شناسى» آدىلا سياسى اويونلارىنى آچىقلابىپ، شاهلا صھيونىستلىرىن بيرگە استعمار حركتلرینى آيدىنلايدىپ و گؤستەريركى گتىرىرلر و پەلۇرى رژىمي نى اۆز ھەدفلرinen چاتماق اوچون الله ائدىرلر. اونلار تورك دونياسى، هابئله اسلام دونياسىنى يوخ ائتمك اوچون شاه رژىمي نى او مود باغلايىب اونا آرخالانىلار. عاليم بو بولومدە ئىچە ئىچە توركجه كتىيەلر ایراندا تاپىلدىغىنى گؤستەرەرك، شاه صھيونىسم و انگلليس استعمارى نىن بيرگە حركتلرینى، اۆزەللىك له شاه رژىمي نى ساتقىن محقق لرىنى رولونو آچىقلابىر. ايکىنجى بولومدە، تورك دىلى و ادبىاتى نى ایراندا آراشدىرير. تارىخى آغىرلىغىنى آچىقلابىپ، تورك دىلى حاققىندا اينجەلمە ايرهلى سوروب، تورك كولۇزى علمى نىن گندىشىنى اىزله يىپ و تورك ادبىاتى نىن اسكى نمونەلرینى تانيدىرير.

اوچونجو بولوموندە گئوك تورك دىلى و حکومتى نى تانيدىرېپ، اونلارين اليفالارينى ائيرەدىر. دؤردونجو بولىمده گئوك تورك دىلى نىن گرامرى نى قىساجا اىضاح ائدىر. بو بولوم علمى سوپەلى اوجا و دەيرلى بىر موضوع اولور.

بئشىنجى بولومدىن اورخون و يئنى سى آبىدەلرینىن بحث آچىلىر و اوج اسکى آبىدەلر ايله تانىشلىق باشلانىر. بو آبىدەلرین نه زامان يازىلدىغى، نه زامان تاپىلدىغى، هارادا اولدوغو، هانسى بىلگىن لر بو آبىدەلر تاپىپ، اوخويوللار تانىنيرلار. آلتىنجى بولومدە گول تىكىن آبىدەسى نىن تمام يئنلىرى نىن اصىل متى وئرىلىر. سونرا بىلگە خاقان آبىدەسى نىن هر طرفلى متى و سونرا تان يوقوق آبىدەسى نىن متى لرى وئرىلىر.

عاليم يىددىنجى فصلده بو آبىدەلرین متن لرىنى دوزگون تلفظ ايله لاتىن الفباسىندا وئرىر. سككىزىنجى فصلده بو اوج آبىدەلر ايشە آپارىلان سۈزلەرین معنالارىن - وئرهەرك، دوقۇزونجو بولومدە بو آبىدەلر ده ايشە آپارىلان سۈزلەرین معنالارىن - سۈزلوگو - وئرىلىر.

بو اثر ایراندا ايلك دفعە اولاراق كاميل صورتىدە چاپ اولور و گله جك اوچون اوغورلو آددىملارين يولونو آچىر. شبهەسىز خالقىمیز بو حرکتلىرە قانع اولمۇر و گله جك اوچون بئيوىك ھەدفلر توشلايىپ، داها بئيوىك آددىملار گۇتۇرە جىكدىر. بو اثر آز بىر زاماندا اوخوجولارين آلقىشلارىلا اوز - اوزە گلىپ دفعەلرلە چاپ اولور.

قارا مجموعه

قارا مجموعه شيخ صفى الدين اردبillyi يه منسوب اولان اثرديركى ايللر بويو بوتون محقق لريمىز اونو آختارمىش، آرامىش و اوخوماسىنى آرزى ائدىرمىشلر. نهايتىدە دؤكتور صديق ۱۳۸۰ اينجي ايلدە بو اثرى تدوين ائدب علم دونياسينا تانيدىردى. دوغرودان دا سئويندىرىيچى بير حالدا كى بو بئيوىك و مقدس اثرين ھەلەلىك بير حىصەسى اوستاد همتى و غيرتى اساسىندا ايشيق اوزو گۇرۇدو و گلەن نسىل لر اوچون يول آچىلدى. بىلەرىك اونلارجا، يوزلر جە، بلکە دە مىنلر جە بئيوىك آبىدەلر يمىز تانىنمامىش و هله بو گونه قىدرە ايشيق اوزو گۇرمەمىشدير. بىلە بير حالدا قارا مجموعه نىن نشرى و يايلىماسى بئيوىك بير حادته كىمى دە يەرنىدىرىمەلى دير.

قارا مجموعه نىن چاپى ايله تازا بىر هاوا ياراندى، بىر طرفدهن آلقىشلار سىسى اوجالدى، او بىرى طرفدن ايسە چوخلارى راضى سالمادى، چونكى بو چاپ اولان «قارا مجموعه» اصلى اثردىن بىر حىصە ساييلا بىلەرىدى، آمما يازىچىلارين انتظارى

صفوةالصفا اثري نين فارسجا ترجمه‌سى نىچه دئونه (ايکينجي چاپ ۱۳۷۶ ايلينده) چاپ اولموشدور. بو اثر چوخ حجملى بير اثردير. تأسفله ديليميزين چوخلو آبيده‌لرى هله تانيتاميش و محقق‌لريميز بئله آبيده‌لره چوخلو احتياط و قورخو ايله ال قويورلار. مثلا سهوردى (شيخ اشراق) ين «آداب المريدين» و «هيا كل النور» اثري حاققيندا يازمادا چوخلارى ديسكينيرل. بيليريك بو اثر تور كجهه دير آمما بو گونه قدر تذكىرلرده اونا اشاره‌لر اولوبسادا، اصل متنى الله گلمه ييب و بونا گۋۇرەدە ديليميز قيسسا دير. شبهه سيز بير گون بير عاليم قوللاريني چيرمالا ييب دونيانى اختاريپ بو اثرين نسخه‌لرین تاپاچاقدىر. ايندى دن بللى دير كى بو محققين شجاعتى و جسارتى چوخلارى طرفينده شك و شبهه‌ايله اوز - اوزة گله جك. دؤكتور صديقين قارامجموعه‌يە توخوندوغوندان بئله بير دوروما راست گلمىشدىر. صديق جنابلارى قارامجموعه‌نى چوخلو زحمت لردهن سونرا - تدقىق، تحقيق و تدوين يولوندا عشق اوزره چالىشىپ و نتيجه يە چاتمىشدىر. بو ايشين چتىن اولدوغو سبب اولموشدو بعضىلر اونا احتياطلا ياناشىنلار. آمما دؤكتور صديق هميشه کى كىمى جرات و جسارته بو ايشى يئيرىنە يئيرىب و عهده‌سىندن گلمىشلر. او، علمى بير فرضيه وئرمىش و ئوز علمى تجربه‌لرى اساسىندا نهايىتىدە ترتىب اتىدىگى قارامجموعه‌نە ۱۳۸۰ ايلينده ۱۷۴ صفحه‌دە چاپدان بوراخىلدى. بو اثر ۹ بئولومدن عيبارتدير كى اونون ۹ بئولومو بئله‌دير:

۱- اۇن سۆز

۲- شيخ صفى نين تور كجهه شعرلىرى

۳- گىلىكچە شعرلر

۴- فارسجا شعرلر

۵- البوبوروق رساله‌سى

۶- يولاهلىنه قىلاۋوز

۷- مزكى النفوس

۸- كۈنۈل رساله‌سى

۹- صفوة الصفا

عاليم، اۇن سۆز بئولوموندە شيخ صفى نين ياشايىشى، شخصىتى و اثرلىرى حاققىندا معلومات وئرير. «قارامجموعه نەدир» عنوانلى بئولوموندە يازىز:

بوندان آرتىق ايدى، اوزه‌للىك لە اوستاد دان الدە اولان معلومات بو انتظارى لاب آرتىريردى.

گوييا آذربايجان كلاسيك ادبياتى ۱۳ نجو يوز ايلده و اسفرايىلى حسن اوغلونون غزللريله باشلانىر. آمما همين نىچه غزل گوستەرير كى تور كجهه غزلين بوندان اونجىدە دېرلى اوزنە كىلرىن نين وارلىغىنى انكار ائتمك اولماز. موتكون دېليل بير ديلده هىچ غزل نمونه‌سى اولمادان بيردن بيره حسن اوغلونون ياشادىغى يوزايلده آيرى يارانا بىلسىن. آمما بيليريك لاب آزى حسن اوغلونون ياشادىغى يوزايلده آيرى تور كجهه اثرلىرىمىزدە آز اولمامىشدىر. او جمله دن احمد حرامى داستانى آنا ديليمىزدە بير گۈزەل شعر و مشوئ نمونه‌سى دير. بوندان بير بالاجا سونرا شيخ صفى الدين اردبىلى نين اثرينى سايىماماق اولماز. قارامجموعه‌نىن وارلىغىندان نىچە - نىچە تذكرلردن معلومات اللە ائتمىشدىك آمما هله گۈزلىرىمىز اونون اوزونه آيدىن اولمامىشدى. نىچە - نىچە يېرلرده قارامجموعه‌نىن اليازما نسخه‌لرنىن آدرسینە مراجعت ائدهر ك الى بوش قايتىمىشدىق.

باقىي، اردبىلىن قاضى سى اوز قىمتلى اثرينده و غربىي ده اوز تذكره سىنده شيخ صفى نين قارامجموعه اثريندن آد آپارمىشلار. صفوة الصفا شيخ صفى نين ترجمە حالى ايله اونون كرامتلى كلامىندان يازاراق بئيوشك بير اثر سايىلىر. محمد على تربيت دانشمندان آذربايجان عنوانلى كتابىندا دوز گون معلومات وئرەمەميس آمما «قارامجموعه»نى ده خاطيرلامىشدىر. موسوى اردبىلى نجفى «اردبىل و دانشمندان»، بابا صفرى «اردبىل در گىذرگاه تاريخ» و دؤكتور جواد هيئت «سirى در تاريخ زبان و لهجه‌های تركى» آدللى اثرلىرىنده «قاراما مجموعه» يە ده توخونموشلار. و مينورسکى قاراما مجموعه دن آد آپارىب، اونو شيخ صفى نين شاگىردى طرفيندن اوستادىن توپلايدىقلارى دانىشىقلارى و اوپيودلىرى تانيمىش و «سir الصفیه» آدى اونا وئرمىشدىر. فرانسه سياحى شاردن ۱۶ اينجى بوز ايلده روحانى لرین قارامجموعه‌نى اوخوماقلارىندان دانىشىر. بير سيرا عالىملى قارامجموعه‌نى همان «مقامات و مقالات» اثري بىلىرلىر. صفوة الصفا بئيوشك بير اثردير، ۷۵۹ هـ. ق. ايلىنده توكل بن اسماعيل ابن حاجى محمد «ابن براز» آدينا معروف اولان بير دروיש طرفيندن يازىلمىشدىر. بو اثر شاه تهماسب صفوى امرىلە ۹۲۰ هـ. ده تور كجهه يە چئورىلىمىشدىر.

«هیجری یئددینجی و سگنیجی عصرلرده، آذربایجاندا معلم لر و مرشدلر طرفیندن مدرسه‌لر و زاویه‌لرده، سُفتله‌لر و مریدلرہ تدریس ائتمه مقصدی ایله یازیلان حجملى کتابلارا «قارامجموعه» دیلیلیردی. بورادا «قارا» سئزو بیلیندیگی کیمی، بئریوک، گئنیش، شعر و نثر بؤلوملرینی احتوا ائدیرمیش. قارامجموعه‌لرین خاص و یگانه مؤلفی یوخدور، آمما عمومیتله بو کتابلار بیر مرشد آدینا توپلانارمیش. شیخ صفو الدین اردبیلی زامانیلارا، اونسون آذربایجاندا عرفانی زاویه‌لرین توسعه سینده بئریوک رولو اولدوغو اوچجون، قارامجموعه اونسون آدی ایله باغانلاری ... اسکی قایناقلاردا «قارامجموعه» آدلی خاص بیر کیتایین دا شیخ صفو الدین اردبیلی طرفیندن تورکجه تالیف اولماسینا اشاره اولونور.»

ایکینجی بؤلومده، عالیم شیخ صفو نین تورکی شعرلرینده اوزه‌للیکلری آراشیدیراراق ۱۸ قطعه شعرینی گتیرir. بورادا آرتیرمالیام کی نئچه غزلی بیز آیرى يئرلرده گئرموشوق آمما بو اثرده اونلار گؤزدن فاچمیشیدir. و ان شاء الله گله جك نسل اونلاری کامیلله ده جکدیر.

۳ و ۴ اونجو بؤلوملرده شیخ صفو نین نئچه گیلگ و فارسجا شعرلری گلمیشیدir.
۵ اینجی بؤلوم «البیوروق رساله‌سی» دیر. بو اثر شیخین مریدلری طرفیندن یازیلمیشیدir. اثر ۵۰ بؤلومدن عیبارتدير. هر بؤلومده شیخدن بیر سوال اولور و شیخ او سوآل جواب وئریر.

۶ اینجی بؤلوم «بول اهلینه قیلاووز» شیخ صفو نین دیلیندن یازیلمیشیدir. دؤکتور صدیق بونا اینانیر کی «چوخ گومان کی بو رساله‌نی شیخ صفو اوزو یازمیشیدir.»
۷ اینجی بؤلومده «طریقت فرمانی» رساله‌سی يئر توتموشدور. بو اثرین الیازماسی ۸۷۰ ده اولهن اشرف اوغلۇ عبدالله رومى یه منسوب دوره. بو الیازما قونیه کیتابخاناسیندا ساخلانلیلir. بو اثری تورکیه‌د «فاخر ایز» نشر اتمیشیدir. دؤکتور صدیق فاخر ایزین سهولرینی دوزلدىب و نظر وئریر کی اثرین مؤلفی شیخ صفو و ترتیب ائدنی «اشرف اوغلو» دور.

۸ اینجی بؤلومون مطلبی «کؤنول رساله‌سی» دیر کی «قاينوسوز» آدلی شیخین مریدلریندن بیرى یازمیشیدir. بو اثرین الیازماسی موجوددور و يئنه‌د بواثر تورکیه‌د ناقص نشر اولموش و دؤکتور صدیق بیر علمی فرضیه اساسیندا اونو شیخ صفو اثرلری سیراسینا سالمیش و دئمیش کی اثرین یازانی و ترتیب ائدنی قاينوسوز، شیخ صفو نین مریدی ایمیش.

کیتایین ۹ اونجو بؤلوموده صفوۃ الصفا اثرینه حصر اولموش دور.

سئز یوخدورکی بو اثر دؤکتور صدیقین ان دهیه‌رلی ایشلریندن سایلیر. بیلیریک اوستادین بو اثری یوراخیلاندا بیر سیرا یازیچیلار طرفیندن انتقادلاردا قووزاندی. بیر علمی - تقییدی يول ایله توخونماق گرە کینی دویاراق، هر جور غضبلی و احساس اوزره توند باخیشلار ایله مخالف اولدوغوموز اوچجون، علمی حرکتلری و انتقادی باخیشلاری بېنیریک. اوستادین گۇردۇيو ایش نه قدر ده یرلی اوولرسادا اونون کامیل اولمادیغى نا گۆرە سوسماغیمیزا سبب اولور. اوستاد اۋزووده تأکید ائدیرکی ایش داها قورتارما میشیدir. حؤرمتلى اوستادین ایشینه فخر ائدەرک ایشین هلە کامیل اولمادیغىنى دا اینانیرق. آرتیررام اوستاد باجارا بیلەردى مثلا شیخ صفو نین تورکجه شعرلری حاققیندا بیر آز آرتیق دايانسايدى اونون زنگىن و حجملی دیوانیندان آیرى شعرلرده الە گىرە بىلەردى. او جملە دن قاباقجا «اوميد زنجان» درگى سیندە چاپ ائتدیگیمیز غزل بورادا گلمە میشیدir. شبهه سیز شیخ صفو نین تورکجه دیوانى یاواش یاواش توپلانیت الە گله جىكدىر و دؤکتور صدیق بونون يولونو آچمیشیدir. داها يارى يولدان قایتىماق اولماز، بو ایش آردینى اوستاد گۈرمەسەدە، اونون شاگىردى داوام و ئەرمەلی دىلر.

من او يئرده دئیلەم اوستاديم اوچون يول گۆستەرم و يا ايراد توتمام، آمما انتقاد يولو شاگىردى اوستاد آراسیندا همیشە اولمالى دير. علمی - ادبى تدقیق يولو ایجاب ائدیر اوستاد قارامجموعه‌نى تدوین ائده‌ندە ائله دیققت يئتىئىتىدی کی مخالفلره تأليف عنوانى و ئەرمگە ايمکان ياراتمايدى. بىلە اثرلری ايلك دئونه چاپ ائتمەدە بىلە بىر شىوه قبول اولونور کى عالیم شیخ صفو نین یازدیغى و يا وئردىگى ھرنە ايضاح لازىمەسە هر صفحە‌نین اتك يازیلاریندا گىتىرئىدی. بىلە اولسایدی داها اوخوجو بىلدى ھانسى بؤلوم و ھانسى سۆزلر شیخ صفو نین اوزونوندور و ھانسى

ايضا هلار و علاوه لر تدقيقچى نين دير. آمما بو مسئله بورادا قارييشىب و اوستادىن علمى ايشى ايله تانىش اولمايان او خوجولارى سهوه سارى يونه لدە بىلىر. هر حالدا بؤيووك اوستاد اوچون يىنى نائليتلر دىلە يىب بو اثرين ايшиغا چىخmasىنى تبرىك ائدىرىيڭ.

گلشن راز شبسترى

به روایت ترکى از شیخ الوان ولی شیرازى، به اهتمام دکتر ح.م. صدیق، تهران، ۱۳۶۱.

هيجري ٩-نجو عصر آذربايجان شاعر و متفكرى شيخ ولی شیرازى نين معروف «گلشن راز» آدلى اثرين اساسيندا يازميش اولدوغو ٢٠٢٠ يىتلى فلسفى بير قيمتلى ادبى ميراثين متنى نى، آغىر علمى امك صرف ائدر ك ١٣٨١ ايلينده نشر ائدن دؤكتور صديقين بو علمى محصلو فارسجا اولسىدى ايندى اونا يوز يئردىن تبرىك دئيب مدار وئريب اثرينى «كتاب نمونه» سئچىرىدىلر. بو قىدەر آغىر علمى ايشين مقابلىنده يىنەدە سكوت توطنەسى واردىلر.

بو قيمتلى آبدەنلى ياخشى تانيماق ايچون مقدمه سيندن بير حصەنى نقل ائدىرم:

شيخ محمود شبسترى نين «گلشن راز» مثنويسى نين فارسجادا يازىلدىغىندا تام يوز ايل سونرا، آدلیم عارف «شیخ الوان ولی شیرازى» همين متنى اساسيندا، توركجه متنى يازمىشىدىر. اليىزىدە اولان كىتاب همين متنى نين تام متنىنى بىپا ائتمك آرزوسو ايله نشر ائدىلىر.

شیخ الوان شیرازى بورادا بير ترجمە چى كىمى يوخ، بلکه بير يارادىجى كىمى، دىليمىزە فلسفى - عرفانى بير اثر قازاندىرىر. او، گلشن رازىن بئىتلرىنى ترجمە ائدىر، اونلارين اساسيندا، عرفانى لطيفەلرى بحشه قويور و شعرىت جذبه سى ايله، او خوجونو بو مسئله لرى منىمسەمه يەسوق ائدىر.

اگر شیخ محمودون گلشن رازى يېعجمام و مختصر مفييد بير ائرىدىرسە، شیخ الوانين گلشن رازى داها چوخ ايضا حللى دير و داها چوخ يايلىميش و منىمسەنمىشىدىر. او، شیخ محمودون فارسجانىن

بلکەدە محدود ظرفيتىندين آسيلى او لاراق قورو و علمى ادا ايله يازىلان سۈزلۈرنى، توركجه مىزدە سلىس و روان بزە كلر ايله دولدور موشدور.

ميثال ايچون «گلشن راز» يىن باش بۇلۇمو، اصلينده قورو بىر بىلگى افادە سىدېرى. اوندا شعرىت جذبه ووجدى آزدىر. الوان شیرازى ايسە بو قورغۇنو دىكىشمىشىدىر (م. ٣٨٩، IX). او، باش بۇلۇمو بىلە باشلايىز:

نفس اوردو او رحمنى نسىمى
معطر اولدو جان و دل حريمى
ازل گۇرۇپوندە گۇر رحمت سەھابىن
ابد يېرىنە تۆركدو نعمت آيىن
شقق بۇ شەفتى گۇردو او فوقىدا
بو خۇرتەن خەجىل اولدو تو تو قىدا
عنایت مەھرى چون كىيم آچدى چەرە
شعاعى مەھرە اوردو ماھ [و] مەھرە
مەگر نوروز عزت گىلدى نازە
سعادت نوباتىارىن قىلىدى تازە
محبىت بولبولو گويندە اولدو
شفاعت گولشنى جويندە اولدو
يانار نور كىرمەن گول چىراغى
دولار فضل سەمنىن لطف باغى ...

۴. بؤلۈھ

عالیم حاققیندا نشر اولان کتابلار

ياخين ايللرده، منيم كيتايمىن بيرىنجى چاپى ۱۳۷۷-نجى ايلدە نشر اولاندان سونرا، حؤرمتلى قلم صاحىلرى، عاليمین علمى شخصىتى و اثرلىرى حيقىنده چوخلۇ كتابلار و مقالەلر يازىپ نشر ائتدىرىدىلر و بعضى علاقىمند دوستلار اونون شعرلىيندن توپلولار چاپ ائتدىلىرى كى هەرسىنىن اۆز دەيرى و قىمتى واردىلر. البتە ياددان چىخارتمىياق كى آمريكادا «ديويىد نيسمن» David Nissmen و اونون داخىلىي ھوادارلارى، تاجىكستان فەنگ وزىرى و اونون ايرانلى متىحدىلى، تبرىز دەمىشاق هفتەلىكىنىن امكاشلارى و بىر نېچە داغىنيق آداملارادا، اوستاد علېھىنە يامان يۈوزلەر يازدىلار و يازاجاقلار، قوى يازسىنلار. يىزبورادا بىر نېچە علمى كيتابدان اثرى آد آپارىرىق اوستاد حاققىندا يازىلان مقالەلر و شعرلى توبلاماق اىچۇن بىر آيرى كىتاب يازماق لازمىدیر:

۱. دكتىر صدىق و اونون يارادىجىلىغى
اثر امير چەرەگشا، تبرىز، دانشگاه تربىت معلم، ۱۳۸۰.
۲. سئۇز سۇراغىندا
اثر بەهروز ايمانى، تبرىز، ۱۳۷۹.
۳. يادماندگار
اثر آفای جواد محقق، تهران، مجله رشد معلم، ۱۳۸۱.
۴. فرجام طرح بنىاد آذربايچان شناسى
اثر خانم ليلا حيدرى، تهران، ۱۳۸۱.
۵. دكتىر صدىق و هويت آذربايچان
اثر آفای اميد نيايش، تهران، ۱۳۸۱.
۶. گوللر آچاجاق
اثر آفای رضا همراز، تبرىز، ۱۳۸۰.

۷. بىر بېلۈك دورنا
اثر آقاي صدييار ائل اوغلۇ، تهران، ۱۳۸۰.
۸. رسالات قارامجموعه
اثر آقاي محمد صادق نائىبى، تهران، ۱۳۸۰.
۹. مصاحبه‌های علمى پدرم
اثر آقاي ائلدار محمدزاده صدىق، تهران، ۱۳۸۱.
۱۰. قارا مجموعه و چالش‌های علمى
اثر آقاي ستار محمدزاده صدىق، تهران، ۱۳۸۱.
۱۱. در ميدان كنگره‌های علمى
اثر خانم ليلا حيدرى، تهران، ۱۳۸۱.

٥. بؤلۈھ

نتيجه

دوكتور حسين محمدزاده صديقين اثرلىرى، كتابلارى و مقالەلرى بارەسىنده بئيوك بير كتاب يازماق لازىمدىر. الـتـه بـو اـيشـى اوـنـون يـوزـلـر شـاـگـرـدـلـرـىـنـىـنـ وـظـيـفـهـسـىـ دـىـرـ كـهـ گـورـسـونـلـرـ وـ بـئـلـهـ اوـلاـجـاـقـدـىـرـ. منـ فـعـلـاـ الـيمـدـنـ گـلـدـيـگـىـ قـدـهـ بـوـ مجـمـوعـهـنـىـ يـازـدـىـمـ وـ آـشـاغـىـداـ اوـنـونـ بـعـضـىـ آـجـىـلـارـىـنـىـ دـاـ ذـكـرـ اـئـدـىـمـ:

- نجى ايـلـدـهـ اوـنـوـ اـيـشـدـنـ چـىـخـارـتـىـلـلـارـ وـ مـعـلـمـ لـيـكـدـنـ آـيـرـدـىـلـارـ.
- نجى ايـلـدـهـ تـلوـيـزـياـداـ اـيـشـ صـلاـحـيـتـىـنـىـ رـدـ اـئـتـىـلـىـرـ.
- نجى ايـلـدـهـ يـوـكـسـكـ درـجـهـسـىـنـىـ وـئـرـمـهـ دـىـلـارـ.

- ١٣٥٨ -نجى ايـلـدـهـ يـولـداـشـ مجلـهـسـىـ نـىـنـ دـفـتـرـىـنـىـ يـانـدـىـرـدـىـلـلـارـ، تـورـكـىـ يـهـ گـئـتـدىـ.
- ١٣٦٤ -نجى ايـلـدـهـ «بـولـتنـ انـجـمـنـ زـانـ وـ اـدـبـ تـرـكـىـ»نىـ تعـطـيلـ اـئـلـهـ دـىـلـرـ وـ اوـنـوـ تـهـيدـ اـئـلـهـ دـىـلـرـ كـهـ دـاـهاـ تـورـكـىـ فـعـالـىـتـ اـئـلـهـ مـهـ سـىـنـ.

- ١٣٧١ -نجى ايـلـدـهـ تـريـتـ مـعـلـمـ مـرـكـزـلـرـىـنـىـ «استـادـ نـمـوـنـهـسـىـ» سـئـچـىـلـدـىـ وـ لاـكـىـنـ آـدـىـنـىـ سـىـلـدـىـلـارـ.

- هـمـينـ ايـلـدـهـ اوـنـونـ «اوـسـتـادـلـيقـ عـالـىـ درـجـهـسـىـ» (گـروـهـ ١٦ـ) سـىـنـىـ دـهـ لـغـوـ اـئـتـىـلـىـلـارـ.
- بـيرـ اـيـلـ سـوـنـراـ زـورـاـكـىـ باـزـشـسـتـهـ اـئـلـهـ دـىـلـارـ.
- ١٣٧٣ - ايـلـينـدـهـ دـانـشـگـاهـ روـدـهـنـ دـهـ مـوـقـعـ اوـسـتـادـ اوـلـماـسـىـنـاـ باـخـمـاـيـارـاقـ صـلاـحـيـتـىـنـىـ رـدـ اـئـلـهـ دـىـلـارـ.

- ١٣٧٦ -نجى ايـلـدـهـ دـانـشـگـاهـ زـنـجـاـنـ دـعـوتـ اـئـلـهـ دـىـلـارـ اوـرـادـاـ «شـهـرـيـارـيـنـ تـورـكـجـهـ يـارـادـيـجـيلـيـغـىـ» آـدـلىـ بـئـيوـكـ بـيرـ سـئـمـيـنـارـداـ قـويـدـىـ وـ يـارـيمـ اـيـلـ سـوـنـراـ اوـرـادـادـاـ صـلاـحـيـتـىـنـىـ لـغـوـ اـئـلـهـ دـىـلـارـ.

بـودـورـ، اـئـليمـيـزـينـ انـ مـظـلـومـ عـالـىـمـ، اوـسـتـادـ، مـتـرـجـمـ، شـاعـيرـ، تـدـقـيقـاتـچـىـ وـ يـازـىـچـىـسـىـ نـىـنـ تـرـجـمـةـ حـالـىـ، اـئـليمـيـزـينـ آـجـىـانـ يـارـاسـىـ، منـ اـؤـزـومـ بـوـ يـارـانـينـ

آـجـىـنـمـاسـىـنـىـ حـسـ اـئـدـىـرـمـ، اوـدـورـكـىـ بـوـ سـطـرـلـرـىـ يـازـدـىـمـ. منـ دـهـ بـوـ اـئـلـىـنـ اوـغـلوـ كـيمـىـ هـمـينـ آـجـىـنـىـ اـؤـزـ آـجـىـمـ سـايـرـامـ. بـوـ يـارـاـ قـلـبـىـمـيـزـينـ يـارـاسـىـدـىـرـ. قـلـبـىـمـيـزـهـ اوـخـ دـگـدـيـكـجـهـ بـوـ يـارـادـاـ كـؤـورـهـلـىـرـ، باـغـيرـرـ، بـيـزـيمـ حـقـلـرـيـمـيـزـىـ فـريـادـ اـئـدـىـرـ.

منـ اـمـيـنـ كـىـ بـيـزـيمـ قـدـرـ بـولـنـ اـئـليمـيـزـينـ دـلاـورـ اوـغـولـلـارـىـ اـئـليمـيـزـينـ آـجـىـانـ يـارـاسـىـ نـىـنـ اـؤـجـونـ وـ اـنـقاـمـيـنـ آـلاـجـاـقـلـارـ.

بوـ مـظـلـومـ انـقـلـابـىـ وـ اـسـلامـچـىـ يـازـىـچـىـمـيـزـاـ «وـيـسـمـنـ» لـرـ وـ شـاهـ نـؤـكـلـرىـ وـ بـعـضـىـ اوـباـشـ الـبـتـهـ كـىـ گـرـگـ تـرـسـهـ سـؤـزـلـرـدـ يـازـسـيـنـلـارـ. بـوـ كـتـابـ دـاـ، بـيـزـيمـ سـؤـزـلـرـيـمـيـزـدـىـرـ كـىـ حـقـيقـتـ وـ وـاقـعـيـتـ دـنـ نـاشـيـدـىـرـ. منـدـنـ سـوـنـراـ آـيـرـيـلـارـدـىـ دـاـ يـازـاـجـاـقـلـارـ. آـمـريـكـالـىـ وـيـسـمـنـلـرـ وـ اوـنـونـ دـاخـيـلـىـ مـتـحـدـلـرـىـ بـيـزـيمـ عـالـىـمـلـرـيـمـيـزـىـ تـانـيـاـ بـيـلـمـزـلـرـ. بـيـزـهـ يـولـ گـؤـسـتـرـهـ بـيـلـمـزـلـرـ.

جوانلارا معلم لىك ائدىر. دورمادان و يورولمادان درس دئىير. او، هر يئرده، هر جلسەدە معلم كىمى دانىشار. معلم لىك اونون اصل شخصىتى دىر.

٥) شجاعت

شايىد چوخلارى دؤكتور صديقين الده ائتدىگى بعضى نىتجەلرە يېتىشىرلەر ولى دئمك شجاعتى تاپميرلار. دؤكتور صديق بونا گۈرە اوستۇن و دوزگون بىر عالىمدىر.

٦) خيرخواهلىق

اوستاد صديق كىمى خيرخواه بشر بلکە بعضى يېرلرده و زامانلاردا هئچ گۈروننمە مىشدىر. او، اۋزگەلرين خىرى اوچون اۋزونون هر نەيىندن كېچىن انساندىر.

٤. بېلۇھ

سون سۆز

١) حياتدا دوزگونلوك

اژىين سونوندا عالىمین خصوصى ياشايىشىنдан يازماق چوخ دا يېرسىز دئىيلدىر. دؤكتور صديق بو آغىر علمى ايشلىلە مشغول اولاراق، خصوصى ياشايىشىندا دا جىيدىدى، يورولماز و مەربىان دىر. او شاقلارى مىللە ئىشىتە مالىك اولوب، ايندى اللرىنە قلم آلىب آتаниن يولونو اىزلىھيرلىر. او، سۆزونە عمل ائدىيىدىر. بونا ھامى اعتراف ائدىر.

٢) تواضع كارلۇق

من دؤكتور صديقين كىچىك بىر شاگىرىدى اولاراق، هميشه اوندان محبت گۈرموشىم، حتى گاھдан انتقادادا آغىز آچمىشام. اۋزوم اونون تواضعكارلىقىنى گۈرموشىم كى بوتۇن وجودىلە تنقىدلەر قولاق آسيب و قبول اىلەر ك ايسە آپارمۇشىدىر.

٣) علمى جسارت

دؤكتور صديق علم عالىمىنده هئچ كىمسە يە باج وئرمىن بىر عالىمدىر. اوندا اولان علمى جسارت مىشىسىزدىر. دوست دوشمن بونا اعتراف ائدىر كى اوچوخ ساوادىلى و يىلىكلى عالىمدىر و علم عالىمىنده كىشفياتى و زحمتلرى عادى انسانىن امكานلاريندان خارىجىدە دىر.

٤) معلم لىك

دؤكتور صديقى آذربايجانلىلار «معلم» تانىلار. بىر گون اصفهاندا، بىر گون ھەماندا، باشقۇا گون تېرىزىدە، زىنگاندا، يادا تهراندا، پولسوز و تمنا سىز دانشگاھلاردا

ELİMİZİN ACIYAN YARASI

(Dr. Hüseyin Düzgünün yaşayışı və yaradıcılığı)

بو يازىچىدان بوياخىنلاردا نشر اولا جاق:

ائلیمیزین نیسگىل قالاغى
(شرح زندگى و آثار پروفېسور زهتابى)

ائلیمیزین اورەك سىزىسى
(شرح زندگى و آثار حىب ساهر)

Yazan:
Mohammad Reza Karimi
(Reza Kəsgin)

غئير تلى طلبەلر
(شرح حال و آثار دانشجويان صاحب قلم دكتر صديق)

Tehran
2008